

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**BOSNA HERSEK'TE GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE YAŞAYAN
ÂDET, İNANIŞ VE UYGULAMALAR**

Yüksek Lisans Tezi

Hata TRAKO HARŞIT

Danışman
Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR

SAMSUN
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Hata TRAKO HARŞIT tarafından, **Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR** danışmanlığında hazırlanan “**BOSNA HERSEK’TE GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE YAŞAYAN ÂDET, İNANIŞ VE UYGULAMALAR**” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 03.03.2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Ömer SARAÇ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Mustafa Uğur KARADENİZ Samsun Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☒ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☐

07/02/2023
Hata TRAKO HARŞIT

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : BOSNA HERSEK'TE GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE YAŞAYAN ÂDET, İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 04.01.2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 4

Tek kaynak oranı : % 3 çıkmıştır.

04/ 01/2023
Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR

ÖZET

BOSNA HERSEK’TE GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE YAŞAYAN ÂDET, İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Hata TRAKO HARŞIT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Ocak/2023
Danışman: Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR

Kültür, toplum içerisindeki insanlarla yaşayan ve günden güne kendini geliştiren bir olgudur. Kültürün incelenmesi ve kültüre ait unsurların tespit edilmesi noktasında birçok bilimden yararlanılmaktadır. Bu hususta kültüre kaynaklık eden bir bilim dalı da halk bilimidir. Halk bilimi içerisinde bu bilim dalının içeriğini zenginleştiren birçok unsur vardır. Bu unsurlardan insan hayatı için belki de en önemlisi geçiş dönemleridir. Her insanın zamanı geldiğinde karşılaşacağı bu dönemler “doğum, evlenme ve ölüm” olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bu dönemlerin her birinde farklı âdet, inanma, tören, dinsel ve büyüsel işlemler görülmektedir.

İnsanoğlu doğumuyla birlikte hayatı tanımaya, etrafındaki her şeyi anlamlandırmaya başlayarak bir birey olur. Yaşı ilerledikçe hayata dair sorumlulukları artar ve toplumda bir görev üstlenir. Evlenme çağına geldiğinde özellikle toplumdaki statüsünü yükseltmek için evlenir. Toplumun gerektirdiği şekilde bir yuva kurup çocuk sahibi olmak ister. Son olarak da kaçınılmaz sonu yaşayarak ölümü tadar. Bu düşüncelerden hareketle “Bosna Hersek’te geçiş dönemlerinde yaşayan âdet, inanış ve uygulamalar” isimli çalışmanın kapsamı içerisinde Orta Bosna Kantonu’nda yaşayan Boşnak müslüman topluluğunun uyguladığı âdet, inanış ve uygulamalar ile ilgili bir inceleme yapılmıştır. Avrupa kıtasının güneybatı ve Balkan yarımadasının kuzeybatı tarafında yer alan Bosna Hersek’in küçük bir ülke olmasına rağmen zengin bir kültürel mirasa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bosna Hersek, yıllar içerisinde farklı iktidarlar tarafından yönetilmiştir, ayrıca bulunduğu konum itibarıyla farklı milletlerin geçtikleri ya da yaşadıkları önemli bir merkez hâline gelmiştir ve bu etkileşim birçok kültür alışverişinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu sebeplerden dolayı ülke kültürü, âdet, gelenek ve törenler açısından zengindir. Yapılan çalışmada, Orta Bosna Kantonu’nda yaşayan Boşnak müslümanların tarihî dönem içerisinde başlayarak günümüze kadar ulaşan ve uyarlanmış hâllerıyla modern hayatında uygulanan farklı âdetler, törenler, gelenekleri incelemektedir. Ayrıca, Bosna Hersek’in tarihinden başlayarak, bu bölgede yaşayan Boşnak müslümanların yaşam biçimi genel anlamda betimlenmeye çalışılmıştır. Nitekim, bu çalışmanın özetini en iyi şekilde anlatan ifade kültürü korumaktır.

Anahtar Sözcükler: Bosna Hersek, Geçiş Dönemi, Âdet, İnanış, Doğum, Evlenme, Ölüm

ABSTRACT

CUSTOMS, BELIEFS AND PRACTICES DURING THE TRANSITION PERIODS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Hata TRAKO HARŞIT
Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Department of Turkish Language and Literature
Master, January/2023
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Cafer ÖZDEMİR

Culture is a phenomenon that lives with the people within the society and is developed as the days go by. Many sciences are used in order to examine culture and identify cultural elements. In this regard, a branch of science that is a source of culture is folklore. There are many elements in folklore that enrich the content of this branch of science. Perhaps the most important of these elements for human life are transitional periods. These periods, which every person will encounter when the time comes, are divided into three groups as “birth, marriage and death”. In each one of these periods, different customs, beliefs, ceremonies, religious and magical processes are seen.

With its birth, human beings begin to know life and make sense of everything around itself, and becomes an individual. As oneself gets older, its responsibilities for life increase and the person takes on a duty in society. With reaching the age of marriage, oneself gets married especially to raise its status in the society. As required by society this person wants to establish home and have a children. Finally, the same person tastes death by experiencing the inevitable end. Based on these considerations an examination was made about the customs, beliefs and practices of the Bosnian Muslim community living in the Central Bosnia Canton within the scope of the study titled "The customs, beliefs and practices living in the transitional periods in Bosnia and Herzegovina". It is possible to say that despite being a small country Bosnia and Herzegovina, located in the southwest of the European continent and the northwest of the Balkan peninsula, has a rich cultural heritage. During the history Bosnia and Herzegovina due to its location has been ruled by different powers and has become an important center where different nations passed or lived, and this interaction has led to many cultural exchanges. For these reasons, the culture of the country is rich in terms of customs, traditions and ceremonies. This study examines the different customs, ceremonies and traditions applied in the modern life of Bosnian Muslims living in the Central Bosnian Canton, starting from the historical period reaching the present day and shows them in their adapted forms. In addition, starting from the history of Bosnia and Herzegovina, the lifestyle of Bosnian Muslims living in this region has been tried to be described in general terms. As a matter of fact, the expression that best describes the summary of this study is to preserve the culture.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Transition Period, Custom, Belief, Birth, Marriage, Death

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Bosna Hersek bölgesinin geçmişinde yaşanmış olan kültürel belgelerinin kaybı (Örneğin, 1992 yılındaki Vijećnica binasının yıkılması) Bosna hakkındaki binlerce değerli belgenin yok olmasına neden olmuş. Bu olaydan sonra, yeni belge bilgi ve verileri toplamak bizim üzerimize düşen bir iş olmuştur. Yeni nesil olarak, kendi kültürümüze özenli davranmak bizim görevimiz olduğu için, ülkemizi korumak adına kültürümüzü korumaya çalışıyoruz. Üstelik bu çalışma daha geniş ve kapsamlı çalışmalara kapı arayabilir. Etrafımızı ve bulunduğumuz ortamı sürekli sorgulamak ve sorgulatmak zorunda olduğumuz için geçmişteki hayatımızı da bilmek zorundayız, bir tek bilgiyle bitmiyor; demek istediğim, araştırmanın önemini anladıktan sonra, herkes kendi ülkesinden, doğduğu şehirden veya köyden başlayarak en azından ailesinin geçmişteki âdetlerini öğrenmelidir. Böylece zihnimizin rahatlığını ruhumuzun ise zenginliğini artırmış olacağız.

Çalışmanın başından sonuna kadar beni destekleyen kişilere teşekkür borçluyum. Saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR'e; beni evimden uzağa gönderip, bana güvenen, tez çalışma sürecinin her aşamasında destek veren ve derleme sahasına benimle çıkan anneme, babama, dedeme ve diğer aile üyelerime; Samsun'da evimden uzak olmama rağmen beni hiçbir zaman yalnız hissettirmeyerek her zaman yanımda olan ikinci Bosnalı aileme, özellikle İsmail hocama, Hodžić ailesi ve diğer öğrenci arkadaşlarıma; yüksek lisans sürecimin bana en güzel hediyesi olan eşim Mehmet HARŞIT'a her zaman desteğini hissettirdiği için teşekkür ediyorum.

Hata TRAKO HARŞIT

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	1
1.4. Araştırmanın Problemi	2
1.5. Araştırmanın Gerekçesi.....	2
2. BOSNA HERSEK HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	3
2.1. Bosna Hersek'in Coğrafi Yapısı ve Tarihi.....	3
2.2. Srednjobosanski Kanton-Orta Bosna Kantonu	6
3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	8
3.1. Doğum.....	9
3.1.1. Doğum Öncesi	10
3.1.1.1. Kısırlık ve Kısırlıktan Kurtulma.....	11
3.1.1.2. Kadının Gebelikten Kaçınması veya Gebeliği Sonlandırması	12
3.1.1.3. Gebe Kadının Korunmaları ve Buna Bağlı Uygulamalar	13
3.1.1.3.1. Sık Sık Çocuğunu Kaybeden Ailelerin Çözüm Arama Yolları.....	14
3.1.1.4. Çudanje (Aşerme).....	15
3.1.1.5. Spol Dijeteta (Çocuğun Cinsiyeti).....	16
3.1.1.6. Erkek Çocuk İçin Yapılan Uygulamalar	17
3.1.2. Doğum Sırası.....	18
3.1.2.1. Doğumu Yaptıran Kişiler	18
3.1.2.2. Doğuma Yardımcı Araç-Gereçler	19
3.1.2.3. Doğumu Kolaylaştıran İnanış ve Uygulamalar	19
3.1.3. Doğum Sonrası.....	20
3.1.3.1. Göbek Bağının Kesilmesi ve Buna Bağlı Uygulamalar.....	21
3.1.3.2. Doğumun Duyurulması.....	21
3.1.3.3. Ad Koyma	21
3.1.3.4. İlk Gezme (Kırk Uçurması)	23
3.1.3.5. İlk Diş	24
3.1.3.6. İlk Saç Kesimi ve Buna Bağlı Uygulamalar	24
3.1.3.7. İlk Tırnak Kesimi ve Buna Bağlı Kaçınmalar	25
3.1.3.8. Postporodajni Period i Posjete Porodilji (Loğusalık ve Loğusa Ziyareti).....	26
3.1.3.9. Mora (Alkarısı).....	27
3.1.3.10. Četeresnica/ Četerestina (Kırklama)	28
3.1.3.11. Džerašenje/Sunnečenje (Sünnet)	29
3.1.3.12. Urok (Nazar)	30
3.1.3.13. Bešika (Beşik)	31
3.1.3.14. Çocukta Görülebilecek Hastalıklar	33
3.1.3.15. Uspavanka (Ninni).....	33
3.2. Evlenme.....	35
3.2.1. Evlilik Öncesi	36
3.2.1.1. Evlenme Biçimleri	36
3.2.1.1.1. Kız Kaçırma	37
3.2.1.1.2. Zagledi/Görücülük.....	41

3.2.1.1.3. Domazetstvo-İç Güveyisi Evlilik	42
3.2.1.2. Evlenme Yaşı ve Evlenemeyenlere Verilen Adlar	43
3.2.1.3. Kısmet Açtırmaya Yönelik Uygulamalar.....	44
3.2.1.4. Evlenme İsteğinin Belirtilmesine Dair Uygulamalar.....	45
3.2.1.5. Evlilik Çağı	46
3.2.1.6. Eş Seçimi ve Eş Adaylarında Aranılan Vasıflar	46
3.2.2. Evlenme Süreci.....	48
3.2.2.1. Aşıkovanje (Kız ve Erkeğin Tanışma ve Birbiriyle Yakınlaşma Yolu).....	49
3.2.2.2. Prošnja (Kız İsteme)	51
3.2.2.3. Svadba (Düğün).....	54
3.2.2.3.1. Spremanje Ruha (Çeyiz Hazırlıkları)	54
3.2.2.3.2. Obznanjivanje Svadbe i Poziv (Düğüne Davet).....	56
3.2.2.3.3. Spremanje svadbe-(Düğün Hazırlıkları)	56
3.2.2.3.4. Svadba/ Vjenčanje (Düğün Töreni)	58
3.2.2.3.4.1. Odlazak po Mladu (Gelin Alma)	58
3.2.2.3.4.2. Doček Mlade (Gelin Karşılama).....	62
3.2.2.3.4.3. Sklapanje Braka (Nikâh)	65
3.2.2.3.4.4. Kna, Krna (Kına Gecesi)	68
3.2.2.3.4.5. Đerdek (Gerdek)	70
3.2.2.3.4.6. Düğünde Takılan Hediyeler.....	71
3.2.2.3.4.7. Düğün Yemekleri.....	72
3.2.2.3.4.8. Eğlenme Araçları	74
3.2.2.3.4.8.1. Düğünde Söylenen Şarkılar	74
3.2.2.3.4.8.2. Düğünde Oynanan Oyunlar ve Yarışmalar	76
3.2.3. Evlenme Sonrası	77
3.2.3.1. Düğün Sonrası Yapılan Ziyaretler	77
3.2.3.2. Düğün Sonrası Geline İlk Ziyaretler ve Gelinin Ailedeki Statüsü	79
3.2.3.3. Akralık Terimleri	81
3.3. Ölüm	82
3.3.1. Ölüm Öncesi.....	83
3.3.1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler	83
3.3.1.1.1. Hayvanlarla İlgili Belirtiler	83
3.3.1.1.2. Rüyalarla İlgili Belirtiler	84
3.3.1.1.3. Psikolojik ve Fizyolojik Değişimle İlgili Belirtiler	84
3.3.1.1.4. Doğa Olayları İle İlgili Belirtiler	85
3.3.1.1.5. Diğer Belirtiler	85
3.3.1.2. Ölümü Uzaklaştırmak İçin Yapılan Uygulamalar	85
3.3.2. Ölüm Sırası.....	86
3.3.2.1. Ölümün Duyurulması	88
3.3.2.2. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı.....	90
3.3.2.2.1. Ölünün Yıkanması.....	91
3.3.2.2.2. Ölünün Keflenmesi	92
3.3.2.2.3. Tabut.....	92
3.3.2.2.4. Cenaze Namazı.....	93
3.3.2.2.5. Defin ve Talkın.....	94
3.3.3. Ölüm Sonrası	94
3.3.3.1. Ölü Evi.....	95
3.3.3.2. Anma Günleri ve Bunlarla İlgili İnanç ve Uygulamalar	96
3.3.3.3. Ölü Yemeği	97
3.3.3.4. Ölünün Eşyaları.....	97
3.3.3.5. Žalost (Yas).....	98
3.3.3.6. Saučešće/Žalost (Başsağlığı/Taziye)	99
3.3.3.7. Mezar (Mezar)-Mezarje (Mezarlık) ve Posjeta Mezarju (Mezarlık Ziyareti) ..	99
SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	103

EKLER.....	108
FOTOĞRAFLAR.....	109
ÖZ GEÇMİŞ	123

SİMGELER VE KISALTMALAR

BİH	: Bosna i Hercegovina
haz.	: Hazırlayan
KK	: Kaynak kişi
SHS	: Sırp, Hırvat ve Slovenler Krallığı

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Avrupa’da Bosna Hersek’in bulunduğu yer.	3
Şekil 2.2. Orta Bosna Kantonu'nun Bosna Hersek haritasında bulunduğu yer.	6
Şekil 2.3. Orta Bosna Kantonu’nun oluştuğu belediyeler.	7

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

14 Aralık 1995 yılında Dayton Antlaşmasıyla ortaya çıkan Bosna Hersek Federasyonunun merkezinde yer alan Orta Bosna Kantonunda yaşayan Boşnak Müslümanların geçiş dönemi âdetleri ve buna bağlı olarak gelenek, görenek ve inanışlarını incelemek ayrıca elde edilen bulgulardan hareketle zaman içerisinde oluşan kültürel değişimin nedenleri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca kantonun coğrafi, nüfus ve sosyo-kültürel yapısını içeren bilgiler de çalışmanın içeriğinde önemli bir yer tutmaktadır. Bosna Hersek'in kalbi olan Orta Bosna Kantonu yöresel bilgileriyle birlikte, kültürün önemini vurgulayarak aktaran ürünlerin ne kadar önemli olduğunu açıklayarak bilgilerin aktarılmasını sağlar.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma dört yüz sene boyunca bölgede hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bosna Hersek'in kültürünü etkileyen unsurları ve bugüne kadar süregelen Boşnakların günlük yaşamındaki Türk gelenek ve göreneklerini inceleyen ilk çalışma olması nedeniyle oldukça önemlidir. Geçmişten günümüze kadar bu coğrafyada birçok millet yaşamıştır ancak günümüzde o milletler hakkında bir araştırma yaparken bilgi açısından yoksunluk çekildiği için bu tez Orta Bosna Kantonu âdetlerinin kayıt altına alınması ve kaybolmaması için yazılmıştır. Bunun yanı sıra hazırlanan bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna'ya taşımış olduğu kültürel hazineyi de içinde barındırmaktadır. Bu çalışma kültürün dinamik olma özelliği düşünüldüğünde bölge halkına ait olan gelenek, görenek, inanış ve âdetlerin zaman içerisinde değişime uğrayarak kaybolmaması amacını gözetmektedir. Günümüz şartlarına bakıldığında hayatımızda teknolojinin mevcudiyetini değerlendirip, halk için kıymetli olan âdetleri sonsuza dek ölümsüzleştirmeye gayret edilmesi gerekmektedir.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın yapıldığı bölgede Bugojno, Busovača, Dobretići, Donji Vakuf, Fojnica, Gornji Vakuf- Uskoplje, Jajce, Kiseljak, Kreševo, Novi Travnik, Travnik ve Vitez belediyeleri yer almaktadır.

Jajce, Dobretići, Novi Travnik, Vitez, Busovača, Kiseljak ve Kreševo'da ikâmet eden vatandaşların çoğu kendilerini Hırvat olarak ifade ettikleri için bu araştırmanın

kapsamını çoğunlukla Boşnak müslümanların yaşadıkları Travnik, Donji Vakuf, Bugojno, Gornji Vakuf- Uskoplje ve Fojnica belediyeleri oluşturmuştur.

Orta Bosna Kantonu bölgesinde yaşayan Boşnak müslümanlardan bilgi alma, sohbet tarzında gerçekleştirilen görüşmeler sırasında söylenilenleri ses kaydına alma, elde edilen verileri çözümleyerek metin hâline getirme çalışmanın yöntemleri arasındadır. Araştırmanın diğer yöntemleri ise, var olan yazılı kaynakları taramak, çalışma yapılan sahada fotoğraflar çekmektir. Yararlanılan bu yöntemler sayesinde tez bir bütün hâline getirilmiştir.

1.4. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın uygulama basamağında meydana gelen ve tezin yazımını zorlaştıran bazı öğeler araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Araştırmayı bir şekilde yavaşlatan örneklerin biri görüşmeyi kabul etmeyen veya konuşmak istemeyen kişilerin fazlaca olmasıdır. Görüşmenin yapıldığı kişilerin çoğunluğu yörede yaşayan büyüklerden oluştuğu için bazı kişiler kendilerinde yüzlerce bilgi olmasına rağmen görüşmelerden rahatsız olup konuşmaktan çekinmişlerdir. İkinci zorlayıcı unsur ise, yazılı kaynakların bulunmamasıdır. Otuz sene önce oluşturulmuş olan bir kanton hakkında büyük miktarda bilginin bulunmaması, kaynakların bol olmaması nedeniyle araştırma sırasında kullanılan kaynakları bulabilmek için özel gayret sarf etmek zorunda kalınmıştır. Bu araştırmanın özelliklerinden biri Türkiye sınırları dışında yapılmış olmasıdır. Bu nedenle kaynakların yazılmış olduğu dil Boşnakça olduğundan bazı sözcüklerin ve ifadelerin Türkçe karşılığı olmaması o ifadelere uygun olan, Türkçede kullanılan ifadeleri araştırıp bulmak hususunda zorluklar yaşanmıştır. Bahsedilen bu konular araştırmayı bir bakımdan yavaşlatan unsurlar olsalar da, bu çalışmanın özünü oluşturan unsurlar olmaları nedeniyle çok önemlidir.

1.5. Araştırmanın Gerekçesi

Araştırma alanı hakkında fazla sayıda araştırma, çalışma, makale veya tez yazılmadığından Orta Bosna Kantonunun kültür, gelenek, görenek, inanış ve âdetlerinin unutulmadan yazıya geçirilmek istenmesi araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Yapılan bu tür çalışmalar ile kendi ülkelerimizin geçmişini kalıcı kılıp onları ölümsüzleştirerek gelecek nesillere paha biçilemez değerde bilgiler aktarmış olacağız. Bunları üzerimize düşen bir mesuliyet olarak algılamak bu tür daha pek çok çalışmanın yapılmasına vesile olacaktır.

2. BOSNA HERSEK HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Bosna Hersek'in Coğrafi Yapısı ve Tarihi

Bosna Hersek, Avrupa kıtasının güneybatı tarafında yer alan Balkan yarımadasının kuzeybatısında yer almaktadır. Ülke doğu tarafında Sırbistan, güneydoğu tarafında Karadağ, batı ve kuzeybatı tarafında ise Hırvatistan ile çevrilidir. Bosna Hersek'in yüz ölçümü 51.129 kilometrekaredir ve ülke ters çevrilmiş üçgen şeklinde görünmektedir. Neretva Nehri'nin denize döküldüğü yerde Adriyatik Denizi'ne çıkmaktadır, ancak ülkenin 24 km'lik deniz sahili olmasına rağmen limanı yoktur (Parlamentarna Skupština BiH, 2016).

Şekil 2.1. Avrupa'da Bosna Hersek'in bulunduğu yer.

Bosna Hersek'in başkenti Sarayevo'dur (Saraybosna). 21 Kasım 1995 yılında Dayton'da Bosna Hersek'teki barış için imzalanan anlaşmaya göre Bosna Hersek artık Bosna Hersek Federasyonu (Federacija Bosne i Hercegovine) ve Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) olarak iki entisşteden oluşmaktadır. Ülkenin isminden onun aslında iki bölgeden oluştuğunu anlamak mümkündür. Nasıl ve neye göre isimlendirildiği ile ilgili pek çok görüş ileri sürülmektedir, ancak bu konu hakkında ilk yazılı kaynaklardaki görüşe başvurmaktayız. "Bosna" sözcüğü coğrafi bir isim olarak

ilk defa 10. yüzyıl ortalarında Bizans İmparatoru Konstantin Porfirogenit tarafından kullanılmıştır. O, *De Administrando Imperio* adlı eserinde Bosna Nehri'nin etrafını Horion Bosona olarak isimlendirmektedir (Imamović, 1988: 24). Eski dile göre bu sözcük 'iyi insanlar bölgesi' anlamına gelmektedir."Hersek" sözcüğü ise coğrafi isim olarak Güney Bosna'ya hükmeden Herceg Stjepaj Vukosiç Kosaça'nın isminden gelmektedir. 'Herceg' kelimesi o dönemde bir unvan olarak kullanılmaktadır (Bojić, 2001: 27). Ülkenin kuzey bölgesi adını coğrafi bir alandan alırken güney bölgesi ismini o zamanki liderinin isminden almıştır.

Ülkenin coğrafi haritasına bakıldığında zaman oldukça doğal güzelliklerle kaplı bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Dağlar ve ovalarla dolu bu ülkenin topraklarının yarısından fazlası ekilebilmektedir, ancak verimli olan arazilerin geneli kuzey bölgesinde bulunmaktadır. Hersek olan güney bölgesinin hem farklı iklimi hem toprakları daha çok karstik kabartma olduğu için kuzey bölgesinden biraz farklıdır (Klaić, 1878: 5).

Bosna Hersek tarih boyunca bulunduğu konum itibarıyla farklı milletlerin yaşadığı yer olmuştur. Aynı zamanda kuzeyden güney tarafına, güneyden kuzey tarafına geçen kavimler için de köprü görevi görmüştür. Ayrıca tarih boyunca farklı iktidarlar tarafından yönetilmiştir. İlk çağlarda İlliryalılar ve Romalılar tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra Avarlar ve Slav kabilelerinin de işgaline uğramıştır. Avarlar, Bosna Hersek'te yaklaşık iki yüzyıl hüküm sürmüşlerdir (Bojić, 2001: 20).

1463 yılında mayıs ayının başında Bosna'ya Fatih Sultan Mehmet gelmiş ve kısa bir süre içerisinde Bosna'yı ele geçirmiştir. Jajce şehrinin bölgesinde kral Stjepan Tomašević öldürüldükten sonra, Bosna Krallığı da kaybolmuş oldu. Bosna bölgesinde yeni sancaklar oluşturulmuş; Hersek sancağı (1471), Zvornik sancağı (1538), Pakračko-ceranički sancak (1554), Kliški (1537) ve Krčko -İlirski sancak (1580). Bosna sancağı da dahil olmak üzere, bu sancakları da içinde kapsayan özel bir bölge oluşturulmuş; bölgenin ismi ise, Bosna eyaleti olmuştur. Saraybosna'nın kurucusu, Gazi İsa Bey İshaković Saraybosna'da o şehrin Bosna'nın merkezi olarak kabullenmesi için çabaladı ve sonunda başardı. Saraybosna'dan sonra, o önemli unvan, Banja Luka şehrine taşınmıştır. Bosna eyaletinin merkezi Banja Luka şehrindeyken, onun önderi Ferhad-paşa Sokolović olmuştur. Fakat, 1639 yılından itibaren, merkez yeniden Saraybosna'ya taşınır ve orada Osmanlı döneminin son gününe kadar kalır. Hatta Saraybosna, modern Bosna Hersek'in merkezi olarak kabul edilmektedir (Sedić, 2016: 84).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1878 yılında gerçekleştirilen işgalden sonra Bosna ikiye bölünmüştü. Yenipazar sancağının vatandaşları Bosna'dan ayrı kalmanın yanı sıra, Boşnakların doğuya doğru göç etmesine başlanmıştır. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'da geçirdiği ilk birkaç senede, Boşnak müslümanların %20'si Bosna'dan göç etmişlerdir. Bosna'nın başında olan kişi Benyamin Kalay'dı. Benyamin Kalay ortaya "Boşnaklık" terimini çıkarttıktan sonra Boşnakların o devlette kendi yerini yükseltmeleri için uğraşmış. 1912 yılına kadar, Balkan savaşları başladıktan sonra, Sırp tarafından sırp milliyetçiliğini Bosna'da da yaşatmak için uğraşlar başlamıştır. Bu da, ortaya çıkacak olan, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin Krallığının (SHS Krallığı) gelişini duyurdu (Aličehić ve Galešić, 2019: 34).

SHS Krallığı, Bosna'nın karanlık dönemi olarak bilinir. Görüldüğü üzere, devletin isminde Bosna sözcüğü geçmektedir. SHS Krallığının anayasasından geçen "Türk paragrafı" olarak bilinen paragrafta, Bosna'nın, kendi sınırları içerisinde kalacağı vaat edilmişti. Fakat, sonrasında bu anayasanın maddesi ihlal edildiği için, Bosna'ya karşı yapılacak olan zarar hemen belli olmaya başladı. Aleksandar Karađorđević kralının Bosna'ya karşı olan tavrı, hem Boşnakları hem de Bosna'yı aşağılamaya doğru yöneltildi. İlerideki senelerde Bosna bölgesinde yapılan birçok ayırım yüzünden eski gücünü kaybetmiş bir ülke olarak adlandırılmaya başlanmıştır Bosna. 1929 yılında Karađorđević, SHS Krallığının ismini Yugoslavya Krallığı olarak değiştirerek, anayasayı oluşturdu ve ülkenin merkezini Belgrad'a taşıdı (KLIX, 2015).

SHS Krallığından sonra gelen Yugoslavya'daki Bosna'nın mevki çok iyi olmadığı ve, Boşnaklar kendilerini "Boşnak" olarak ifade edemedikleri için, onlara "Müslüman" olarak ifade edebilme şansı sunulmuştur. Müslümanların hakları ve yapabilecekleri işleri kısıtlıydı. Hatta, belli partilere üye olduktan sonra namaz kılma yasağı da uygulanmaya başladı. Yugoslavya'da, başında Josip Broz Tito ile birlikte, Bosna haketiği değeri görmediği için, Bosna'daki hem endüstri hem de insanların eğitimi biraz geride kalmıştı (Aličehić ve Galešić, 2019: 48).

2.2. Srednjobosanski Kanton-Orta Bosna Kantonu

Şekil 2.2. Orta Bosna Kantonu'nun Bosna Hersek haritasında bulunduğu yer.

Bosna Hersek, Balkanların en önemli ve en ilginç tarihi ve âdetleri olan ülkelerinin başında yer almaktadır. En önemli dönemlerinin başında, Bosna Krallık dönemi bulunmaktadır. Bu tezde sözü edilen birçok adet, gelenek ve göreneklerin başlangıç noktası olarak sayılmaktadır. Bosna'nın kalbi olan, Orta Bosna / Merkez Bosna Kantonu bu âdetlerin en önemli yeridir. Bugünkü Orta Bosna Kantonunun tarihi, 18 Mart 1994 yılında başlamıştır. Federasyonun on kantonundan birisi olarak resmi bir şekilde 20 Eylül 1995 yılında ortaya çıktı. Bölgede Boşnak Müslümanlar ve Hırvatlar birlikte yaşamaktadır. Kantonun başkenti Travnik kabul edilmektedir. Travnik, aynı zamanda, kantonun en büyük şehridir. Resmi dilleri ise, Boşnakça ve Hırvatçadır (SBK, 2018).

Orta Bosna Kantonu, Bosna Hersek'in coğrafi çekirdeğini içermektedir. Orta Bosna Kantonu'nun yüz ölçümü 3199 kilometrekaredir ve isminin anlamı söylendiği gibi ülkenin tam orta kısmında yer almaktadır. Bugojno, Busovača (Busovaça), Dobretići (Dobretiči), Donji Vakuf, Fojnica, Gornji Vakuf-Uskoplje, Jajce, Kiseljak, Kreševo (Kreşevo), Novi Travnik, Travnik ve Vitez olmak üzere on iki belediyeden oluşmaktadır. Her bir belediyeye bağlı olan köyler şehirlerle beraber bir bütünü oluşturmaktadır (SBK, 2018).

Şekil 2.3. Orta Bosna Kantonu'nun oluştuğu belediyeler.

2013 yılında elde edilen bilgilere göre, bu kantonun nüfusu 273.143'tür. Bu nüfus ile, Bosna Hersek'in beşinci kantonu olarak kabul edilmektedir. 1999 yılında bu kantonda aynı sayıda kişi yaşamaktaydı. Fakat, 1991 yılında daha doğrusu savaş döneminden öncesinde kantonun nüfusu 338.979'du. Yıllar boyunca nüfus gelişimini takip ederek belli değişiklikleri görmekteyiz. Bu değişikliklerin sebeplerinin başında Bosna Savaşı ve savaş sonrası insanların göç etmesi gelmektedir (SBK, 2018).

Kantonun %57'si ormanlarla, %34'ü ise tarım arazileriyle kaplıdır. Tarımsal kültür alanında mısır, arpa, buğday, yulaf, çavdar, patates, lahana, soğan, fasulye ve yem bitkileri yer almaktadır. En önemli geçim kaynağı hayvancılıktır.

Hayvancılık alanında en çok inek, koyun, keçi ve at yetiştirilmektedir. Bölge son derece zengin ve mini hidroelektrik santralleri, göletler ve turistik tesislerin inşası için büyük olanaklara sahiptir.

Kanton'un çevresi dağlık alanlarla kaplıdır. Bulunduğu pozisyonundan dolayı her yöne geçiş yolu olarak da görülmektedir. Kanton'da işletme, ticaret ve tarımsal üretim gibi faaliyetler yürütülmektedir. Bölge nehirler açısından son derece zengindir ve mini hidroelektrik santralleri, göletler ve turistik tesislerin inşası için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu bölgede bulunan ekonomik kaynaklar hem Kanton hem de tüm Bosna Hersek için çok önemlidir (SBK, 2018).

3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Dünya üzerinde yaşayan tüm canlılar doğar, büyür ve ölür. Her canlının belirli bir yaşam süresi vardır. İnsanlar bu yaşam süresi içerisinde hayatlarının akışını değiştiren önemli dönemler yaşarlar. Bu dönemler, doğum, evlenme ve ölümdür. İnsan hayatını etkileyen bu dönemlere geçiş dönemleri denilmektedir. Bu dönemlerden her biri çeşitli alt başlıklara ayrılarak içerisinde pek çok âdet, inanç, dinsel ve büyüsel pratikler barındırır.

Yaşamın ilk geçiş dönemi olan doğum hadisesi ile insan bir yolculuğa başlar. Yaşanan bu hadise kişinin yakın çevresinde sevinçle karşılanır. Kişi henüz doğmadan ailesi yapılması gereken hazırlıkları tamamlar ve çocuğun sağlıklı dünyaya gelmesine, doğum sonrasında bebeğin ve lohusanın her türlü tehlikelerden korunmasına azami ölçüde dikkat ederler. Bu dönemde yapılmakta olan uygulamalar yöresel farklılıklar gösterir ve uygulamalarda sadece aile fertleri değil, akraba ve komşular da görev alır. Gerçekleşen doğumla aile kalabalıklaşır ve ebeveynler toplum nazarında saygınlık kazanmış olur. Tarihi dönem içerisinde bu geçiş dönemi yüzlerce âdet, inanç, dinsel ve büyüsel işlemin uygulandığı bir evre olmuştur.

Yaşamın bir diğer geçiş dönemi olan evlenme ise kişinin sosyal yaşama katıldığı evredir. Doğum hadisesiyle birlikte bir serüvene başlayan insanoğlu, bebeklikten çocukluğa, çocukluktan da ergenliğe geçiş yapar. Belirli bir yaşa gelince de toplum tarafından evlenmesi beklenir. Aile, toplum olma bilincinin temelini oluşturduğu için aile kurmanın en önemli safhası olan evlenme olayı evrensel bir değer kazanmıştır. Dünya üzerindeki her toplumda evlenme belirli kurallar ışığında gerçekleştirilmektedir. Bu kurallar o toplumun geçmişten getirdiği âdet, gelenek ve göreneklerinden oluşmaktadır ve zaman içerisinde uygulamalarında birtakım farklılıkların yaşandığı görülmektedir.

Doğum ve evlenme dönemlerinin toplum tarafından sevinçle karşılanması kadar ölüm de toplumu hüzne boğan bir dönemdir. Geçiş dönemlerinin sonuncusu ve aynı zamanda en zor dönemi olan ölüm serüveni çevresinde de birçok âdet, inanış ve kalıp davranışlar görülmektedir. Gerçekleştirilen bu uygulamalardaki amaç ise hem ölen kişiyi hem de geride kalan akrabalarını ilgilendirmektedir. Ölüm olayı da doğum ve evlenme gibi evrensel bir olay olması bakımından önemlidir. Geçmişten günümüze insanların ölüm karşısındaki tavrı aynı kalmasına rağmen ölüm sonrasında gerçekleştirilen uygulamalarda birtakım farklılıkların olduğu görülmektedir.

Bu bölümde Orta Bosna Kantonu'nda yaşayan Boşnak Müslümanlarının yaşamın geçiş dönemleri olarak adlandırılan doğum, evlenme ve ölüm dönemlerinde uyguladıkları âdet, inanış, gelenek, görenek, dinsel ve büyüsel pratikler incelenmiştir. Tarihsel dönem içerisinde bölgeye hâkim olan toplulukların farklılık göstermesi de toplumu oluşturan kültürel özellikler ve uygulamalarda da bazı farklılıklar yaşanmasına zemin hazırlamıştır. XV. yüzyılın ortalarına kadar bölgeye hâkim olan Bosna Krallığı, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu, 1878-1918 yılları arasında bölgede hâkimiyet kuran Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve 1945 yılı sonrasında bölgeye hâkim olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti dönemi yaşayış biçimleri halkın geçiş dönemlerindeki uygulamalarını etkilemiştir. Geçmişten günümüze bölgede geçiş dönemlerinin özü tamamen değişmese de âdet ve pratiklerde değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu değişikliklerin nedenleri ise halkın zaman içerisinde bilinçlenmesi, okuma yazma oranının artması, teknolojik gelişmelerin yaşanması, ekonomik özelliklerin değişmesi vb. olarak sıralanabilmektedir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler doğrultusunda geçmiş ve günümüze ait geçiş dönemi âdetleri ve bu âdetler çevresinde oluşan inanç, tören, pratik ve uygulamalardaki değişim ve dönüşümler tespit edilmiş ve her geçiş dönemi kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

3.1. Doğum

İnsan yaşamını şekillendiren evrelerden ilki olan doğum yüzyıllar boyunca mutluluk sembolü olarak kabul görmüştür. Geçmişten günümüze kadar olan süre zarfında genellikle dünyaya gözlerini açan her çocuk, üyesi olduğu aileyi sevindirmiştir. Aileler bu süreçte ailenin demografik yapısının sürekli artış içerisinde olmasını istedikleri için çocuk sayısının fazla olması taraftarı olmuşlardır. Bu görüş genellikle küçük yerleşim yerlerinde ikâmet eden aileler için ayrı bir öneme sahiptir. Bu aileler bünyesindeki çocuk sayısına bakarak kendilerini güçlü ve dayanıklı olarak hissetmişlerdir (Örnek, 2016: 184). Bosna Hersek'te yaşayan millet için aileye yeni üyelerin dâhil olması çok büyük bir sevinçtir. Çünkü İslam dinine göre Allah onları yaratır ve gözetir. Tüm çocuklar aileleri tarafından değerli görülmüş ve aile içerisinde fazlaca çocuğun bulunması ebeveynler için hiçbir zaman sorun teşkil etmemiştir. Ancak soyun devamını sağladığı düşünüldüğü için erkek çocuk kız çocuğa nazaran daha fazla değer görmüştür (Buconjić, 1999: 69).

Geçmişten günümüze ebeveynlerin çocuk sahibi olmaları bölgede yaşayan halk tarafından saygı görmeleri için önemli olmuştur. Kadının çocuk sahibi olması öncelikle onun aile içerisindeki yerini sağlamlaştırmış ve saygınlık kazanmasına yardımcı olmuştur. Baba ise evlat sahibi olmanın verdiği mutlulukla geleceğe güven içerisinde bakmış, ayrıca yakın akraba veya arkadaş çevresinde saygınlık kazanmıştır. Kısır kadın, çocuk sahibi olamadığı için toplum tarafından küçümsenmiş, hor görülmüş ve ruhsal yönden eksiklik hissetmiştir (KK 55).

Çalışma yapılan yörede geçmişte doğumlar genellikle evlerde yapılmaktaydı. Her köyde birkaç köy ebesi bulunmaktaydı ve her zaman bu kişilere ulaşabilmek mümkün değildi. Bu nedenle kadınlar bazen tek başına, bazen de evlerde kayınvalidesi veya annesinin yardımıyla doğum yapardı. Ayrıca yörede kadınların iş yaşamındaki rolü farklı olduğu için hamile kadınlar dahi tarlalarda çalışmaktaydı ve bunun sonucunda kadınların tarlalarda bile doğum yaptığı görülmekteydi. Günümüzde ise teknolojinin gelişmesi, şehirleşmenin artması, eğitim düzeyinin yükselmesi, toplumun refah seviyesinin artması gibi nedenlerle bölgede yaşayan Boşnak müslüman kadınlarına verilen değerde artış görülmüş ve kadınlar hastanelerde sağlıklı bir şekilde doğum yapmaya başlamışlardır (KK 45, KK 38, KK 15, KK 26).

İnsan yaşamının başlangıcı olarak kabul edilmekte olan doğum, yüzlerce âdetin, inanışın ve uygulamanın hayata geçirildiği dönemdir. Kadının gebe kalmasından itibaren birçok âdeti, geleneği ve dini ritüeli uygulamışlardır.

Doğum, Artun'un yapmış olduğu tasnife göre üç alt başlığa ayrılarak incelenmektedir:

1. Doğum Öncesi
2. Doğum Sırası
3. Doğum Sonrası (2010: 134).

3.1.1. Doğum Öncesi

İnsanoğlunun hayatında çok önemli bir yeri olan çocuk sahibi olmak tüm toplumlarda mutluluk verici bir durum olarak kabul görmüştür. Yuva kuran eşler bu yuvanın devamlılığını sağlayabilmeleri için bir süre sonra çocuk sahibi olmaya karar verirler. Vermiş oldukları bu karar sürecinden başlayarak çocuğun doğum anının gelmesine kadar geçen süreye doğum öncesi denilmektedir. Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu'nda çocuk sahibi olmak her zaman önemli görülmüş ve bu konuda şu bilgilere ulaşılmıştır:

Çocuk evliliğin nimetidir. Çocuksuz bir aile meyvesiz bir ağaç, çiçeksiz bir güldür. Evinde çocuk olmayan insan saadetin ne olduğunu bilmez. Geçmişte ailelerin çoğu erkek çocuklarının olmasını daha çok isterlerdi. Çocuk sayısı fazla olsa bile erkek çocuğu oluncaya kadar aileler çocuk sahibi olmaya devam ederlerdi. Erkek çocuk doğuramayan kadın eşi ve ailesi tarafından değerini kaybederdi. Kadınlar ne kadar çocuk doğurursa toplum kadına o derece değer verirdi. Kısır olan veya kız çocuk doğuran kadınları eşleri bir süre sonra boşayabilir veya farklı evlilikler yapabiliirdi (KK 30).

Eşlerin çocuk sahibi olmaları ne kadar mutluluk verici bir hadiseyse çocuk sahibi olamamaları da bir o kadar üzüntü verici bir durumdur. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan çift bu durumu kabullenmek yerine öncelikle çeşitli uygulamalarla çözüm yolu aramaya başlar. Gerçekleştirilen bu uygulamalar geçmiş ve günümüz bağlamında incelendiğinde birtakım farklılıklar gösterebilmektedir.

Çalışmanın yapıldığı yörede doğum öncesinde uygulanan âdet, gelenek ve inanışları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

3.1.1.1. Kısırlık ve Kısırlıktan Kurtulma

Tarihi dönem içerisinde Bosna Hersek'te kadının gelin gittiği aile içerisinde saygı görmesi, dışlanmaması ve aile içerisindeki yerini kaybetmemesi için çocuk sahibi olması gerekmektedir. Eğer aile içerisinde çocuksuzlukla ilgili bir sorun varsa bunun sebebi genellikle kadın olarak görülmekteydi. Çocuksuzluğun sebebi asla erkek tarafında aranmamaktaydı. Çocuğu olmayan kadın aile ve toplum tarafından dışlanmakta ve birtakım adlandırmalara maruz kalmaktaydı. Bu adlandırmalar *nerotkinja* (kısır), *neplodno drvo* (meyvesiz ağaç), *ružica bez cvijeta* (çiçeksiz gül) (Hangı, 2016: 109) gibi aşağılayıcı ifadelerdi.

Zaman içerisinde tıbbın geliştiği düşünülmesine rağmen bazen modern tıp bile çocuk sahibi olmak isteyen çiftlere yardımcı olamamaktadır. Bu durumda çocuk sahibi olmayı arzulayan ve bu isteklerinden vazgeçmeyen Boşnak halkı, geleneksel uygulamalar vasıtasıyla çocuksuzluğun çözüme kavuşmasında bazı uygulama, inanış ve ritüellere başvururlar (Sünbüllü-Ustavdić, 2015: 154). Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde çocuğu olmayan kadınların başvurduğu çareler genel itibarıyla dinsel-büyüsel olanlar ve halk hekimliği karakteri taşıyanlar şeklinde incelenmektedir:

Çocuğu olmayan kadınlar hocalar veya din adamlarına giderek muska yazdırırlar ve yazdırdığı bu muskayı ya üzerinde taşır ya da yatağının bir köşesine bırakır. Çocuk

sahibi olmak isteyen kadınlar türbeleri ziyaret ederek oraya para bırakır ve dualar eder. İmkânı olan aileler çocuklarının olması niyetiyle kurban kesip ihtiyaç sahibi insanlara dağıtırlar. Şifa âyetini bal, su, şeker gibi yiyecek ve içeceklerin üzerine okuyarak belli bir süre içerisinde tüketirler. Yapılan bu yöntemle ailenin çocuk sahibi olması hedeflenir. Ayrıca *Brusnica* (Uva), *Čuber* (Mercimek Otu), *Mačija Trava* (Kedi Otu), *Plućnjak* (Ciğerotu), *Tetrljan* (Bozotu) gibi çeşitli bitkiler kullanılarak çocuk sahibi olmanın önündeki engelin kaldırılacağına inanırlardı. Bu bitkileri önce kuruturlar, sonrasında ise demleyerek zaman içerisinde tüketirler (KK 16, KK 17, KK 19).

Kadın hamile kalmak için elma ağacı bahar mevsiminde ikinci kez çiçek açtıktan sonra hem kadının hem de erkeğin toplanan bu elmaları yemesi gerekmekteydi. Anne olmak isteyen kadının yemiş olduğu incir, çekirdek ve ayçiçeği tohumlarının da doğurganlığı olumlu yönde etkilediği bilinmekteydi. Hamile kalmak isteyen kadının uyguladığı bir diğer yöntem de ceviz yaprakları ile ilgiliydi. Ceviz yapraklarını suyun içerisine koyarak kaynatırlar ve hamile kalmak isteyen kadının beline bir bez yardımıyla sararlardı. Gebe kalmak isteyen kadın elma, ayva, armut ağaçları gibi meyve ağaçlarında kalan son meyveyi yerse kısırlığının giderileceği düşünülürdü. Hamile kalmak isteyen kadının stresten uzak durması ve bu süreçte sakin ve hareketsiz kalması gerekmektedir. Tüm uğraşlara rağmen çocuğu olmayan kadının bu dileğinin gerçekleşmesi için dokuz ay boyunca sadaka vermesi gerekmektedir. Ayrıca çocuk sahibi olamayan veya ölü doğum yapan kadınlar üzerlerinde at nalı taşırlardı. Anne adayının sıcaklığına dayanılabilecek derecede sıcak suyla banyo yapması sonucunda kısırlığın giderileceğine inanılır. Kadının kendine çok dikkat etmesi, kalın çorap, terlik giymesi ve bel veya karnına şişe çektirmesinin de hamile kalmayı kolaylaştıracağına inanılmaktadır. Hamile kalamayan kadının evinin damına leylek geldiği zaman hamile kalabileceğine inanılmaktadır. Hatta oraya yuva yaparsa böyle bir durumun gerçekleşeceğine daha çok inanılmaktaydı. Çünkü leyleğin bahar ve yeni hayat getireceğine inanılmaktadır. Yeni evlenen kadının hemen çocuk sahibi olabilmesi amacıyla eşinin evine getirildiğinde kucağına çocuk verilirdi. Bu çocuğun soyun devamını sağlaması amacıyla erkek olmasına dikkat edilirdi. Ancak günümüzde bu uygulamaya pek dikkat edilmemektedir (KK 16, KK 20, KK 23, KK 33).

3.1.1.2. Kadının Gebelikten Kaçınması veya Gebeliği Sonlandırması

Her toplumda kadınların çoğu gebe kalıp çocuk sahibi olmanın hayalini kurmaktadır. Çünkü kadın çocuk doğurduktan sonra tamamen kendini kadın olarak

hissetmektedir. Buna karşın çocuk sahibi olmaktan kaçınan kadınların da olduğu bilinmektedir. Kadının çocuk sahibi olmayı istememesinin birçok sebebi olabilmektedir. Geçmişte ailelerin çok fazla çocuğu olmaktaydı çünkü insanlar bu tür konularda bilinçsizdi. Ayrıca ekonomik imkânların kısıtlı olmasına rağmen çok fazla çocuk sahibi olan insanlar vardı. Bu sebeplerden dolayı kadınlar gebe kalmaktan kaçınırdı hatta gebe kalmışsa çeşitli yollarla çocuğun yaşamına son verirdi. Kadınların bu durum için başvurduğu yöntemler tıbbî olmakla birlikte geleneksel uygulamalara da rastlanmaktadır.

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde kadının gebelikten kaçınması ile ilgili tespit edilen bilgiler şunlardır:

Gebe kadın *lihander/lijander* (zakkum) adı verilen bitkiyi kaynamış suya katarak içer ve böylece istenmeyen çocuğu düşürürdü. Ancak bu uygulamayı gerçekleştirirken çok dikkatli olmak gerekirdi, çünkü eğer miktarı fazla olursa kadının sağlığı için tehlikeli bir duruma neden olabilirdi. Gebe kadın istenmeyen çocuğu ağır yük kaldırıp taşıyarak düşürmeye çalışırdı. Kadınlar günah olduğunu bildikleri hâlde köylerdeki ebelere giderek kürtaj yaptırır ve bu şekilde çocuğu aldırırdı. Kürtaj yaptırmanın kadın için çok zararlı olduğu bilinmekteydi hatta kürtaj yaptırmaktan dolayı hayatını kaybeden kadınlar olurdu. Kadınla eşi birlikte olurken erkek korunurdu. Kadın eczaneden aldığı ilaçları kullanırdı. Gebeliği sonlandırmak için iğne vurdururdu. Günümüzde kadınlar gebelikten korunmak için doğum kontrol hapı kullanmaktadır (KK 13, KK 16, KK 23).

3.1.1.3. Gebe Kadının Korunmaları ve Buna Bağlı Uygulamalar

Bosna Hersek'in Orta Bosna Kantonu bölgesinde yaşayan halk arasındaki inanışa göre hamile kalan kadının hamilelik sürecindeki kimi davranışları doğacak çocuğu olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle gebe kadın bu süreçte azami ölçüde dikkat etmelidir.

Çalışma yapılan yörede gebe kadının kaçınmaları ve buna bağlı uygulamalarla ilgili elde edilen bilgiler şunlardır:

Gebe kadının önünden tilki veya yılan geçerse çocuğun ömrünün uzun ve yaşamı boyunca mutlu olacağına inanılırdı. Ayrıca gebe kadının bebeğine zarar gelmemesi için yılan öldürmemesi gerekmekteydi. Gebe kadın kırık tabak veya bardaktan herhangi bir şey yiyip içerse çocuğun dudakları şekilsiz olur. Gebe kadının önünden tavşan geçerse çocuğun mutsuz olacağına ve yaşamı boyunca şanssız olacağına

inanılırdı ve o kadının ya eve dönmesi ya da farklı bir yol kullanması gerekirdi. Gebe kadın kesilen kurbanı izlerse çocuğun uyurken horlama sesi çıkaracağına inanılır. Gebe kadın köstebek öldürürse çocuğun gözlerinin küçük olacağına inanılır. Çocuğun güzel olmasını isteyen gebe kadınların ayva yemeleri önerilirdi. Gebe kadın gördüğü tavşana taş gibi zarar verici cisimler atmamalıdır. Eğer atarsa doğacak çocuğun dudağının tavşan dudağına benzeyeceğine inanılırdı. Gebe kadın hamileliği döneminde turunçgil yemeyi seviyorsa çocuğun çok güzel olacağına inanılırdı. Gebe kadın hamileliği süresince kırmızı meyve ve sebzeler tüketirse çocuğun o gıdalara alerjisinin olacağına inanılırdı. Anne adayı o süreçte neler yemeyi seviyorsa çocuğun da o yemekleri seveceği düşünülürdü. Hamile kadın bu dönemde bir yerden bir şeyi izinsiz alırsa ve yerse vücudunda dokunduğu ilk yer neresiyse doğacak çocuğun aynı bölgesinde iz olacağı düşünülürdü. Gebe kadının hamileliği süresince kablo, ip gibi cisimlerin üzerinden geçmemesi gerekirdi. İnanişâ göre gebe kadın bunu yaparsa doğum sırasında göbek kordonu bebeğin boğazına dolanırdı. Gebe kadın hamileliği boyunca bacak bacak üzerine atmamalıydı. Eğer bunu yaparsa bebeğin boynuna göbek bağının dolanacağına inanılırdı. Gebe kadın bu süreçte çevrede gördüğü hiç kimseyle dalga geçmemeliydi. Eğer böyle davranışta bulunursa çocuğunda da bu problemin yaşanacağı düşünülürdü. Gebe kadın doğum yapana kadar hiçbir cenaze törenini izlememelidir. Ayrıca mezarlığa gitmemelidir. İnanişâ göre kadının karnında yeni bir dünya olduğu ve mezarlıktaki ölülerin bu durumu kıskanacağı düşünülür. Ayrıca mezarlığa giderse doğacak çocuğun yüzünün solgun olacağına inanılır. Bununla birlikte anne karnındaki çocuğun korkarak düşebileceğine inanılır. Hamile kadın bu dönemde çiçek veya bir ağaç dalı koparmamalıdır. İnanişâ göre eğer bu olay gerçekleşirse doğacak çocuğa bir zarar geleceği düşünülür. Kadın hamilelik süresince saçlarını kestirirse çocuğun ömrünü kısaltmış olur. Ayrıca bu dönemde kadın bir dişini çektirirse diğerlerinin de düşeceği düşünülür. Gebe kadın bu dönemde nazarlanmamak için iç çamaşırını ters giymelidir. Kadının bu dönemde herhangi bir yere göz ucuyla bakmaması gerekir. Eğer böyle bir davranışta bulunursa çocuğun gözlerinin şaşığı olacağına inanılır. Çocuğun sakat doğmaması için akraba evliliği yapmak yasaktır (KK 21, KK 25, KK 26, KK 29, KK 33, KK 36, KK 38, KK 41, KK 43).

3.1.1.3.1. Sık Sık Çocuğunu Kaybeden Ailelerin Çözüm Arama Yolları

Geçmişte insanların eğitim durumları, toplumun yanlış düşünceleri, sağlık koşullarının yetersiz oluşu gibi etkenler nedeniyle aileler yeni doğan çocuklarını kısa

süre sonra kaybeder veya hamile kadın birtakım nedenler dolayısıyla düşük yapardı. Gerçekleşen bu düşüklerin tıbbi anlamda yeterli düzeyde açıklanamaması toplumun bu konuda geri kalmasına zemin hazırlayan önemli etkenlerden biridir.

Çalışma yapılan yörenin bazı bölgelerinde sık sık çocuğu vefat eden veya çeşitli hastalıklardan dolayı çocukları büyüymeyen kadınlar bir dul kadının yanına giderek dokuz farklı kumaş alır ve o kumaşlardan çocuk gömleği dikerdi. Ancak uğursuzluk olmaması için bu işlemi yaparken kimseye haber vermezdi (KK 51).

Geçmişte sürekli çocuğunu kaybeden kadınlar bir daha çocuğunu kaybetmemek için kurdun öldürdüğü koyunun yününden bir miktar alır ve iyice temizledikten sonra kemer şeklinde bir araya getirerek yeni doğan çocuğun beline sarardı. Doğum yaptıktan sonra çeşitli nedenlerle çocuklarını kaybeden kadınlar için bir daha çocuğunu kaybetmemesi amacıyla doğum yaptığı yerde kurban kestirilirdi (KK 53).

Doğum yaptıktan sonra sık sık çocuklarını kaybeden kadınlar böylesi üzücü bir durumu önlemek için yeni doğan çocuğa kendisinin veya eşinin adını vermekteydi. Hem çocuğunu kaybeden hem de çocuğu sürekli hastalanan anneler böylesi kötü bir olay yaşamamak için hem çocuğun hem de kendisinin başında para çevirerek sadaka verirdi (KK 56).

Çalışma yapılan yörede görüşülen kaynak kişilerden edinilen bilgiye göre her insanın onu koruyan bir blaznanın (beyaz yılan) olduğuna inanılırdı ve yeni doğan çocuk hastalandığı zaman etrafındaki yaşlı insanlar bebeğin beşiğinde bu beyaz yılanı (*blazna*) gördüklerini söylerlerdi (KK 64).

3.1.1.4. Ćudanje (Aşerme)

Aşerme, hamileliğin başlangıcında başlayan ve genellikle üç ay süren doğum öncesi aşamalardan biridir. Gebe kadın aşerme döneminde ya bazı yiyecek veya kokulardan tiksindir ve midesi bulanır ya da bazı yiyecekleri günün herhangi bir diliminde yemek ister. Aşeren kadın, canı bir şey çekiyorsa mutlaka o yiyeceği az da olsa tatmalıdır, eğer tatmazsa doğacak çocuğun vücudunun herhangi bir bölgesinde o yiyeceğin izi oluşur.

Deyimin aslı aş yerme, bu biçimiyle yiyecek şeylerden tikslenme demektir. Yemek fiilinin beğenmemek, kötülemek anlamlarını biliyoruz. Deyim giderek anlam değiştirmiş ve yüklü kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi, onları tatmaktan kendini alamaması demeğe gelmiştir. Gebeliğin bu döneminde gebe kadına her canının istediğini, ne kadar münasebetsiz de olsa vermeye dikkat edilir. Bu kural gözetilmezse, anada veya doğacak çocukta zararlı etkilerin meydana geleceğine inanılır (Boratav, 1994: 146).

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde insanların cüdanje (aşerme) ile ilgili geçmişten günümüze kadar düşünceleri şu şekildedir:

Aşeren kadına aşerdiği şeyi vermek sevaptır, eğer verilmezse günah işlendiği düşünülür ve böyle bir durumda kişinin başına kötü bir şey geleceğine inanılır (KK 68).

Kadın birinden bir şey istediğinde o isteği geri çevrilirse o kişinin gözünde arpacık çıkacağına inanılırdı. Eğer bir kişinin gözünde arpacık çıkarsa o kişiye “Hangi hamile kadına canının çektiği bir şeyi vermedin?” diye sorulurdu (KK 2).

Gebe kadının her isteği karşılanmalıydı. Eğer isteği karşılanmazsa istediği o şeyin şeklinin çocuğun vücudunda olacağı inanışı hâkimdi (KK 12).

Hamile kadın bu dönemde kahve içmek isterse ve bu isteği karşılanmazsa çocuğun vücudunda kahve lekesi olacağı düşünülürdü (KK 9).

Çalışma yapılan yörede görüşülen bir kaynak kişi aşerme ile ilgili şu hikâyeyi anlatmıştır:

Hamile bir kadın bir gün elindeki sepette kızcılık olan bir adam görmüş. Kadın o anda bu meyveyi aşererek adamın yanına gidip bir tane vermesini rica etmiş. Adam zar zor sepetteki kızcıklardan bir tanesini kadına vermiş. Kadın sadece bir tane daha vermesini istediğinde adam kadının bu isteğini reddetmiş. Kadın bu meyveyi o an çok fazla yemek istemiş ve adam vermeyince kadın orada ruhunu teslim etmiş. Öldükten sonra kadının karnını açmışlar ve iki bebek görmüşler. Bebeklerden birinin ağzında kızcılık meyvesi varmış, diğzerinin ise ağzı açık kalmış. Kadının isteğini reddederek bu olaya neden olan adam bir süre sonra ormanda kaza geçirerek ölmüş (KK 14).

3.1.1.5. Spol Dijeteta (Çocuğun Cinsiyeti)

Aileler geçmişten günümüze kadar öncelikle dünyaya gelerek ait olduğu ortamı şenlendirecek bebeğin sağlıklı olmasını isterler, aynı zamanda kadının gebe kalmasından itibaren çocuğun cinsiyetini merak etmektedirler. Günümüzde modern tıp imkânları sayesinde hamileliğin dördüncü ayında aileler doğacak çocuğun cinsiyetini öğrenirken geçmişte farklı şekillerde ve birtakım uygulamalarla çocuğun cinsiyetini öğrenmeye çalışmaktaydılar.

Çocuğun cinsiyetini öğrenme hususunda çalışma yapılan yörede uygulanan pratikler şunlardır:

Gebe kadın hamileliği döneminde gittikçe çirkinleşirse doğacak çocuğun kız olacağı düşünülür. Çünkü kız çocuğunun annesinin güzelliğini alacağına inanılır. Eğer

kadın güzellik açısından aynı kaldıysa hatta daha da g zelleşmişse doğacak çocuğın erkek olacağı düşünülür (KK 19).

Hamilelik döneminde kadının midesi yanıyorsa çocuğın çok fazla saçı olduğu düşünülür (KK 23).

Gebe kadının canı kuzu eti çekiyorsa erkek çocuğu olacağına, kuzu etinden iğreniyorsa kız çocuğu olacağına inanılırdı. (KK 28).

Çocuğın cinsiyetini tahmin edebilmek amacıyla ev içerisindeki kadınlar bazı uygulamalar yaparlar. Gebe kadının oturacağı yerlerin birine bıçak diğerine ise makas koyarlar. Eğer kadın altında bıçak olan yere oturursa doğacak çocuğın erkek, makas olan yere oturursa doğacak çocuğın kız olacağına inanılır (KK 36).

Kadının önüne bir cisim atarlar ve kadın bu cismi avulayarak kaldırırsa erkek ocuk, sadece iki parmağıyla kaldırırsa kız ocuk doğuracağına inanılır (KK 45).

Bazı kadınlar gebe kadının ocuğının cinsiyetini merak ettikleri için gebe kadın otururken üzerine un dökerlerdi. Eğer kadın un döküldükten sonra aşağı bakarsa çocuğın kız olacağı, başının üzerindeki unu temizlemek isterse de çocuğın erkek olacağı düşünülürdü (KK 66).

Bebeğin anne karnındaki konumuna göre cinsiyet tayini yapmak mümkündür. Eğer bebek anne karnında üst kısımdaysa bebeğin kız olacağına, alt kısımdaysa erkek olacağına inanılır (KK 5).

Anne karnında alt kısımda yer alan ocuk erken doğar (KK 15).

3.1.1.6. Erkek ocuk İçin Yapılan Uygulamalar

Erkek ocuk soyun devamı için önem arz etmektedir. Orta Bosna Kantonu'nda geçmiş dönemde aileler genellikle kız çocuğu yerine erkek ocuğının olmasını istemişlerdir. Çünkü halkın düşüncesine göre kız çocuğu büyüyünce evlenip başkasının evine gideceği için aileler “Kızın bize faydası olmayacak” gibi cümleler kurarlardı. Bu nedenle aileler çocuklarının erkek olmaları için gebelik döneminde bazı uygulamalara başvururlardı. Günümüzde ise toplumun modernleşmesiyle birlikte insanların düşünce yapısı değişmiş ve kız çocuklara verilen değer olumlu anlamda farklılık göstermiştir.

Çalışma yapılan yörede erkek ocuk için şu uygulamalar gerçekleştirilmektedir:

Geçmiş dönemde bir kadın sadece kız ocuk doğuruyorsa bir sonraki ocuğının erkek olması için eşler kemerlerini değiştirip kıyafetlerinin arasına koyarlardı. Doğum yapan kadının ilk çocuğu kız ise erkek komşuları iki adet yumurta getirerek kadının

bir sonraki çocuğunun erkek olması için temennide bulunurdu (Sünbüllü ve Ustavdić, 2015: 156). Gelin, yeni evine geldikten hemen sonra bir köşeye oturtulur ve kucağına erkek çocuk verilir. Gerdeğe girmeden önce yatağın üzerinde erkek çocuk yuvarlanır (KK 39).

3.1.2. Doğum Sırası

Doğum öncesinde uygulanan birtakım pratiklerden sonra kadının sancısının başlamasıyla doğum sırası kısmına geçilir. Bu kısımda kadının doğumu sağlıklı ve kolay şekilde yapabilmesi için birtakım uygulamalara başvurulur.

Geçmişte günümüzdeki gibi imkânlar yeterli olmadığı için kadınlar doğum zamanını bilemiyorlardı ve doğum herhangi bir yerde çalışırken bile başlayabiliyordu. Kadınlar doğumun yaklaştığını hissettiklerinde doğum için yapılması gereken hazırlıklara başlıyordu. Çalışma yapılan yörede doğum yaklaşıncı yapılan hazırlıklar şu şekilde anlatılmıştır:

Geçmişte günümüzdeki gibi üst düzey teknolojiler olmadığı için kadınlar doğumun yaklaştığını farklı şekillerde anlardı. Doğumun yaklaştığına kanaat getiren kadın bir yandan doğum hazırlıkları yapmaya başlardı. Bu hazırlıklar içerisinde bebek kıyafetleri, doğum sonrasında kullanılacak bezler, bereler, battaniyeler, eldivenler vb. bulunurdu.

Doğumu yaklaşan kadın kullanılacak eşyaları ya kendisi diler ya da öncesinde başkası tarafından kullanılmış olanları alırlardı.

3.1.2.1. Doğumu Yaptıran Kişiler

Orta Bosna Kantonu'nda insanlar sosyal statülerine göre şehirde ve köyde yaşamaktadırlar. Geçmişte genellikle evlerde yapılan doğumlar günümüzde hastanelerde yapılmaktadır. Buna bağlı olarak doğumu yaptıran kişiler de farklılık göstermektedir. Geçmişte gelişmişlik seviyesine bakılarak doğumlar genellikle bu konuda eğitim almamasına rağmen zaman içerisinde tecrübe kazanmış köy ebeleri tarafından yapılmaktayken günümüzde tam teşekküllü hastanelerde kadın doğum uzmanları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Çalışma yapılan yörede geçmiş dönemde doğumu genellikle ebeler yaptırmaktaydı. Ebeler bu konuda deneyimli kişilerdi ve her köyde birkaç kişi bu işi yapabilmekteydi. Ebeler geçmişte iş yaşamında da aktif olarak çalıştıkları için

gerçekleşen her doğumda orada bulunamıyordu. Böyle bir durumda kadınlar aile içerisindeki diğer kadınların yardımıyla doğumu gerçekleştirirdi (KK 50).

Geçmişte doğum gerçekleştikten sonra bebeği temiz bir bezle saran kişiye baba (yaşlı kadın) denir. Bu eylemi yapan kişinin bebeğin hayatında önemli bir kişi olması istendiği için özel birinin olmasına dikkat edilirdi (KK 65).

Doğumdan sonra ebe kadın bebeği temizleyip giydirerek annesinin yanına getirirdi. Bu sırada şekil vermek amacıyla başını bağlardı. Ayrıca kol veya bacaklarını bağlayarak şekil almasını sağlardı (KK 38).

Doğumu yaptıran ebelere doğum sonrasında baba veya diğer aile bireyleri tarafından hediye verilirdi. Verilen bu hediye para olabilirken kumaş, el işleri, ev malzemeleri vb. de olabilirdi (KK 29).

Çalışma yapılan yörede ister köyde ister şehirde olsun, kadınlar doğumu hastanelerde daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmektedir. (bkz. Şekil 7).

3.1.2.2. Doğuma Yardımcı Araç-Gereçler

Geçmişte veya günümüzde kadının doğum sancısı başlayınca yanında bulunan kadınlar birtakım hazırlıklara başlar. Geçmişte kadının doğum yapacağı yer kutsal bir özelliğe büründürülürdü ve o yerde bir işi olmayan kişiler dışarı çıkarılırdı. O andan itibaren kadınlar bazı hazırlıklara başlardı. Bu hazırlıklar içerisinde sıcak su, temiz bez, havlu, makas, jilet vb. bulunurdu (KK 26). Günümüzde ise doğumda gerekli araç ve gereçler hastanelerin ameliyathanelerinde hazır bulundurulmaktadır.

3.1.2.3. Doğumu Kolaylaştıran İnanış ve Uygulamalar

Doğum anında çok fazla sancısı olan kadının bu acısını dindirmek ve kolay bir doğum yapmasını sağlamak için çeşitli inanış ve uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen bu inanış ve uygulamaların doğumu kolaylaştırmasının yanında doğacak çocuğu ve annesini koruma özelliğine de sahiptir.

Çalışma yapılan yörede doğumu kolaylaştıran inanış ve uygulamalarla ilgili elde edilen bilgiler şunlardır:

Kadın, doğum için hastaneye gittiğinde evde kalan anne veya kayınvalidesi evdeki tüm düğümleri çözmelidir. Çünkü inanışa göre kadının doğumu rahat yapabilmesi ve bebeğin boynuna göbek bağının dolanmaması için bunu yapmak gerekmektedir (KK 21).

Doğum başladığında aile içerisinde daha önce doğum yapmış olan bir kadın varsa doğum yapan kadının yanına gitmeli ve tecrübelerini ona anlatarak doğumun kolay şekilde gerçekleşmesine yardımcı olmalıdır (KK 19).

Doğum anında zorlanan ve bir türlü doğumu gerçekleştiremeyen kadınların tez zamanda ve kolayca doğumu gerçekleştirebilmesi için bir tesbih alıp kopararak parçaları suyun içine atarlar ve sonrasında o suyu kadına içirirlerdi. Bu sayede kadının doğumu daha kolay yapması sağlanırdı. Doğum gerçekleştikten sonra göbek bağı bu tesbihin ipiyle bağlanırdı (KK 34).

Doğum yapmakta olan kadının doğumu kolayca gerçekleştirmesi için yanında çeşitli sureler okunurdu. Ayrıca kadına o anda mevlit şekeri de verilirdi (KK 45).

Günümüzde tıbbın gelişmesiyle birlikte kadınlar doğum öncesinde rutin olarak kadın doğum uzmanlarına danışarak doğumla ilgili adımları takip etmekte ve doğumu kolayca gerçekleştirebilmektedir (KK 55).

Gebe kadının doğum yaklaştığında genellikle evden çıkmaması gerekir. Çünkü evden çıkarsa doğum herhangi bir yerde başlayabilir. Ayrıca bu süreçte doğum yapacak kadının evine gidilmemelidir. İnanişâ göre bu süreçte kadının etrafında başka kişiler olursa doğumun zor geçeceği düşünülür (KK 60).

Doğum başladığı an ev içerisinde kilitli bir şey varsa açılmalıdır, ayrıca saç örgülü kadın varsa saçını çözmelidir. Eğer evdeki kilit açılmazsa veya saç örgüsü çözülmezse doğumun zor geçeceği düşünülür (KK 33).

Doğum sırasında kadının beline ıslatılmış sıcak havlu sarılmalıdır (KK 29).

3.1.3. Doğum Sonrası

Doğum öncesi ve sırası kadar doğum sonrası döneme de çok önem verilir. Bu dönemde hamilelik süreci sona ermiş ve çocuk dünyaya gelmiştir. Kadın ve çocuğun üyesi olduğu aile bu andan itibaren hem kadını hem de çocuğu gelebilecek çeşitli tehlikelerden korumaya çalışır ve bu koruma sırasında çeşitli dinsel ve büyüsel pratikleri uygular. Doğumdan sonraki ilk kırk gün hem bebek hem de anne için oldukça kritiktir. Çünkü bu dönemde albasması gibi olumsuzlukların yaşanma ihtimali çok fazladır. Ayrıca bu dönemde annenin sütünün, çocuğun ise uykusunun bol olması için çeşitli uygulamalar gerçekleştirilir.

Doğum sonrası dönemde göbek bağının kesilmesi, doğumun duyurulması, loğusa bakımı ve ziyareti, albasması, kırklama, ad koyma, çocukta ilkler, sünnet ve ninni ile ilgili uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

3.1.3.1. Göbek Bağı'nın Kesilmesi ve Buna Bağlı Uygulamalar

Hamileliğin başlangıcından itibaren anne ile bebeği birbirine bağlayan ve bütünleştiren, ayrıca bebeğin anne karnında beslenmesine ve gelişimine katkıda bulunan kısma göbek bağı denir. Göbek bağı sadece hamilelik süresince değil doğumdan sonra da önemini korumaktadır. Bu nedenle göbek bağıyla ilgili çeşitli uygulamaların yapıldığı görülmektedir.

Geçmişte göbek bağı'nı ebe veya diğer tecrübeli kadın keserdi, günümüzde ise bu işlemi doğumu yaptıran kadın doğum uzmanı yapmaktadır. Göbek bağı'nı kesmek için makas kullanılmaktadır. Ancak kullanılan bu makasın temiz olmasına dikkat edilir. Çünkü makasın temiz olmadığı durumlarda göbek bağı'nın kesilmesi çeşitli enfeksiyonlara sebep olarak annenin hayatını kaybetmesine yol açabilir (KK 34).

Çalışma yapılan yörede göbek bağı'nın kesilmesiyle ilgili inanışlar şunlardır:

Kesilen göbek bağı bir bez içerisine konularak bir süre evde bekletilir. Daha sonra çocuğun başarılı olması duasıyla akarsuya atılır (KK 39).

Bir süre sonra düşen parça ebeveynler tarafından alınarak farklı yerlere gömülür. Çocuğun dindar olması amacıyla göbek bağı cami avlusuna; okumuş, eğitilmiş olması amacıyla okul bahçesine; ömrünün uzun, bereketli ve başarılı olması dileğiyle yeni meyve vermeye başlamış ağacın dibine gömülür (KK 63).

3.1.3.2. Doğumun Duyurulması

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bebek doğduktan sonra doğum haberini veren kişi bebeğin yakınlarına *naşao ti se unuk* (erkek torunun bulundu) /*naşla ti se unuka* (kız torunun bulundu) derdi ve bu kişiye bebeğin yakın akrabaları tarafından *muştuluk* verilirdi. Bebeğin yakın akrabaları tarafından verilen bu *muştuluk* para, altın gibi değerli bir hediye olabilirdi (KK 71).

Teknolojinin gelişmesiyle günümüzde gerçekleşen doğumlar yakın akraba, dost veya komşulara telefon vasıtasıyla verilmektedir.

Günümüzde doğumlar hastanelerde yapıldığı için ameliyathane dışında bekleyen akrabalara bu müjdeli haberi doğumu yaptıran kadın doğum uzmanı vermektedir.

3.1.3.3. Ad Koyma

Ad, yasalara göre de zorunludur. İnsanlar bir kişinin, bir nesnenin, bir durumun ya da bir olayın adını koymadan, onu bir belirtiyle, bir sıfatla, bir özellikle nitelendirmeden rahat edemezler. Adsız biri, bir olay, bir durum tedirgin edicidir. Belli olan, belirli kılınan,

bilinen şey insanoğlunu rahatlatır; kargaşayı, karışıklığı, yanılma ve yanlışlığı önler, ilişkileri düzenler (Örnek, 2016: 205).

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu'nda doğum sonrası gerçekleştirilen en önemli aşamalardan biri çocuğa ad vermedir. Doğum sonrasını takip eden yedinci günde “ad verme töreni” (*nadijevanje imena*) gerçekleştirilmektedir. Bu günde ebeveynler yakın akraba ve komşularını evlerine davet ederek geleneksel yemekleri ikram ederler. Bu törenin gerçekleşmesinden önce anne, baba ve aile büyükleri eşliğinde çocuğa verilecek isim hususunda bir görüşme gerçekleştirilir ve çocuğun isminin ne olacağı konusunda karar birliğine varılır. Geçmişte aileler çocuklarına genellikle aile büyüklerinden birinin ismini verirdi veya aileler çocuğun kime benzemesini istiyorlarsa o kişinin ismini vermeye dikkat ederlerdi. Çocuğa isim vermenin bir diğer yolu ise çocuğun yılın hangi döneminde doğduğuyula ilgilidir. İnsanlar arasındaki inanışa göre çocuk hangi dönemde doğduysa o dönemin özelliğine göre isim verilir ve “Kendisi o ismi taşıdı.” (*Iznilo je dite ime na sebi*) denirdi. Örneğin kişi Ramazan ayında dünyaya geldiyse erkek çocuk için *Ramo*, kız çocuk için *Ramiza*; Muharrem ayında doğduysa erkek çocuk için *Muharem*, kız çocuk için *Muharema*; Şaban ayında doğduysa erkek çocuk için *Šaban*, kız çocuk için *Šabana*; Sefer ayında doğum gerçekleşiyse erkek çocuk için *Sefer* veya *Safo*, kız çocuk için *Safija*; Recep (*Redžep*) ayında doğduysa erkek çocuk için *Redžep*, kız çocuk için *Redžiba*; Şevval ayında doğduysa erkek çocuk için *Ševal*, kız çocuk için *Ševala*; Zilkade ayında dünyaya geldiyse erkek çocuk için *Zulkaid*, kız çocuk için *Zulkaide*; bayramda doğduysa erkek çocuk için *Bajro*; imsak vakti doğduysa erkek çocuk için *Sabahudin*, kız çocuk için *Sabahudina* isimleri kullanılırdı (KK 20, KK 30).

Eğer aileler çocuğa isim verme konusunda bir karar veremedilerse köyün imamını çağırırlardı. İmam farklı yöntemler kullanarak ailelere isim verme konusunda önerilerde bulunurdu. Örneğin isimlerin Arapça anlamlarına bakarak anlamı güzel olanları bir kâğıda yazmak suretiyle fesin içerisine atarak ailelerin bir kâğıdı seçmelerini sağlardı. Bu şekilde çocuğa verilecek isim belirlenirdi (Hangi, 2016: 118).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de genellikle bebeğin babası olmakla birlikte bazen de bebeğin dedesi, amcası veya cemaat imamı çocuğu kucağına alıp kıbleye dönerek kısık sesle sağ kulağına ezan okur, sol kulağına ise kamet getirir, sonrasında ise yüksek sesle bebeğin ismini söyler. Ezanın okunması ile kametin getirilmesi arasındaki geçen zamanın insan hayatına benzediği çocuğa bu şekilde anlatılmaya çalışılır. Böylece çocuğun kötü ruhlardan korunması sağlanmış olur (KK 40).

Ayrıca ad koyma töreninde imkânı olan aileler çocukları için kurban keserlerdi. Kurban kesilmesinin nedeni ise çocuğun sağlıklı, mutlu ve uzun ömürlü olmasının istenmesidir (KK 47).

Çocuğa isim verildikten bir süre sonra çocukta görülen ani davranış değişiklikleri neticesinde verilen ismin çocuk için doğru olmadığı düşüncesine varılır. Böyle bir sonuçla karşılaşılınca çocuğun ismini değiştirme yöntemiyle bu sorunun çözüleceğine inanılır (KK 3).

Geçmişten günümüze devam eden bir diğer isim verme yöntemi ise radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarından öğrenilen isimlerin kullanılmasıdır. Bu yöntemin kullanılma sebebi ise doğan bebeğin ileriki yaşamında o kişiler gibi başarılı olmasının istenmesidir (KK 22).

Çalışma yapılan yörede geçmişte çocuklara verilen isimle aile içerisinde kullanılan isim farklılık göstermektedir. Aslında çocuğun kimliğinde farklı bir isim yer alırken aile içerisinde farklı bir isimle anıldığı görülmektedir (KK 31).

Günümüzde ad verme töreni evlerin giderek küçülmesi nedeniyle camilerde yapılmaktadır. Günümüzdeki bu uygulama geçmişteki Ashabların çocuklarını camiye getirerek ad verme olayının gerçekleştirilmesini hatırlattığı için önemlidir (KK 37).

Çocuğa ad verme töreninin genellikle doğumdan sonraki yedinci, on dördüncü veya yirmi birinci gününde olması istenir. Böyle bir durum mümkün değilse ad verme zamanının aileler tarafından karara bağlanması en uygun olandır (KK 47).

XX. yüzyılın son çeyreğine kadar yörede yaşayan bazı insanlar sosyalist yapının getirmiş olduğu sosyal ve kültürel değişimlerin etkisiyle çocuklarının isimlerini Slav isimlerinden seçerek verirdi. Örneğin, *Una*, *Vişnja*, *Jasenka*, *Goran* vb. Bu dönemden sonra ise aileler çocuklarına çoğunlukla Arapça isimler vermeye başlamışlardır.

3.1.3.4. İlk Gezme (Kırk Uçurması)

Doğumdan sonraki kırk gün boyunca evden çıkmayan anne ve bebeğin kırkıncı gün dolunca evden çıkmasına kırk uçurması denir. İlk gezme ile ilgili çalışma yapılan yörede uygulanan birtakım dini pratikler vardır.

Doğum yapan loğusa (rodilja) kırk gün boyunca evden çıkmamalıdır. Ayrıca bebeğin de kırkıncı geçene kadar dışarı çıkarılmaması gerekmektedir. İnanişâ göre eğer bu süre zarfında dışarıya çıkarsa kötü ruhlar kadına musallat olur.

Doğum sonrasında kırk gün dolunca kadın çocuğuyla öncelikle çocuğun ebesini ziyaret eder ve ona imkânlarına göre çeşitli hediyeler götürürdü. Dışarı çıkınca yol

üzerinde giderken çocuğun ileriki hayatında başarılı olmasını istedikleri için kadın yokuş çıkmalıdır (KK 52).

Kadın, bebeğiyle birlikte bir kişinin evine gireceği sırada ev sahibi bebeğe yumurta vermelidir. Yumurta verilmesinin nedeni ise o bebeğin yumurta gibi dolu olması yani sağlıklı olması istendiği içindir (KK 66).

Doğan çocuğun ileriki hayatıyla ilgili yapılan bazı uygulamalar vardı. Anne, çocuğuyla misafirlige gidince oradaki kadınlar akıllı, konuşkan, başarılı vb. olması amacıyla çocuğu televizyonun üzerinde bir süre tutarlardı. Ayrıca mutfak işlerinde hamarat olması için genellikle kız çocuklarını ocağın üzerinde tutarlardı (KK 58).

3.1.3.5. İlk Diş

Çocuğun ilkleri arasında en önemlilerinden biri de ilk diştir. Çünkü çocuğun diş çıkarmaya başlaması biyolojik anlamda büyüdüğünü gösteren belirtilerden biridir. Ayrıca çocuk diş çıkarmaya başlamakla az da olsa katı yiyecekleri tüketmeye başlar ve farklı besinler tadar. İlk dişin çıkmasıyla aile bu durumu kutlamak ister.

Orta Bosna Kantonu'nda yaşayan insanlar arasındaki inanışa göre bir bebeğin çıkmaya başlayan ilk dişini gören kişi çocuğa hediye alırdı. Bu hediye genellikle oyuncak, kıyafet, para, altın vb. olabilirdi. Ayrıca aile bireyleri çocuk diş çıkarma zamanına geldiğinde çocuğun ağzına sürekli bakarak dişinin çıkmaya başlayıp başlamadığını kontrol ederdi (KK 42).

Çocuğun düşen ilk dişi ailesi tarafından yeni meyve vermeye başlayan ağacın altına gömülürdü. Bu uygulamadaki amaç çocuğun ağaç gibi uzun ömürlü olmasının arzu edilmesidir (KK 54).

Çocuğun düşen ilk dişi yastığının altına konurdu. İnanişaya göre diş perisi gelip diş karşılığında çocuğa bir hediye (para, şeker) bırakacaktır (KK 36).

Bebek diş çıkarmaya başlayınca ateşlenir ve çok fazla ağlamaya başlar. Böyle durumlarda çocuğun ateşini düşürmek için evde bazı uygulamalar yapılır. Ayrıca bu dönemde çocuğun diş etleri çok fazla kaşındığı için ağzına diş kaşıyıcı verilmektedir.

3.1.3.6. İlk Saç Kesimi ve Buna Bağlı Uygulamalar

Çocukta görülen ilkler her zaman kutsanmış ve bu amaçla bazı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Çünkü inanışa göre ilkin sağlam olması devamının da sağlam olacağı düşüncesini çağrıştırmaktadır. Çocuğun saçının kesilmesi için belli bir sürenin

geçmesi gerekmektedir. Ayrıca bazı durumlarda çocuğun saçını kesilirken kurbanlar kesilir, çocuğun saçını kesen kişiye hediyeler verilir (Başçetinçelik, 2009: 139).

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu'nda ilk saç kesimi ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalarla ilgili şunlar bilinmektedir:

Bazı yerlerde çocuğun ilk saçını kırkı çıktıktan sonra kesilmektedir. Ancak çalışma sahasının çoğu yerinde çocuğun saçının ilk kez kesilmesi için bir yaşını doldurması beklenmektedir (KK 20).

Çocuğun saçını kesecek kişinin tercih edilmesine son derece dikkat edilmektedir. Bu kişinin başarılı, zeki, çalışkan, sağlıklı vb. olmasına dikkat edilir. Çünkü halk arasındaki yaygın inanışa göre çocuğun bu kişiye benzeyeceği düşünülmektedir. Çocuğun saçını ilk kez kesen kişi çocuğun *kum/kuma* (sağdıç) olur ve o andan itibaren sağdıç aile üyelerinden biriymiş gibi değer görür. Sağdıç, saç kesiminden sonra çocuğa bir hediye alır (KK 6).

Saç kesimi gününde ev içerisinde bir kutlama yapılır. Sağdıç, bir sandalyeye oturarak çocuğu kucağına alır. Çocuğun baş kısmındaki üç bölümden birer tutam saç keserek önünde bulunan kase içindeki suya atar. Kasedeki su ve saç genç, yeni meyve vermeye başlamış ağacın dibine dökülür. Bu uygulamadaki amaç ise çocuğun sağlıklı ve uzun ömürlü olmasının istenmesidir (KK 16).

3.1.3.7. İlk Tırnak Kesimi ve Buna Bağlı Kaçınmalar

Yapılan çalışma neticesinde Orta Bosna Kantonu'nda ilk tırnak kesimi ve kaçınmalarla ilgili şu bilgiler elde edilmiştir:

Çocuğun tırnakları doğumdan sonraki ilk kırk gün içerisinde kesilirse ömrünün kısa olacağı düşünülür. Bu nedenle çocuğun kırkı çıktıktan sonra ya da daha sonra tırnakları iyice uzayınca kesilir. Geçmişte kadınlar çocukların tırnaklarını kesmek için küçük makas kullanır ve bu işlemi de tecrübeli birinin yapmasını isterlerdi (KK 27). Günümüzde ise bu işlem için tırnak makası kullanılmaktadır. Uğursuzluk getireceği inancıyla genel olarak tırnakların gece vakti kesilmemesi gerekir. Ayrıca gece tırnak kesildikten sonra dışarıya atılan tırnak parçalarının kötü ruhlar tarafından kullanılacağı inancı hâkimdir. Kesilen tırnakları ya ateşe ya da akarsuya atarlardı.

3.1.3.8. Postporodajni Period i Posjete Porodilji (Loğusalık ve Loğusa Ziyareti)

Yeni doğum yapmış kadına *porodilja* (loğusa); kadının kırk günlük bu sürecine ise *postporodajni period* (loğusalık dönemi) denir. Bu dönemde hem annenin hem de bebeğin kötü ruhların etkisi altında kalmasından kaçınılır ve bu amaçla bazı dini ritüel ve pratiklerden faydalanılır. “Loğusanın mezarı kırk gün açıktır” ifadesinden de anlaşıldığı üzere bu kırk günlük zaman zarfı kadın için oldukça önemlidir (Altun, 2004: 139). Geçmişten günümüze kadar var olan düşünceye göre her erkeğin bir perisi vardır. Bu periler geçiş dönemlerini oluşturan doğum, evlenme ve ölüm dönemlerinde azgınlaşır. Doğumdan sonra anne, çocuk ve baba; evlilikten sonra karı, koca; ölümden sonra yakın akrabalar kırklı olurlar. Kırklı olanlar için birtakım tedbirlerin alınması gereklidir (Gökalp, 1990: 48).

Çalışma yapılan yörede loğusa ve loğusalık döneminde yapılan uygulamalar şunlardır:

Kadın doğum anında çok fazla güç kaybı yaşadığı için etraftaki konu komşu loğusa kadına tereyağlı börek (*maslanica*) ve sütlü kahve (*kahva sa mlijekom*) getirirlerdi. Loğusa kadının doğumdan sonra sütü bazen yeterli olmayabilirdi. Böylesi durumlarda kadının sütünün bol olması amacıyla sıvı tüketmesi istenir. Ayrıca şekerli gıdalar tüketerek daha çok su içmesi sağlanırdı (KK 10).

Loğusa kadın kırkı çıkana kadar banyo yapmamalıydı. Anne bu süreçte bebeğini kötü ruhlardan korumak amacıyla ayna karşısında uzun süre tutmamalıdır. Doğum sonrasında hem kötü ruhlardan hem de nazardan korunabilmek için anne hem kendi üzerine hem de bebeğin üzerine nal çivisi koyardı (KK 32).

Doğumdan sonra loğusa ve bebeğine geçmişten günümüze kadar yapılan geleneksel ziyaretlere *babine/babinje* denirdi. Halk arasındaki inanişaya göre bu ziyareti gerçekleştirmek büyük bir sevaptı. İnsanlar ziyarete giderken beraberinde çeşitli hediyeler götürürdü. Geçmişte hediye olarak loğusa kadının gücünün yerine gelmesi amacıyla tavuk, börek, poğaça, çorba gibi besinler götürürlerdi. Yakın akrabalar bu hediyelerin yanı sıra bebeğe de hediye olarak altın, eşya götürürdü. Götürülen bu hediyelik altın beşikteki bebeğin alına koyulurdu (Halilović, 2011: 104). Günümüzde ise bu hediyeler yerini daha çok modern toplumun dayattığı hediyelere bırakmıştır. Bu hediyeler yeni doğan kıyafeti, altın, pasta, anneye hediyelik eşyalar olabilmektedir. Geçmişte doğumdan sonraki ilk hafta boyunca bebek loğusa annenin yanında

yatırılırdı. İlk haftadan sonra kırkı çıkana kadar ise beşiğinde yatırılırdı. Ziyarete gelen kadınlar bebeğin beşiğinin yanında otururlardı. Ziyarete gelen kadınlara loğusa kadının kardeşi veya annesi çeşitli ikramlarda bulunurdu. İkram edilen bu yiyecek ve içecekler içerisinde *kahva*, *şerbet*, *hurmaşıca*, *baklava*, *burek* (kahve, şerbet, tatlı, baklava, börek) vb. bulunurdu. Varlıklı ailelerde doğan çocuğun cinsiyetine göre beşiğin üzerine örtülen işlemeli örtüde farklılıklar vardır. Çocuk eğer erkek ise *jaqluk* denilen işlemeli örtü, kız ise *bošča* denilen düz beyaz örtü örtülürdü. Bu örtülerin örtülme sebebi ise gelenlerin bebeğe fazla bakmamaları ve bebeğe nazar değmemesi için alınan bir önlemdi (KK 69).

3.1.3.9. Mora (Alkarısı)

Loğusa kadın ve çocuğuna doğumdan sonra bazı kötü ruhların musallat olduğu bilinen bir gerçektir. Bu kötü ruha Orta Bosna Kantonu'nda *mora* (alkarısı) denilmektedir. *Mora* kırklı kadın veya çocuğa zarar veren hatta onları öldüren bir yaratıktır. “Al” kelimesi uğursuzluk getiren, olumsuzluk veren, istenilmeyen şeklinde tasavvur edilmektedir.

Slav mitolojisinde Alkarısı geceleri dolaşan, uyuyan insanların göğüslerine oturmak suretiyle kanlarını emen kötü bir ruhtur. Ölen kişinin gölgesi gibi veya yaşayan kişinin ruhunun bedeni terk ederek farklı hayvan şekillerinde insanlara eziyet eden, hatta onların ölümüne sebep olan varlıktır. Alkarısının ortaya çıkış şekilleri ise farklılık göstermektedir. Bunlar arasındaki en yaygın inanış onun şeytanla bağlantısı olan kızıdan geldiği veya bebeğin eşi içerisindeki kanlı kısımdan gelmiş olduğudur. Ayrıca farklı eşyalar içerisine girerek ortaya çıkabiliyor (Cermanović Kuzmanović ve Srejović, 1992: 241).

İnsan-hayvan karışımı bir görünümde tanımlanan bu öldürücü dev ya da cin, “uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, bazan zenci suratlı, memelerini masallardaki devler gibi omuzlarından geriye atabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen bir yaratıktır (Acıpayamlı, 1961: 77).

Doğumdan sonraki kırk gün hem anne hem de çocuk için oldukça kritik bir dönem olduğu için bu süre zarfında anne ve çocuğa moranın (alkarısı) zarar vermemesi için birtakım önlemler alınmaktadır. Alınan önlemler şunlardır:

Bebek doğduktan sonra bebeğe alkarısının musallat olması ihtimaline karşı bebeği korumaya çok dikkat edilirdi. Bu nedenle doğumdan sonra bebeğin beşiğine

sarımsak, bıçak gibi yiyecek ve eşyalar konurdu. Ayrıca bebeğin yattığı odanın kapısının üst girişine bıçak saplanırdı (KK 67).

Bosna Hersek'teki diğer bir inanışa göre mora (alkarısı) çocuğu emzirerek ona zarar verir. Bu durum gerçekleşikten bir süre sonra çocuk sürekli ağlamaya başlar ve anne çocuğun sürekli ağlamasından ona moranın zarar verdiğini düşünerek göğsüne bakar. Eğer çocuğun göğüs ucunda düğme şeklinde bir sertlik varsa bu işaret onun mora tarafından zarar gördüğünü göstermektedir. Bu durumda anne çocuğunun göğüs ucunu sarımsakla ovalamak suretiyle moranın çocuğu tekrar emzirerek ona zarar vermesinin önüne geçmiş olur (KK 70).

Loğusa kadın ve çocuğunun yattığı odada kırk gün boyunca belirli aralıklarla Kur'an-ı Kerim okunmasına dikkat edilirdi. Çünkü bu suretle kötü ruhların anne veya bebeğine zarar veremeyeceğine inanılırdı. Anne, bebeğini beşikten alırken her defasında dualar okuyarak bebeği kucağına alır ve baş tarafından başlayarak üflerdi (KK 53).

3.1.3.10. Četeresnica/ Četerestina (Kırklama)

Doğumun akabindeki kırk gün hem anne hem de çocuk için oldukça kritiktir ve bu süreçte hem anne hem de çocuk her türlü zararın odağında yer alabilmektedir. Kırk gün sonunda gerçekleştirilen bazı uygulamalarla hem anne hem de çocuk kırklanır ve zararlı etkilerden arınmış olurlar. Bu uygulamalar yöresel farklılıklar göstermekte ve ayrıca uygulanma zamanında da yine birtakım değişiklikler olduğu görülmektedir.

“Çocuğun kırk gün dolduktan sonra yıkanmasına kırklama adı verilir. Bu uygulama bölgelere göre değişiklikler gösterir. Buna kırk hamamı da denmektedir. Kırklama, loğusa ile çocuğu, gebeliğin ve loğusalığın kirlerinden arıtma özelliği olan bir pratiktir” (Acıpayamlı, 1974: 77).

Toplum arasındaki inanışa göre doğum yaptıktan sonra kadının kirli ve cünüp olduğu düşünüldüğü için tüm kötülüklerin etkisi altında kalacağına ve kötülükleri davet edeceğine inanılır (Sevindik, 1996: 237).

Bosna Hersek'te doğum sonrasında geçen kırk günün sonunda kadın ve çocuk için kırklama işlemi şu şekilde yapılmaktadır:

Anne ve çocuk doğumu takip eden kırk gün süresince banyo yapmazlar ve dışarıya çıkmazlardı. Kırkıncı günün sonunda bebek leğene koyulup yıkanır, ardından anne de yıkanarak kırklanmış olurlardı. Anne ve bebek yıkandıktan sonra ev

içerisinde temizlik yapılmaktaydı. İşlem tamamlandıktan sonra anne ve bebek kötü ruhların etkisinden arındırıldığı için ilk gezmesini yapabiliirdi (KK 61).

3.1.3.11. Džerašenje/Sunnećenje (Sünnet)

Doğum sonrasında gerçekleştirilen bir uygulama da sünnettir. Sünnet, erkek üreme organının uç kısmını kesici bir aletle kesip alma işlemidir (Doğan, 1994: 1007). Sünnet geleneğine Boşnak Müslümanlar çok önem vermektedir. XIX. yüzyılın sonuna kadar açık şekilde yapılmakta olan sünnet geleneği bu tarihten itibaren sosyal baskılara maruz kaldığı için gizlice yapılmaya devam ettirilmiştir (Bukvica, 1956: 64). XX. yüzyılın ikinci yarısının başlangıcında Bosna Hersek Halk Cumhuriyetinin Halk Sağlığı ve Sosyal Siyaset Konseyi tarafından berberlerin sünnet yapmalarına yasak getirilmiştir. Ancak bu getirilen yasaklara köylerde yaşayanlar imkânları yetersiz olduğu gerekçesiyle uymamış ve iki sene sonra hükümet tarafından yasaklar kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren yapılmak istenen sünnetler için yetkili sağlık kuruluşundan izin almak gerekmiştir (Duranović, 2020: 44). Bu nedenle berberler tıp kurumunun izni ve İslam cemaatinin rızası gibi belirli koşullarla beraber uygun bir dini program ve aile toplanmaları içerisinde evlerde çocukları sünnet etmeye devam etmişler ve bu uygulama XX. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür (Mulahalilović, 1995: 29).

Boşnak Müslümanlar Hanefi mezhebine bağlı oldukları için bu mezhebin kurallarına riayet ederek çocuklarını doğumdan sonraki yedinci gün sünnet ettirirlerdi. Bazı İslam âlimleri sünnetin kişi için ruhsal temizlenme özelliğine sahip olduğuna ve bu şekilde kişinin İslam’a bedensel anlamda kendini teslim ettiğine inanırlar.

Çalışma yapılan yörede görüşülen kaynak kişilere göre geçmişte sünnet ile ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır:

Geçmişte yörede her insanın maddî imkânları yeterli olmadığı için aileler çocuklarını sünnet ettiremezdi. Böyle durumlarda adı *berboya* da *džeroolan* bir kişi köy köy dolaşarak sünnet olması gereken çocukları sünnet ederdi. Sünnet edildikten sonra çocukların günümüzdeki gibi giydikleri özel kıyafetler olmadığı için çocuklar etek giyerlerdi. Bunun yanında geçmişte varlıklı insanlar da olduğu için çocuklarına özel sünnet töreni yaptırırlar da mevcuttu. Bu aileler etraftaki tüm insanlara ziyafet vererek sevap işlerlerdi (KK 59).

Varlıklı aileler çocuklarının sünnet töreninde verdikleri ziyafete en az elli yüz arasında davetli çağırırdı. Yapılan bu törende halk oyunları oynanır, ayrıca çeşitli

yarişmalar düzenlenirdi. Düzenlenen yarişmaların sonucunda kazanan kişilere çeşitli hediyeler verilirdi. Verilen bu hediyeler kumaş, gömlek, el işleri, havlu, ev eşyaları vb. olabilirdi. Düzenlenen bu kutlamalar sırasında kadın ve erkekler ayrı taraflarda otururlardı. T ren anında yöresel yemekler de ikram edilirdi ve böyle bir kutlamanın yapılarak ziyafet verilmesi ailenin büyüğü için gurur vericiydi (KK 49).

 ocuk sünnet edilmeden önce çocuğun sağdııcı gelir ve çocukla birlikte iki rekat namaz kılarlardı. Daha sonra bir s re Kur'an-ı Kerim okunur ve ardından  ocuk sünnet edilirdi (KK 47).

Çocuğun sünnet işlemi tamamlandıktan sonra ilk olarak çocuğun sağdııcı çocuğa hediye olarak altın, para gibi değerli eşya takardı. Ardından akrabaları gelerek çocuğa hediye verirlerdi (KK 47).

Günümüzde modernleşmenin etkisiyle geçmişte uygulanan gelenekler etkisini yitirmiştir ve çocuklar doğumdan hemen sonra hastanelerde sünnet edilmeye başlanmıştır. Günümüzde  ocuğun sünnet edilme yaşı genellikle doğumdan hemen sonra veya en geç iki yaşına kadar yapılmaktadır (KK 10).

3.1.3.12. Urok (Nazar)

Bir insan, hayvan veya bitkiye baktıklarında onlara zarar veren özellikte olan kem gözlü insanların olduğu inancı çok eskidir ve dünya çapında birçok halkta mevcut olduğu bilinmektedir ( or evi , 1985: 14). Kur'an-ı Kerim'de de anlatıldığı üzere kötü bakışlar gerçektir. "O ink rcılar Kur'an'ı işittikleri zaman seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, 'şüphe yok o bir delidir' derler." (Kalem: 68/51).

 ocuk en çok yeni doğduğunda nazarlanır. Bunun sebepleri ise doğumdan sonra eve gelen misafirlerin sürekli olarak çocuğa bakmak istemesi ve kırkılanmanın akabinde anneyle dışarı çıkıp gezmesi denebilir. Bu gibi durumlarda anne ve bebeği oda içerisinde yalnız kalınca nazarın etkisinin daha fazla olmaması amacıyla anne bebeğini sık sık okur.  ocuk nazarlandığı vakit eğer kim tarafından nazarlandığı öğrenilirse o kişiye bildirilmeden bir tutam tuz alınır ve suyun içerisine atılır. Daha sonra bu tuzlu su bebeğin alnına sürülerek nazarın etkisinin kaybolacağı düşünülür. Yeni doğan bebeğe nazar değmemesi amacıyla kıyafetleri ters giydirilirdi. Ayrıca bebeğin beşiğine de kırmızı kurdele bağlanırdı. Bazen de kırmızı örgü ipi okunarak bebeğin bileğine bağlanırdı. Doğumdan sonra bebeği görmek için gelen kişiler bebeğe takı takarlardı. Yapılan her ziyaretten sonra nazarlanması istenmediği için anne tarafından bebek okunurdu.  ocuğu nazardan korumak için burnunu aşağı yönde

çekerlerdi. Ayrıca çocuğun güzel olduğunu söylediklerinde “Burnunda bir şey var” (eto ti nešto na nosu) derlerdi ve bu şekilde bebeğe nazar değmesinin önüne geçilirdi (KK 18, KK 23, KK 33, KK 34).

Geçmişte bir çocuk nazarlandığında annesi şu kalıp ifadeyi kullanırmış: "Ni na moru mosta, ni u kamenu mozga, ni u tice mlika, ni u dlaki šupa, ni u gavrana roga, ni na Aliji uroka." (Ne denizde köprü ne taşta beyin ne kuşta süt ne saç telinde baraka ne kargada boynuz ne Aliya’da nazar var.) Bu işlemi yaptıktan sonra anne çocuğun baş tarafından başlayarak ayak tarafına doğru üç defa üflermiş. Bu işlemi birkaç defa tekrarladıktan sonra çocuğun iyileşeceğine inanılırmış. Nazarlanan çocuğun bu durumdan kurtulabilmesi için hava kararınca anne bebeğini kucağına alarak pencerenin kenarına giderdi. İlk olarak hangi evde ışık yandıysa çocuğunu o evin olduğu tarafa çevirirdi. Daha sonra "Mene vila na svadbu zove. Nit' ja idem, nit dite šaljem, neg' joj šaljem moga sina (kćeri) plač." (Peri beni düğüne çağırıyormuş. Bu düğüne ne ben gidiyorum ne de çocuğumu gönderiyorum. Sadece çocuğumun ağlama sesini gönderiyorum.) (Hangi, 2016: 123). Bu yöntemlerin bir faydası görülmeyince anne baba bir hocanın veya ağzı dualı bir kişinin yanına giderek zapis (muska) yazdırırlardı.

Bebek sürekli ağlar ve sık sık hastalık geçirirse nazarlanmıştı. Bebeği nazardan korumak için anne, bebeğini beşiğe koyup uyutmak için sallarken şu ninniye söylerdi:

<i>San u bešu, nesan mimo bešu.</i>	<i>Uyku beşiğe, uykusuzluk ise beşiğin yanına</i>
<i>Rok u bešu, urok mimo bešu.</i>	<i>Kaya kuşu beşiğe, nazar ise beşiğin yanına</i>
<i>Uroci ti po gori godili,</i>	<i>Nazarların dağlarda yürüsün,</i>
<i>Travu pasli, s lista vodu pili,</i>	<i>Çimleri otlatsın, yapraktan su içsinler,</i>
<i>Studen kamen pod glavu metali,</i>	<i>Kafalarının altına soğuk taş koysunlar,</i>
<i>Tebi sine ništa ne udili.</i>	<i>Sana oğlum kötü bir şey yapmasınlar.</i>
<i>Dušmani ti pod nogama bili,</i>	<i>Düşmanlar ayaklarının altında olsun,</i>
<i>Kano dogi čavli i potkove. (KK 45). Tıpkı o çivi ve nallarda olduğu gibi.</i>	

3.1.3.13. Beşik (Beşik)

Doğumun yedinci gününden itibaren bebeklerin yatırıldığı ve sallayarak uyutulmaya çalışıldığı tahta veya demir kullanılarak yapılan küçük karyolaya beşik (beşik) denir. (bkz. Şekil 4). Bebek bu yatakta iki üç yaşına gelinceye kadar yatmaya devam eder. Geçmişte beşikler genellikle tahtadan yapılmıştır ve farklı şekilde süslenmiştir.

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu'nda görüşülen kaynak kişilerden edinilen bilgilere göre beşik ile ilgili yapılması gereken uygulamalar şunlardır:

Yeni doğan çocuk hiçbir zaman beşikte yalnız bırakılmazdı. Çünkü anneler nazardan ve kötü ruhlardan korkardı. Eğer yalnız bırakmak zorunda kalırlarsa bebeğin yastığının altına muhakkak makas veya bıçak koyulurdu, yastığa ise muska takılırdı. Yeni doğan bebeği ilk defa beşiğine koyarken bu işlemi akrabalar içerisindeki hayırlı bir kişinin yapmasını tercih etmekteydiler (KK 68).

Bebek beşikte yokken beşiğin sallanmaması gerekir. Çünkü eğer beşik sallanırsa çocuğun öleceği düşünülür. Ziyarete gelen insanlar tarafından bebeğin nazarlanmaması için akrabalar bebeğin beşiğini süslerler. Bu sayede gelen kişilerin bebeğe bakarken dikkatini çeken süslü beşik çocuğun nazarlanmasını engeller (KK 42).

Kadınlar bebeğe hediye verirken maşallah diyerek takardı. Çocuk beşikteyken sürekli ağlıyor ve hastalanıyor, bunun sonucunda iyileşemiyorsa cuma veya pazar günleri imsak vakti anne babası bebeği iki yolun kesiştiği yere götürür ve o yoldan geçen ilk kişiye makas verip bebeğin saçından bir tutam kesmesi istenirdi. Bu işlemi yapan kişi bebeğin sağdıcı olur ve böylelikle bebeğin iyileşeceğine inanılırdı. Bu sağdıçılık geleneği çalışma yapılan yörede sadece Müslümanlar arasında değil diğer dinlere mensup insanlar tarafından da uygulanırdı. Çocuğun sağdıcı olmasının istenmesinin nedenine gelince inanışa göre çocuğun sağdıcı olursa ya kolay iyileşeceğine ya da kolayca can vereceğine inanılırdı. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de her çocuğun bir sağdıcı vardır ancak bu sağdıçılık yaşı genel itibarıyla bir yaşı doldurunca yapılmaktadır. Eğer çocuk hastaysa bu süre daha erkene alınabilmektedir. Kişi çocuğun sağdıcı olduktan sonra ona hediye verir. Bu hediye elbise, altın, para vb. olabilmektedir. Bebeğin annesi de çocuğunun sağdıcına hediye verir. Kesilen saç ise bir kumaş parçasının içerisine konur ve yüksekçe bir yerde saklanır. Bu saçın yüksek bir yere koyulmasının sebebi ise çocuğunun uzun boylu ve zeki olmasını istemesinden kaynaklanır. Bu uygulamadan sonra sağdıçlara ailenin bir üyesi gibi davranılır (KK 36, KK 39).

Geçmişte varlıklı aileler çocuklarına beşik içerisine yumuşak döşek yaparlardı. İmkânı olmayan aileler ise beşik içerisine kurumuş ot koyarak üstünü bir bezle örterlerdi. Geçmişte yörede her aile çocuğu doğunca ona beşik alamazdı. Aileler arasında bu konuda yardımlaşma yapılırdı. Bebeğini yatıracığı beşiği olmayan aileler

genellikle varlıklı olan ailelerin beşiğini almak isterlerdi. Çünkü inanışa göre o kişilerin çocuklarına da onun şansından geçeceğine inanılırdı (KK 55).

Bebeklerin yürümeye başlamadan önce ayakta sabit durabilmesi ve ayakta durmaya alışmalarına yardım eden ahşap malzemeden yapılmış cisme *stalak* denir. (bkz. Şekil 5). Geçmişte yörede yaşayan ailelerin çocuklarını *stalak* denilen cismin içerisine koymalarının bir diğer nedeni ise şudur: Geçmişte kadınlar tarla, ev gibi birçok alanda aktif olarak çalıştıkları için çocuklarıyla ilgilenememekteydi, bu nedenle çocukları bu cismin içerisine koyup işlerini hallederlerdi. Bu cisim daha çok geçmişte kullanılmaktaydı ancak günümüzde bunun yerine *hodaljka/hodalica* (yürüteç) kullanılmaktadır (KK 43).

3.1.3.14. Çocukta Görülebilecek Hastalıklar

Yeni doğan çocuğun zaman geçtikçe gelişim göstermesi, büyümesi ve sağlıklı olması beklenir (Başçetinçelik, 2009: 124). Aileler çocuklarının sağlıklı olmalarını istemelerine rağmen bazen çocukta birtakım hastalıkların ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu durumda aileler çocuklarının sağlığına kavuşması için onları ya bir sağlık kuruluşuna götürür ya da halk arasında uygulanagelen birtakım dinsel veya büyüsel pratik ve uygulamaları deneyerek çare ararlar.

Doğum gerçekleşikten kısa bir süre sonra bebeğin saç diplerinde kepek katmanı oluşabilir. Bu duruma tjemenjača denir. Bu durumda bebeğin başındaki bu kepek katmanını temizlemek için saç diplerine yağ sürerler. Geçmişte sürülen yağ herhangi bir yağ olurken günümüzde ise bebek yağı kullanılmaktadır. Saç diplerine yağ iyice sürüldükten sonra üzerine bir naylonla sarılır ardından bebek beresi takılır ve bu şekilde bu yağın bir gece kalması sağlanır. Bir gün sonra bebeğin başı yıkanır ve kepekten arındırılmış olur (KK 54).

Žutica (Sarılık) hastalığına yakalanan bebekleri anneleri pencerenin yanına götürerek güneş ışığı almalarını sağlar. Ayrıca ara ara kaşığa koyulan su ve limon içirilir. Geceleri bebeğin yattığı odada sarı ışık yakılır (KK 64).

3.1.3.15. Uspavanka (Ninni)

Ninni kelimesinin ne zaman kullanılmaya başladığıyla ilgili net bir tarihten söz etmek mümkün değildir. Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügati't-Türk adlı eserinde ninni kelimesine karşılık “balu balu” veya “bulu bulu” şeklinde kullanılabilecek bir kavram kullanmıştır (Şimşek, 2016: 34).

Ninniler uyutulmaya çalışılan çocuğa veya çocuğu hoplatıp severken söylenen ve bir takım duygu, düşünce, inanç, umut ve hayalleri, sevinç ve acıları ihtiva eden; çoğunlukla dört mısra ile söylenen ve mısra sonlarına bir takım klişe sözler ilave edilerek ezgi ile terennüm edilen manzum sözlerdir (Kaya, 1999: 63).

Bosna Hersek'te uspavanka (ninni) ile ilgili yazılı eserler XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan ninniler sayı olarak az olmakla birlikte içeriğinde genellikle ilahiler barındırırdı (Efendić, 2015: 55).

Ninni, dünya edebiyatında sözlü ve yazılı olarak bilinen lirik karakterli bir şiiirdir. Ninni kelimelerin büyüülü gücüne göre arkaik bir inanç içermektedir. Yeni doğan çocuğa yönelik kelimelerin faydalı ve aynı zamanda bağımsız eylemine duyulan inançla sağlık ve mutlu bir gelecek dileklerini içermektedir. Ninni şiirsel gücünü lirik yakınlıktan, ifadenin sıcaklığından ve canlılığından almaktadır (Krnjević, 1986: 907).

Beša ti je na moru građena,	Beşiğin denizin üstünde inşa edilmişti,
Od lijepa drva šimširova,	Güzel şimşir ağacından,
Od lijepa i karanfilova,	Güzel karanfillerden de?
Gradile je tri hitra majstora,	Üç becerikli usta tarafından inşa edilmişti,
Jedan teše, drugi boju meće,	Birisi oyuyor, ikincisi boya atıyor,
Treći meće sjajno ogledalo...	Üçüncüsü de, parıltılı aynayı koyuyor...

Lastavica ezan proučila	Yutmak ezan okudu,
B'jela vila u povelj zavila	Beyaz peri beze sardı
A pčelica medom zadojila..	Arı da balla emzirdi

Majka sina u gori rodila,	Anne oğulunu dağda doğmuştu,
U gorici u zelenoj travi,	Dağda, yeşil çimenlerde,
Gorica ga na list dočekala,	Dağ ise onu yaprakta beklemiş,
Bila vila sinu eba bila..(Rihtman: 1974: 142) Beyaz peri oğluna ebe olmuş...	

Ninnide bulunan motifler çeşitlilik göstermektedir. Ancak anneler tarafından en sık kullanılan ninnilerde genellikle çocuklar için iyilik ve huzurlu uykular temenni edilir, bazı ninnilerde ise büyüler kaldırılır ve çocuklar kötü ruh ve düşmanlardan korunmak istenir. Peri motifi, ninnilerde kullanıldığında geleneksel inanışa göre çocuğun sağlıklı ve güzel bir hayat süreceğine inanılır. Hatta ninnilerde çoğunlukla periler çocuğu beyaz ipe ve beze sarar, beyaz renk temizliği, saflığı temsil ettiği için önemlidir. Yukarıdaki örneklerde annelerin çocuklarıyla ilgili bir şeyi ninniler aracılığıyla istediği görülmektedir.

3.2. Evlenme

Evlenme, bireyin yaşam serüvenine etki eden geçiş dönemlerinden biridir. Evlenme, kız ile erkeğin kültürün gerektirdiği uygulanış ve inanışlar neticesinde yuva kurarak sosyal yaşama katılma sürecinin başladığı önemli bir dönemdir.

Bosna Hersek Federasyonu aile hukukunun 6 ve 7. maddesine göre evlilik, erkek ve kadın arasındaki yasayla düzenlenen bir yaşam birliğidir. Kadın ve erkek, sicil memurunun huzurunda bir rıza beyanı ile evliliği kabul etmektedir. Nüfus Müdürü huzurunda evlendikten sonra dinî nikâh kıyılabilir.

Evlenme bir insanın hayatında en önemli olaylardan biridir, ayrıca yeni bir aile kurulmasına yönelik olması bakımından da önemlidir. Aile, bireylerin büyüdüğü, eğitildiği, yaşam, gelenek ve görenekler hakkında bilgi edindiği ortamdır. Öte yandan bir ailenin nasıl kurulduğunu, kuruluş sırasındaki âdetlerin neler olduğunu ve ailenin hangi değerlere sahip çıkması gerektiğini belirleyen gelenektir (Kahrimanović ve Omerović, 2014: 123). Evlenmenin birden fazla amaç ve işlevi vardır. Hayatlarının bu aşaması hem erkek hem kadın için sosyalleşme anlamında da oldukça önemlidir. Aileler arasında dayanışmayı öğretir, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirler, düzenler. Evlilik, eşlerin birbirlerine hatta diğer aile üyelerine karşı yasa, kural, gelenek, inanç ve tutumlar tarafından belirlenen hak ve yükümlülükleri belirleyen düzenli bir topluluktur.

Bosna’da -özellikle kırsal alanlarda- bir kişinin statüsünün bekârlıktan evliliğe değişmesi, hayatındaki en önemli olaylardan biri olarak görülmektedir. Bireyin ancak evlilik yoluyla sorumlu bir hane halkı üyesi olma anlamında tam bir kişiliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda bu, ev ve ailenin döngüsünde çok önemli bir değişim ve kritik bir noktayı işaret etmektedir, çünkü evlilik sonucunda her bireyin de toplumun sosyal ve ahlakî açıdan sorumlu üyeleri olmaları beklenmektedir (Bringa, 1995: 119).

Evlenme sürecinde uygulanan gelenek ve görenekler toplumun bağlı olduğu kültürün belirli kurallarına uyularak gerçekleştirilir ve böylece bir toplumun evlenme kültürü oluşturulmuş olmaktadır (Örnek, 2016: 255). Bir evliliğin Allah’ın lütfu ve bereketi ile gerçekleşmesi ve başarılı olması amacıyla bölge halkı arasında uygulanan, daha sonra da gelenek hâline gelen bazı ritüeller bulunmaktadır. Bosna Hersek’te tarih boyunca değişen yönetimler sonucu bu gelenekler konusunda bir zenginlik ortaya çıkmıştır.

3.2.1. Evlilik Öncesi

3.2.1.1. Evlenme Biçimleri

Bosna Hersek'in tepe dağlık bölgesi her yönden yabancı etkilerden eşit derecede uzak, farklı din ve kültürün iç içe geçtiği ve birbirini tamamladığı bir alandır. Mehmed Handžić'in bulduğu ve yayımladığı el yazmasına göre burada yaşayan millette İslam'ı kabul ettikten sonra bile ideolojik karışıklık vardı ve hayatları bir yandan Hristiyanlık öncesi ve Hristiyanlık sırasında, diğer yandan ise İslamî kurallar arasındaki sınırdıydı. Bu karışıklığı tüm geçiş dönemlerindeki uygulama ve inanışlarda görmek mümkündür. Orta Bosna Kantonu'nda yaşayan Müslüman toplumda evlenme ile ilgili İslam dininden kaynaklanmayan ancak uzun süreli uygulamalarla kültürünün bir parçası olarak kabul edilen bazı gelenek ve inanışları görmek mümkündür.

Bosna Hersek Müslümanlarının geleneğinde eski Slav unsurların korunması ve birbirlerinden etkilenmesi oluşumunu Lilek kendi araştırmasında şu şekilde açıklamaktadır:

Genel olarak Slavlar olmakla birlikte bu bölgede yaşayan halkın en eski evlilik geleneklerine ulaşmak isteyenler, onları coğrafi konumları nedeniyle yakın zamana kadar yabancı kültürlerin etkisine en az maruz kalan ülkelerde aramak zorunda kalacaklar. Muhafazakar Türk-İslam unsuruna siyasi açıdan boyun eğdirmesi sonucunda halkın kendine özgü yaşamlarını en kolay ve en uzun süre koruyabildiği halk Bosna Hersek halkıdır (1898: 4).

Eski dönemler hakkında yapılan araştırmaların sonuçlarıyla günümüz Bosna Hersek Müslümanlarının ve atalarının eski Slav dini arasında bazı segmentlerde bir sentez olduğu ve olmaya devam ettiği söylenebilmektedir. Yapılan etnolojik çalışmalara göre tüm Balkan bölgelerinde benzer evlilik biçimleri uygulanırdı. Tarihi dönem içerisinde toplumsal gelişime katkı sağlayan süreçlerin her alanda farklılık arz etmesi, eski ve daha yakın zamanlarda çeşitli gelenek biçimlerinin var olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bazı yerlerde bazı evlenme biçimleri diğerlerine göre daha yaygındır. Şehir ve kasabalarda daha çok görücü usulü evlilik tercih edilirken kırsal alanlarda ve köylerde daha çok kaçarak veya kız kaçırarak evlenme tercih edilirdi. İnsanlar evlenme biçimine karar verirken çoğu zaman maddi durumlarına göre seçim yapmaktaydı. Bunlar yazılmış bir kural değildir ve her konuda istisnalar görülebilmektedir.

Orta Bosna Kantonu'nda yapılan çalışmada görülen evlenme biçimleri şunlardır:

3.2.1.1.1. Kız Kaçırma

Eş adayının kaçırılması, eş edinmenin zorla çözüldüğü bir grup gelenek olarak sınıflandırılabilir. Erkeklerne kızın ne ailesinin rızasını almadan kendilerine bir eş seçerler. Araştırmacı Vesna Čulinović- Konstantinović'in yaptığı analizlere göre bütün Güney Slav bölgelerinde biçimleriyle birlikte dört tür kaçırma evliliği tespit edilmiştir. Bunlar bir kızın şiddetle kaçırılması, halk içinde rezillik yaşatması, kız kaçırılması ve bir kızın kendi isteğiyle erkeğin evine kaçması olarak sınıflandırılmaktadır. Varyantlarının her birinde, kaçırma ancak dış eşli evliliklerin olduğu kültürlerde gerçekleştirilebilmektedir. Bu tür evliliklerde kadınlar başka bir ırk, kabile, köy veya halktandı (Čulinović- Konstantinović, 1996: 145).

XVI. yüzyılda böyle davranışlara sahip olanlar için Sultan Süleyman tarafından çıkarılmış özel bir kanunnâme vardı. Sultanın yönetiminin ilk yıllarında çıkarmış olduğu bu kanunnâmede şunlar anlatılmaktadır: "Başka birinin evine kötü niyetle giren veya kızı/kadını kaçıranın kolu kesilsin. Zorla götürülen veya evlendirilen kızı/kadını boşandırın; nikâhı yapılan adamın sakallarını kestirin ve adamı dövün." (Hadžibegić, 1950: 294).

Bu tür âdetler en uzun süre dağ hayvancılığı yapan popülasyonun yaşam yapısında kalmıştır. Bu çerçevede Bosna Hersek'te yaşayan Boşnak Müslüman, Sırp ve Hırvatların kırsal kültürlerinde bu geleneğin varlığı sürdürülmüştür. Bu geleneğin biçimleri, bireysel halkların toplumsal gücünü, yaş gruplarının sosyal durumunu ve yaşlı genç ilişkisini gösterir. Genç adamın arzularını ifade edecek sosyal statü ve özgürlüğe sahip olmadığı bir dönemde, eşi ve evliliği hakkında ailenin yaşlı erkek üyeleri tarafından karar verilmekteydi (Čulinović- Konstantinović, 1996: 148). Kadınların evlilik iradesini sosyal olarak tanımak için biraz daha liberalleşmeye ihtiyacı vardı, ancak bir zaman sonra bu, yeni davranma şekillerine doğru ilerlemektedir: Kız ile anlaşması, kızın tarafından erkeğe karşı söz tutma baskısı, erkeği evliliğe doğru düşünmeye yönlendiren kızın onun evine gelmesi gibi.

Kızların zorla kaçırılması ve evlenmek için alınması ilk zamanlarda bir gelenek hâline gelmiş, son kısmı ise ilgili sosyal çevrede genç bir çiftin evlilik hayatının başlangıcı anlamına gelen indirgenmiş bir düğün töreni hâline gelmiştir. Tespit edilen varyantlar arasında kız zorla kaçırarak, halk içerisinde rezil edip evlenmekten başka çare bırakmamak tarihte çok yaygındı. Zaman içerisinde bu âdet ve zorla kaçırmalar

toplumun büyük sosyo-yasal sorunlarından olmaya başlamıştır ve bunu önlemek için cezalar verilmeye başlamıştır (Čulinović-Konstantinović, 1996: 154).

Genç kızı zorla kaçırmak çok yaygın ve istenmeyen bir davranıştı. Bu yöntemin de farklı sebepleri vardı ancak hiç hoş karşılanmayan bir yöntemdi. Bir kızın ailesi veya kızın kendisi bir erkeğin evlenme teklifini reddettiği durumlarda erkekler bu yöntemle başvurup kendilerine eş sağlardı. Kız kaçırarak hem kıza hem de ailesine ahlaki baskı uygulanırdı ve toplumun yazılı olmayan belli kurallarına uymak için buna karşı çıkılmıyordu. Genç bir adam, bir kızın onu takip edeceğinden emin olmadığında, onu toplum içinde sembolik olarak "işaretlerdi". Bu işaretlemelerin çeşitli şekilleri vardı ve halka açık olan yerde yapılırdı. Kızın üzerine mendilini, şalını atardı veya kızı şalından ya da elinden çekerdi. Kız o anda kaçmazsa onu hemen evine götürürler olurdu. Bazen erkek tek başına bazen de arkadaşlarının yardımıyla gidip beğendiği kıza toplum içerisinde bunu yapardı. Çekilmiş olan kıza artık el değmiş kız gibi bakılırdı. Bu durum kızın rızası olmadığı ve herkesin bunun farkında olduğu hâlde onun artık "temiz" olmadığı anlamına gelirdi ve kız onu çeken oğlanla evlenmek zorunda kalırdı. İstemeyerek kaçırılmış olan kızın kendi evine kolay ve sorunsuz geri dönmesi mümkün değildi. Onun ismi artık temiz değildi ve dönse bile tekrar evlenmesi zordu ve ailesi de rezil olurdu. Bu sebeple istemeyerek kaçırılan kızların sonunda isteyerek geldiklerini söyledikleri olurdu. Durumlarını kabullenip hayatlarına devam ederlerdi. Lilek, yapılan araştırmalara göre gelinin alenen utandırılması kategorisine giren bu tür gelenekler çerçevesinde "ahlaki şekilde adam kaçırma" olarak adlandırılmaktadır. Eski zamanlarda bu evlenme yolu daha yaygındı ve istemeyerek evlenen kızlar çoktu. Burada kızın hiçbir hakkı olmadığı görülmektedir. Ailesinin ve kendisinin daha fazla rezil olmaması için çekildiği yerden bile o erkeğin peşinden yeni evine giden kızlar vardı. Bu çalışma için yapılan derlemede çekerek evlenen kişi "Neden?" sorusuna cevap olarak sadece istemediğini ancak zorunda olduğu için erkekle beraber gittiğini söylemiştir. Bu durumlarda kaçıp kendilerini kurtaran kızlar vardı ama o durumlarda erkekler özellikle bunu yapmak için tek başına gelmedikleri zaman evlerine eli boş gitmemek ve rezil olmamak için etrafında bulunan kız varsa onu çekip giderlerdi. Bazen bu yola başvurma sebebi kızın ailesinin rızasının olmamasıydı. Erkek başka çare görmeyince ailesi istemediği için onunla evlenemeyen kızı çekip artık kendine bağlardı (KK 23, KK 28, KK 30, KK 39, KK 49, KK 51). Çoğu araştırmacının düşüncesine göre ahlaklı olan bir erkeğin onu istemeyen kızı çekip kaçıracağı beklenmezdi. Zamanla kız çekme âdeti yok olmaya başlamıştır ve

sadece nadir olarak görülmüştür. 80'li yılların sonrasında en çok görülen anlaşılarak kız kaçırmaktı. Anlaşılarak kaçıırma geleneği, kaçıarak evlenme olarak da bilinir ve bu varyantın yaygın olmasının farklı sebepleri vardır. Ailelerin isteksizliği ve düğün yaparak fazla para harcamak en büyük sebepler idi. Aileler düğün maliyetlerini önlemek veya azaltmak için bu yola başvururdu. Bu sebeple yapılan kaçıırmalara yalandan kaçıırmalar da denilmektedir. Aslında bir kızın kaçıarak evleneceği bilinirdi ancak düğün yapmamak için yine de evinden kaçıarak evlenirdi (KK 29, KK 47). Yazılı kaynakların taranmasıyla yapılan derleme sonucunda bu tür evliliğın Orta Bosna Kantonu'nda yaşıayan Müslüman topluluğunda görülen en yaygın varyant olduğu anlaşılmıştır. Hatta çoğu ailede en az bir kişı yalandan kaçıarak evlenmiştir. Daha yakın tarihte gençler ailelerinden saklanarak âşıklık etmezler ve ilişkiler artık halka açık bir şekilde yürütölürdü. Eski zamanlarda kızlar ve erkekler pencerede sevdalanırken zamanla bu daha serbest olup normal karşılanmaya başlandı. Eskiden kimsenin haberi olmadan kaçıarken artık ailesi erkek arkadaşının olduğunu bildiği hâlde kızlar yine gizli bir şekilde kaçıarak evlenir ve sadece ev yerine insanların hep birlikte toplanıp eğlendikleri mekânlardan da kaçııkları bilinir. Bu da genellikle masraf yapmamak içindir.

Ailesi kızın sevdiği erkek ile görüşmesine hatta evlenmesine izin vermediği hâlde kızlar, erkeğın güvendiği kadın yardımıyla kaçmak için anlaşırdı. Bu tür kaçıımlar genelde gecenin geç saatlerinde yapılırdı. Bazen erkek tek başına, bazen arkadaşlarıyla beraber giderdi. Kızı alırken veya kızın evinden çıkamadığı hâlde onun yanında birisinin olması ve yardım etmesi için genellikle yalnız gidilmezdi. Kız o arada evde kimsenin şüphelenmemesi için kendi eşyalarını toplamaya çalışırdı. Erkeğın gelmesini beklerken kızlar hem kıyafetlerini hem de taşıyabileceği kadar çeyizini toplamaya çalışırlardı. Kaçacağından bazen ablası, arkadaşı veya güvendiği bir kadın haberdar olurdu, bazen de kaçııp evleneceğinden kimsenin haberi olmazdı (Hangi, 2016: 167).

Daha yakın tarihte kızlar kaçıarken kaçıığını ailesinin anlaması için bazen bir iz, not veya küçük eşyasını pencerede bırakırdı (KK 21).

Evden kaçıımlar genellikle gece geç saatlerde herkes uyurken olurdu. Bazen kız anlaşılan yere kadar giderdi, bazen ise erkek onun evine kadar gelip evdeki ışıkların söndürölmesini beklerdi. Bu herkesin uyuduğu anlamına gelirdi. Geldiğinin işareti olarak küçük taşları kızın penceresine atardı. Kız bu sesi duyduktan sonra bazen kapıdan bazen de pencereden inip kimsenin haberi olmadan evlenmeye giderdi. Kızın

ailesi bu durumu genelde sabahleyin öğrenirdi (KK 25, KK 52, KK 56, KK 59, KK 70). Kızlarını odalarında görmedikleri zaman akıllarına onların evlenmek için kaçmaları gelirdi. Şimdiki zamanda böyle durumlar olunca ve aile kızını evde bulamayınca ilk olarak arkadaşlarını veya akrabalarından birilerini arar, çünkü onlardan birinde kaldığı ihtimali akla gelebilir. Ancak eski zamanlarda kaçarak evlenme daha yaygın olduğu için akıllarına gelen ilk ihtimal evlenmeydi. Kaçarak yapılan evlilikler sadece kızın ailesi vermediği için yapılmazdı, bazen erkek sevdiği kızı almak isterdi ancak ailesi buna karşı olurdu. Erkek ailesine karşı çıkarak onlardan habersiz kızı kaçırıp evlenir ve baba evinden ayrı bir ev kurardı (KK 70).

Kızının kaçtığını, aslında kaçarak evlendiğini anlayan aileler ilk başlarda çok kızardı. Bazen bunu rezalet olarak görürlerdi, özellikle kız kaçıp ailesini istemediği veya daha fakir biriyle evlendiği zaman. Erkek ve kızın kaçmalarının ardından aynı gün içerisinde ya da birkaç gün sonrasında damat tarafından birilerigelinin aile evine gönderilirdi. Bu genellikle yaşça büyük akrabanın içinden bir kadın olurdu. Götmesinin amacı erkek tarafının kızın ailesiyle barışmak istemesidir. Bu ziyaret mir (barış) olarak adlandırılır ve barışmak anlamına gelmektedir. Giden kişilere ise mirdzije (barışçılar) adı verilirdi (Hangi, 2016: 196). Bu ziyaret kızlarına kızgın olan anne ve babanın bu evliliğe karşı yumuşamaları ve duruma daha sıcak bakmaları için yapıldı. Yapılan mir ziyaretibazen birteselli, bazen ise sadece erkek tarafının kız tarafı ile arasındaki kızgınlığı sonlandırmak için yapıldı. Evlilik fikrinin daha kolay kabul edilmesi için damat övülürdü, kızın artık yeni ailesi en güzel şekilde anlatılırdı. Böyle yaparak mir yapmaya giden kişiler oluşan durumu düzeltmeyi ve daha güzel gözle bakılmayı sağlardı. Ayrıca gidenler ellerine mutlaka çeşitli hediyeler alarak kızın evine giderlerdi. Hediye olarak normalde kahve, küp şeker, meyve suyu ve tatlı götürülürdü ancak bu da zaman ve ailenin imkânlarına göre değişirdi.

Bazen kızın babası ve annesi kızı reddedip kaçtığı için onunla tüm bağları keserdi. Onu artık kendi kızları olarak görmek istemezlerdi. Bazı durumlarda ise kızarlardı ancak bir zaman sonra yumuşayıp durumu kabul ederlerdi. Kızını ve damadını evlerinde misafir ederlerdi (KK 44, KK 50, KK 51).

Kaçarak evlendikten sonra kızın ailesinin evine ziyarete gidilirdi ve ailesi kızın arkasından çeyizini gönderirdi ve sonrasında toplumun geleneklerine göre karşılıklı ziyaretler yapıldı (KK 53). Aktarılan bilgiden de anlaşıldığı üzere toplumsal gelişme süreçlerinin karşılıklı yapılan bu tür ziyaretlerle tek tip olmaktan çıktığı görülmektedir.

Günümüzde gençlerin evlilik kararlarına aileleri onay vermektedir. Bu yüzden kaçarak evlenme yolu eski zamanlara göre azalmıştır, ancak aileler gençlere ne kadar destek verseler bile yine de yaşadıkları toplumun gelenek ve yasalarına uymak zorundadır (Altun, 2004: 226).

3.2.1.1.2. Zagledi/Görücülük

Zagledi denilen evlilik biçimi bir zamanlar için çok yaygındı, ancak çoğunlukla ağa ve beylerin ailelerinde görülmekteydi. Daha zengin olan ailelerde sınıf ve zenginlik çok önemsenmekte ve bu durum devam ettirilmek istenmektedir. Bu sebeple bazen oğluna kız almadan önce kızın hem kendisi hem de ailesi hakkında bir şeyler öğrenmek, aynı zamanda niyetlerini belli etmek için görücülüğe başvurulurdu.

Oğullarını evlendirmek isteyen aileler kız aramaya çıkarlar. İlk önce komşularından, yakın çevrelerinden başarlardı, hatta ailenin önceden bildiği biri varsa önce o adayın evine gidilirdi (Örnek, 2000: 190-191).

Erkeğin kız görme ve bakma için farklı şekilleri vardı. Beğendiği ve âşık olduğu kız olduğu zaman o kızla bazen görüşürdü ancak hep evli ve yaşça büyük kadınlar eşliğinde bu görüşme gerçekleşirdi. Bu gelenek genelde daha çok toplumun zengin ailelerine özgüydü. Eş seçimi konusunda aile kökenine dikkat edilirdi. Aileler çocuklarına kız bakarlardı ancak gençlerin fikirlerine de saygı duyulurdu, hatta evlilik konusunda aileler içerisinde sıraya dikkat edilirdi ancak bu bir kural değildi (Softić-Aličić, 1999: 184).

Görücü usulüyle yapılan evlilikler genelde para için yapılırdı. Eskiden bu yolla evlenen kişi sayısı daha fazlaydı. Ailenin oğlu zengin ise kızın ailesi kızını o erkekle evlendirmek için çabalardı, ayrıca aynı durum erkekler için de geçerliydi. Bir evde evlenilecek kız varsa özellikle babasının malı olan kızları duydukları zaman tanınmasalar bile evlenecek oğlu olanlar merak edip bazen kızın evine durumu takip etmeye bir kadın gönderirdi. Bunu kızın nasıl biri olduğunu öğrenmek için yaparlardı. Davranış, çalışma ve el becerilerini hatta ailesiyle ilişkisini takip ederlerdi. Annesine, babasına karşı olan davranış şekline ve onların sözlerini dinleyip dinlemediğine bakılırdı. Tüm detaylara bakar, sonrasında erkeğin ailesine rapor verirlerdi. Bunun karşılığı olarak hediye veya para alırlardı.

Bu kadınların ismi Uhodica (takip eden) idi. Bazı Uhodicalar çok zekilerdi ve bunu o kadar iyi saklarlardı ki etraflarında kimse neler yaptıklarını anlayamazdı. Kızın ailesinin arasında güven kazanır, bazen evlerinde günlerce kalır ve kızını izlerdi. Kız

geç uyanırsa veya sabahları esneyip tembelleşirse onu önermezlerdi. Kız asık yüzlü, kasvetli bir görünümü varsa onun zor evleneceğini düşündüren bir inanış vardı. İnsanlar onun geldiği eve de mutsuzluk ve uğursuzluk getireceğine inanırlardı. Kızın güzel, hamarat ve ailesi karşısında saygılı olduğunu görürse uhodica o evden ayrılıp erkeğin ailesine bu kızı över ve istemelerini tavsiye ederdi (Hangi, 2016: 174-175).

Uhodicaların yaptığı farklı farklı testler vardı. Kız evine iyice alıştığı zaman kimse ondan şüphelenmezdi. Böylece evdeki durumu daha iyi takip etme fırsatı olurdu. Bazen bir eşya alıp engel olarak kızın yoluna koyarmış. Kızın oradan geçerken önündeki eşyayı alıp yerine koyacak mı, yoksa onu umursamayıp yoluna devam edecek mi diye bakılırdı. Böylece kızın hamarat olup olmadığını öğrenilirdi (KK 61).

Yazılı kaynaklardan halk şiirlerine göre karşı tarafın da bunu yaptığı durumlar söz konusu edilirdi. Kız bir erkeğe söz verirse onu denemek ve gerçek yüzünü öğrenmek için ya evlerine birini gönderir ya da kendisi erkek kıyafetleri giyip aralarına girerdi ama genel anlamda bakmak ve önermek için birileri daha çok kız tarafına gönderilirdi.

Yörede yapılan çalışmada kaynak kişiden alınan bilgiye göre geçmiş ve günümüzdeki anlayış tarzına göre hiç kabul edilmeyecek durumlar olurdu. Eskiden böyle durumlar çok fazlaydı ve ailelerde büyük olan erkeklerin sözü geçerdi. Onlar kendi aralarında konuşup anlaşır ve kriterlerine uygun kız bulurlardı. Geçmişte yörede uygulanan bir diğer evlenme çeşidi ise şudur: Erkek askerden gelince evinde çevredeki erkek ve kadınlar toplanırdı. Bir müddet sonra erkek ve kadınlar tek tek o alanı terk etmeye başlardı. Ancak bir kadın orada kalırdı. Erkek, kadına neden gitmediğini sorduğunda kadın "ben senin eşinim" cevabını verirdi (KK 40, KK 42).

Bu evlenme türünde erkeğin bir söz hakkı yoktu. Erkeğin babası o askerden gelmeden evleneceği kişiyi bulur ve evine getirirdi. Bu ve buna benzer unutulmuş kaç evlenme şekli olduğu bilinmemektedir. Kızların isteklerini soran ve ona saygı duyanlar yoktu. Aileler kendilerine göre gelin veya damat bakıp bulurdu.

3.2.1.1.3. Domazetstvo-İç Güveyisi Evlilik

Domazetstvo (iç güveyisi) yörede sık görülen evlilik biçimlerinden biridir. Eski zamanlarda daha yaygındı ve genelde zengin ailelerin çocukları bu yolla evlenirdi. Bu tür evlilikte erkek, evlendiği kızın yaşadığı eve giderdi. Bu erkek için çoğunlukla *udao* se (evlenip gitmiş) denmektedir, ayrıca bu bir hakaret olarak görülmektedir. Bunu yapan erkekler genelde kardeşleri olmayan ve büyük mirası kalan kız ile evlenirlerdi.

Kardeşleri olmadığı için onun toprağına gider ve ailelerini orada kurarlardı (Softić-Aličić, 1999: 184).

Bu tür evlilik bilinmesine rağmen halk tarafından ayıplanırdı. Bu erkek için halkta şu söz geçerdi: *"Ko je crniji od crnog gavrana? Zet koji je otišao na ženino. (Kara kuzgundan daha kara olarak kabul edilen kimmiş? Eşinin tarafında yaşamaya başlayan damat)* İnsanlar tarafından hoş karşılanmayan bir durumdu ama insanlar malını korumak ve soyunu orada devam ettirmek için bu yola başvurulardı (KK 40, KK 47).

Eski günlerde sık sık yapılan ancak ayıplanan bu tür evlilik yörede yapılan derlemenin sonuçlarına göre günümüzde fazla yapılmamaktır, ayrıca yapıldığı zaman yine o erkeğe kötü gözle bakılır ve durum hoş karşılanmamaktadır.

3.2.1.2. Evlenme Yaşı ve Evlenemeyenlere Verilen Adlar

Eski zamanlarda evlenme yaşı günümüzdekinden çok daha farklıydı. Gençler çok genç yaşta evlendirilirdi. Bir kişi belli bir yaşa kadar evlenemediği zaman toplum tarafından o kişiye farklı bakılmaya başlanırdı. Dünya toplumlarında kültür, mekân veya zamana bağlı olarak birtakım değişiklikler görmek mümkündür. Araştırma yapılan yörede görüşülen kaynak kişilerden alınan bilgilere göre kadınlar ve erkekler arasında evlilik yaşı bakımından farklılıklar vardı.

Bir kız 25-30 yaşına kadar evlenemezse ona evde kalmış denirdi. Özellikle belirtilen yaş sınırını geçerse ona bakanın kalmayacağına ve artık evlenemeyeceğine inanılırdı. Halk arasında onun ismi *usjedilica* (Boş. usjedilica- evde oturan, kalan biri) idi. Bazı yerlerde evlenmeyen kadına *poutegla* derlerdi, bu kelime *uzatmış ve kalmış* anlamına gelmektedir (KK 48, KK 57, KK 60, KK 65).

Evlenmeyen veya evlenemeyen erkeğe herhangi bir isim konulmaz ve onlar istedikleri zaman evlenirdi. Kişi ister genç yaşta, ister ileri yaşta olsun evlenebilirdi. Böyle durumlarda kızların yaşına bakmadan bazen kendisinden yaşça büyük adamlarla evlendirilirdi. Aileler bunu genelde para veya toprak için yaparlardı. Örneğin mirası olmayan fakir bir ailenin güzel bir kızını zengin ama ondan yaşça büyük bir adam istemeye gelirdi, karşılığında da arsa veya büyük miktar para vereceğini söylerdi. Bunu duyan kız ailesi bazen başka çaresi kalmadığından kızını evlendirirdi (KK 70). Bu ve buna benzer durumlar o zamanlarda erkeğin sosyal statüsünün kadından daha üstte olduğunu gösterirdi. Onların yaptığı şeyler ayıplanmazdı ve erkek diye daha fazla hak tanınırdı.

3.2.1.3. Kısmet Açtırmaya Yönelik Uygulamalar

Kısmet açtırmak için farklı uygulamalar ve inanışlar vardı. Yörede günümüze kadar gelen ancak uygulanması azalan birkaç kısmet açtırma yolu var. Orta Bosna Kantonu'ndaki bazı köylerde kızların ne zaman veya kiminle evlenecekleri konusunda inanılan farklı batıl inanç ve uygulamalar vardı. Yazılı kaynaklarda taraması yapılan derleme sonucunda bulunan bazı inanış ve uygulamalar şunlardır:

Hıdırellez öncesi dışarıda ökse otu toplayıp: *"İmela, imela, tvoga ti imena, kaži mi ime moga dragana- Ökse otu, ökse otu rica ederim adına, sevdiceğimin ismini söyle bana"* diyerek onu uyumadan önce yastıkların altına koyarlardı. O gece rüyalarında gördükleri kişiyle evleneceklerine inanılırdı. Hıdırellez öncesi kızlar terliklerini evin üzerinden atarlardı. Terlik hangi tarafa doğru çevrilmiş olarak düşerse kızın o tarafa doğru evlenip gideceğine inanılırdı. Gece uyumadan önce kız elmayı tek parça hâlinde soyup yastığın altına koyardı. Rüyasında gördüğü kişiyle evleneceğine inanılırdı. Bir tane küp şekeri alıp yer altına gömerlerdi, sabahleyin o şekerin üstünde kaç tane karınca varsa kızın gideceği damadın evinde o kadar kişiyle karşılaşacağına inanılırdı. Kız birkaç tane kaşık alıp kümesin önüne ses yapmadan giderdi. Kaşıkları kümesin çatısına atardı, ilk ses yapan horoz ise kızın genç bir erkek ile evleneceğine inanılırdı ancak ilk ses yapan tavuk ise onun evleneceği kişi boşanmış, daha önce evlenmiş biri olacak anlamına gelirdi. Bu durumda birden fazla tavuk ses yaparsa yine o kızın gideceği evde kalabalık aile ile karşılaşacağına inanılırdı (Duranović, 2011: 155).

Bekâr kızlar kahve veya meyve suyu içerken fincan veya bardaktakini bitirmeden tekrar doldurulmasına izin vermezlerdi. İlk önce ilk doldurulanı içip, sonuna kadar bitirdikten sonra tekrar doldurulmasına izin verirlerdi çünkü içeceklerini bitirmeden doldurulduğu zaman birden fazla kişiyle evleneceğine dair bir inanış vardı (KK 35).

Düğün günü evlenen kız, evinden veya avlusundan çıkarken dış kapısını biraz sallayarak çıkardı. Bu yöntem evlenmeyen kızlar için evliliğe kapıyı açıyormuş diye inanılırdı (KK 9, KK 19).

Kız evini terk ederken birkaç adım ayakkabılarını sürükleyerek giderdi ve bu şekilde evlenmeyen kızlara evlilik yolunu açardı (KK 15).

Kızların sevdiği biri olunca, onunla beraber evlilik hayali kurup bunun dileğini tutarlardı. Yüzüne düşen kirpik gördüklerinde onu alıp iki parmak ucu arasında

tutarlardı. Parmak uçlarını üç kere üfleyip sevdiği ve evlenmek istediği kişi ile ilgili gözlerini kapatıp dilek tutarlardı. Sonra iki parmak arasından birini seçerlerdi ve parmakları ayırdıklarında kirpik seçilen parmağın üzerinde ise tutulan dileğin gerçekleşeceğine inanılırdı (KK 14, KK 39).

Çok yaygın ve genelde herkesin bildiği hatta günümüze kadar gelen uğur böceği inancı vardır. Kızlar uğur böceği gördükleri zaman onu alıp el üstüne alır ve şunu söylerlerdi: "*Bubamaro, bubamaro pokaži mi put kojim ću se udati. - Uğur böceği, uğur böceği evleneceğim yolu göster bana*". Bunu söyledikten sonra uğur böceğinin hangi yöne doğru uçacağına bakılırdı. Kızın evleneceği kişinin evinin o yönde olduğuna inanılırdı (KK 60).

Modernleşmiş düğün törenlerinde yapılan gelin çiçeği atma geleneği günümüzde en yaygın olanlardandır. Bekâr olan kızlar gelinin arkasına toplanıp onun havaya attığı çiçeği yakalamaya çalışmaktalar. Çiçeği yakalayan kızın yakında teklif alacağına ve düğünü olacağına inanılmaktadır (KK 54).

3.2.1.4. Evlenme İsteğinin Belirtilmesine Dair Uygulamalar

Eski zamanlarda gençler evlenmek istedikleri zaman bunu bazı davranışlarla veya söyledikleri ile ailelerine belli etmeye çalışırlardı. İsteklerini açık bir dil ile söyleyemezlerdi. Bunun sebebi büyüklerinden çekinmeleri ve onlardan olumsuz cevap alabilme ihtimaliydi. Ayrıca eski zamanlarda aileler genelde çok çocukluysa ve kardeşler arasında evlenme sırasını beklemeye dikkat edilirdi. Abla veya abilerini geçmemek için bazen sevdalı gençler beklerdi ama kaçarak evliliğin sebebi en çok buydu.

Geçmiş zamanlarda çocukların evlilik konusunda büyüklerin karar verme ve evlendirme gibi âdeti de olduğu için bu konuya fazla girmeyip büyüklerin kararlarına uyarlardı. Hatta bazı durumlarda babalar kızlarına beğenip beğenmedikleri sorduklarında bile kızlar hemen evet demezlerdi. Çekinip "Nasıl uygun görürsen baba" diye cevap verirlerdi. Ama zamanla her şey gibi bu davranış şekli de değişmeye başlamıştır. Oğlanlar askerden geldikten sonra cesaretini toplayıp babalarının karşısına geçerlerdi ve isteklerini dile getirirlerdi. Yaşlarının geldiğini, eve katkıda bulunduklarını, aile kurmak istediklerini babalarına anlatırlardı. Sonra sevdikleri varsa onlardan bahsedip ailelerle beraber onların uygun olup olmadığına karar verirlerdi. Aileler zamanla hem erkek hem kız çocuklarının isteklerine destek olup saygı

duyarlardı. Günümüzde evlenme yaş sınırı yoktur. Gençler istedikleri zaman evlenebilmektedir ancak resmi bir nikâh için reşit olmak şarttır (KK 37, KK 62).

Çocuklar, özellikle kızlar, birini sevdikleri ve onunla evlenmek istedikleri zaman annelerine gidip bunu anlatırlardı. Bunu da babalar bu konularda daha resmi ve sert olduğu için yaparlardı. Anneler çocukların evlilik isteğini uygun bir şekilde babalarının tepkisini takip ederek anlatırlardı. Böylece onun belki söylemediği ancak yansıttığı düşüncelerini öğrenirlerdi. Tepkilerine göre onun ne düşündüğünü ve daha fazla anlatıp anlatmamaları gerektiğini anlardı. Evde ve aile içerisinde erkeklerin sözü geçerdi ancak erkeklerin arkasında onların kararlarına eşlik eden kadınlar vardı. Anneler evlenmeyi ve evden, aileden ayrılmayı daha önce yaşadıkları için bu konulara daha ılımlı ve yakın yaklaşırlardı (KK 57).

3.2.1.5. Evlilik Çağı

Kız veya erkeğin evlenme çağına geldiğini belirten bazı ölçütler vardır. İlk olarak yaşla gelen birtakım fizyolojik ve biyolojik gelişme ve değişimler neticesinde kişisel sorumluluklar da başlamaktadır. Gençler artık ailelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel etkinliklerinin üyeleri olurlar. Genç bir erkeğin toplumsal role bürünmesi, iş sahibi olması ve böylece evin ekonomisine katkıda bulunması hatta askerliğini yapmasıyla evliliğe hazır olduğu anlaşılmaktadır. Genç bir kız ise ev işlerine katılarak, aile içerisinde genç kızlık çağının gerektirdiği role bürünerek hatta karşı cinsle ilgilenerek evlenecek duruma geldiğini göstermektedir (Örnek, 2016: 261-262).

Geçmişte evlilik yaşı günümüzdeki evlilik yaşından farklıydı. Kızlar 14-15 yaşından itibaren evlenirken, erkeklerde bu yaş 17-18 idi. Bir kız çocuğu 14-15 yaşına gelince artık çocuk sayılmaz. Evinden tek başına çıkmazdı, akrabasına veya arkadaşına gideceği zaman onun da evli bir kadın gibi artık ferace takmak zorunluluğu vardı (Hangi, 2016: 153). Erkekler için bir zamanlar askerlik zorunluluğu vardı ama bu evlilik için herhangi bir engel teşkil etmezdi. Gençler, kendi veya ailesinin isteği doğrultusunda evlendikten sonra askere giderlerdi; gelin ise ailesiyle kalıp onlara hizmet ederdi.

3.2.1.6. Eş Seçimi ve Eş Adaylarında Aranılan Vasıflar

Evlenmeden önce karşıdaki kişi ile tanışmadan ilk olarak onun dış görünüşe bakılmaktadır, ancak evlenecek olanlarda bunun yanında başka özellikler de aranmaktadır. Bunlar sağlık durumu, maddi durum gibi özellikler idi. Güzellik algısı

genelde aynı olup bulunan ortama göre küçük farklılıklar olabilmektedir. Şehirler ve kasabalarda yaşanan hayat köydeki hayattan biraz farklıydı. Yaşayanlar genelde daha varlıklı olanlardı ve yaşadıkları hayat çoğunlukla zor değildi. Gelenek ve tarihimizin önemli unsurlarından olan “sevdalinka” türküsü de bu ortamlarda oluşturulmuştur. Güzel kızlar, sevdalı erkekler ve pencerelerde gizli gizli âşıklıklar en sık kullanılan konular idi. Halk şiirlerinde anlatılan ancak gerçeğin yansıması olarak kabul edilen şiirlerde olanlar genellikle şehir yaşamından örnek alınmıştır. Bu yüzden yazılı kaynaklar ve şehirlerde yaşayan kişilerle yapılan derlemeler sonucunda gençlerin hayat tarzlarında nadir farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Evlenmeden önce karşı tarafın ilk olarak soy, zenginlik ondan sonra ise fiziksel özelliklerine dikkat edilirdi. Tüm bu özellikler gıpta edilen bir tekillik oluşturuyordu ancak hepsini bir kişide bulmak zordu. Aileler karşıdakinin özelliklerine bakarak ancak kendi isteklerine göre karar verirdi. Bu konularda en katı davranan bey ve ağa aileleriydi. Bey aileler yalnızca diğer bey ailelerinden kız alıp sadece onlara kız verirdi. Aralarında "*Nek je begasto, pa makar budalasto (Aptalca olsa bile beyli olsun.)*"(Hadžijahić, 1981: 158) diye bir söz geçerdi.

Beylerin aileleri ve şehirde yaşayanlar ile köyde yaşayanların arasında önem verilen özellikler hemen hemen aynıdır. Genelde maddi duruma bakılırdı, evlendirecek olanların ailesinin zenginliği, toprağı (tarla, arazi gibi ailenin zengin olup olmadığı göstergeleri), okumuş biri mi vs. dikkate alınırdı (KK 66, KK 68).

Eskilerin güzellik algısına göre bir kızın güzel olması için beyaz tenli, renkli gözlü, uzun boylu ve ince belli, aynı zamanda narin ve güzel parmaklı olması lazımdı. Bu güzellik algısı daha çok şehir ve kasabalarda önemsenirdi, çünkü şehirde ve daha büyük yerlerde yaşayan kızlar fazla güneşte kalıp tarlada çalışmıyorlardı. Köylerde bu durum biraz farklıydı, bunların yanında kızın çok kuvvetli ve sağlıklı olmasına bakılırdı. Çünkü kadınlar erkeklere tarlada yardım ediyorlardı. Balkan bölgelerinde genetik olarak insanların yapısında bu özellikler bulunmaktadır (KK 49).

Boşnak Müslüman kızlar genellikle uzun boylu, uzun saçlı, beyaz tenli ve al yanaklıdır. Kızların güzelliğini öve öve anlatan birçok halk şiiri vardır. Örgülü saçları sırtlarının yarısına kadar düşerdi, kızarmış yanakları, kırmızı dudakları ve kalem gibi kaşları halk şiirlerinde yer almaktadır. Beyaz gömlek, dimiye (şalvar), başında fes, boynunda altın ve dukatlar, kollarında belezuk'ler (bilezik), yüzünü süslemiş hâlde kızlar hakkında yazılmış güzel halk şarkılarının olduğu bilinmektedir.

Otkako je svijet postanuo,

Dünya var olduğundan beri,

Nije lipši cvijet procvatio.	Daha güzel çiçek açılmamış,
Nit je lipša divojka odrasla,	Daha güzel kız de büyümemiş,
Nego što je Fatima divojka.	Fatima kızımızdan.
Lipote joj u svoj Bosni nema,	Güzelliği tüm Bosna'da bulunmazmış,
Lipa struka do devet sandžaka,	Dokuz sancak kadar beli güzel;
Ruse kose do Stambola grada.	Uzun saçlar İstanbul'a kadar,
Kakve su joj oči i obrve,	Öyle gözleri ve kaşları var ki,
Valjaju joj Šama i Misira.	Mısır ve Şam kadar değerliler (Hangi, 2016: 155).

Güzel kızlara da yakışıklı, delikanlı Boşnak Müslüman erkek yakışmaktadır. Erkeklerinde de uzun boylu, geniş omuzlu, sağlıklı ve çok çalışkan olmasına dikkat edilmektedir.

Geçmişte evlenen kızlara işçi gözüyle bakılırdı. Gelin alan aileler tarlada çalışacak yeni bir kişi olacağı için bu duruma sevinirdi. İnsanlar kızının veya oğlunun evliliğine farklı şekillerde bakarlardı. Evde babalar oğullarını evlendirdikleri zaman onu bir çift el daha kazanmış olarak kabul ederlerdi (KK 2, KK 6, KK 13). Köylerde evlenen kızlar akşamleyin gelin gelirlerdi, sabahleyin tarlaya çalışmaya giderlerdi (KK 12).

Bu algı daha çok köylerde yaşayan ve çiftçilikle uğraşan insanlarda vardı, çünkü her yeni çift el onlar için değerliydi. Yazın ne kadar çok tarlada çalışırlarsa kışın evlerinde sofrada yemek olacaktı. Küçük kasaba ve şehirlerde bu biraz farklıydı, hem daha zengin ve güzel düğünler yapılırdı hem de geline daha farklı gözle bakılırdı. Hatta evlenmeden önce ebeveynler çocuklarına iyi bir eş bulmak için iyi ve zengin ailelerden gelin veya damat ararlardı.

3.2.2. Evlenme Süreci

Evlenecek gençler aileleriyle beraber evliliğe dair olan gelenekleri toplumca belirlenmiş sırayla gerçekleştirmektedirler. Bu dönemde kız isteme merasimi gerçekleştirilir ve düğün hazırlıklarına başlanır. Orta Bosna Kantonu'nda yaşayan Müslüman topluluğun düğün gelenekleri çeşitlidir. Köy ve şehirlerde uygulanan âdetler arasında küçük farklar olmakla birlikte çoğunlukla aynıdır. Düğün, bir ailenin sembolik kuruluşunu temsil etmektedir ayrıca hem evlenecek olan gençler hem de aileleri için çok önemlidir.

3.2.2.1. Aşıkovanje (Kız ve Erkeğin Tanışma ve Birbiriyle Yakınlaşma Yolu)

Kız ve erkeğin tanışma ve birbirine yakınlaşma aşamasına halk dilinde 'âşıklık dönemi' yani Boşnakça *aşikovanje* denmektedir. Bunun diğer ismi de flört aşaması olabilir. Bu dönem kız ve erkeklerin hayatlarındaki en güzel ve en ideal dönem olarak bilinmektedir. Onlar için hoşlandığı, sevdiği kişinin gözüne bakmak hatta sadece pencerenin altında durarak sesini dinlemek veya yüzünün beyazlığını bir an için görmek unutulmaz ve çok özel bir andır. Âşıklık ideal ve narin olduğu kadar aşk da o kadar temiz ve asildir. Boşnak Müslüman erkeğinden daha güzel flört eden, âşıklık yapan biri yoktur. O haftalar ve aylardır sevdiği kadının evine giremez, ayrıca sevdiğine herhangi temasta da bulunamaz. Gençler hayallerindeki aşklarını sözleriyle yaşamaktadırlar. Eski zamanlarda kız 14 yaşına geldiği zaman ona artık çocukmuş gibi bakılmaz. Kendisi büyüyor, olgunlaşıyor ve o hâlde evinden artık tek başına ve açık saçık çıkamaz. Dışarı çıktığı hâlde evli kadınlar gibi feraceyi takıp yüzünü saklamak zorundaydı. Ayrıca çıkarken de yanında başka bir bayan olmalıdır (Hangi, 2016:153).

Osmanlı döneminde ve ilerleyen zamanlarda Bosna sokaklarında ve çok kalabalık olan yerlerde bayanlar çok fazla gezmiyorlardı. Eğer çarşıya çıkarlarsa çok dikkatli davranıyorlar ve yanlarından erkek geçtiği zaman yüzlerini daha çok kapatıyorlardı, özellikle söz konusu aynı dinden olmayan biri olunca buna daha çok dikkat ediliyordu.

Bu yüzden sakın ve Müslümanların şehir bölgesinden geçiyorsan, oradan oraya sessiz sessiz ve hızlı adımlarla geçen kadın karakteri görmek mümkündür- yüzü uzun duvakla, uzun beyaz eşarpla kapatılmış bir kızdır o, öbür tarafa komşuluğa, kuzen ziyaretine veya arkadaşının yanına giden kızdır o. Şeriat kurallarına göre duvaklı bir kızın evden çıkmaması gerekmektedir ama geçmişte duvaklı hâlde komşuluğa, akrabalarına veya evi uzak olmayan arkadaşına gittiği bilinmektedir (Hangi, 2016: 153).

Saraybosna gibi daha büyük ve normların daha serbest olduğu yerlerde kızlar kendilerini bu kadar saklamazlardı, ancak açık saçık da gezmezlerdi. Başlarında hep büyük şallar vardı. Kız sadece kendi yaşıtı olan kızlara daha yakın davranırdı, çünkü o artık ne çocuk ne de evli bir kadındır. Yaşıtları haricindekilerle herhangi bir konu, hayal ve içlerindeki hislerini paylaşmazlardı.

Bu tarz yakınlaşmalar daha çok eskilerde yaşanmaktadır. Farklı iktidarlar altına giren Bosna Hersek'in kültürü de zamanla değişmeye başlamıştır. Eski âdetlerin güzel yanı olan utanç, çekinme, sevdiğin kişiden saklanma gibi davranışlar yavaş yavaş daha değişmeye başlamıştır. Kızlar artık dışarı çıkarken feraceyi takmazlar ayrıca kalabalık

olan yerlerden de uzak durmazlar. Erkeklerin artık kızları sadece görmek değil, onlarla sohbet etmek fırsatı da olur (KK 32).

Kızlar ve erkekler şehir ve köylerde farklı şekillerde tanışırlardı. Eski zamanlarda aynı yerden bile geçemezlerdi ancak yıllar geçtikçe bu durum değişmeye başladı ve gençler farklı yerlerde tanışmaya başladılar. Teferrüçler ve aynı günün gecesinde devam eden sosyalleşme etkinlikleri tanışmak için çok iyi yerlerdi. Bazen kızlar düğüm(ibrik)leriyle halk çeşmelerine gidip orada diğer kızlarla sohbet ederken onları uzaktan izleyen erkeklere biraz göz atıyorlardı. Cevap verip utanırlardı ve kız arkadaşlarıyla kahkahalar atarlardı. Erkekler de orada diğer taraftan hangi kızın daha güzel gözleri, pembe yanakları vardır diye bakarlardı.

Bazen gençler tarlada sabahdan akşama kadar çalışırlardı. Patates kazmak, fasulye veya mısır toplamak hiç kolay değildi ama bir yerde toplantı olacağını duydukları zaman yorgun olsalar bile giderlerdi. Sanki tüm gün çalışmamış gibilerdi. Köyde birinin avlusunda mısır temizleneceği lafı duyulunca tüm gençler toplanıp müzik eşliğinde gece geç saatlere kadar çalışırlardı. Evin sahibi de mısırı avlunun ortasına bırakırdı ve isteyen gelip yardım edebilirdi. Arada şarkı söylenirdi, halk oyunları oynanırdı. Erkek beğendiği kıza temizlenmiş mısırı uzatırdı hatta bazı yerlerde önüne atardı. Kız bu mısırı alırsa bu bir işaretti. O gece o erkek o kızın penceresinin altına gelebileceğinin işaretidir. Kız da onunla konuşmayı ve âşıklık etmeyi kabul ettiğini gösterirdi (Hadžić, 1999: 9). Erkek ve kızlar birden fazla kişiye söz verirlerdi. Kızın peşinde onu isteyen ne kadar çok erkek varsa kız da o kadar iyiymiş diye bir inanış vardı. O yüzden kızlar da bazen naz yapıp isteyip istememeleri de olurdu. Erkekler de sevdikleri kız için uzun mesafeleri atla hatta yürüyerek de geçerlerdi. Gün boyunca tarlada çalışıp, akşam birilerinin avlusunda mısırları temizlerdi, ondan sonra beğendikleri veya sevdikleri kızın penceresinin altında sabaha kadar durup, başlarını yukarı doğru çevirerek dururlardı bazen kızın sesini duyabilmek için veya onu tekrar az da olsa görebilmek için saatleri geçirirlerdi. Sabah imsak olmadan yine yola çıkıp evlerine giderlerdi ve güneşin doğuşuyla tarlaya gidip yine çalışırlardı. Gençlik o kadar güzel bir dönem idi (KK 39, KK 43, KK 51).

Penceresinde âşıklık eden kızın evliliğe hazır olduğuna inanılırdı. Penceresine ne kadar çok erkek gelirse o kadar iyi ve arzu edilen bir kız olduğu düşünülürdü (Delić, 2001: 48).

Kız ve erkek uzun zaman âşıklık yapabilirler ancak evlilik olmadan erkek kızın evine giremez. Saygın ebeveynler ve çok meşhur ailelerin çocukları âşıklık etmezler.

En azından halka açık bir şekilde bunu yapmazlar. Adlarının çıkmasından korktukları için sevdikleri olunca bile onlarla gizli gizli görüşüyorlardı. Bu aileler genelde daha zengin, bey veya ağaların aileleri olurdu. Şehir veya kasabalarda evleri vardı. Çocuklarını evlendirme âdetini en çok bu tarz ailelerde görmek mümkündü. Oğlunu sadece iyi bir mirası olan bir kız ile evlendirmek lazımdı. Kızın da hem baba hem de annesinin kimlerden olduğuna, saygılı ve tanınmış bir aileden gelip gelmediğine bakılırdı.

3.2.2.2. Prošnja (Kız İsteme)

Erkek kızla anlaştığı zaman kızın onunla evlenmek istediğini söylediğinde erkeğin ailesi kızını istemeye gider. Kız istemeye gidilmeden önce aileler birbirlerini tanımadıklarında etraftaki insanlardan gelin adayının ailesi hakkında bilgi almaya çalışırlardı. Huyları nasıl, ne kadar toprakları var, ailede herhangi sağlık sorunu var mı diye öğrenmek isterler. Kız veya erkek ailesine sevdiği birinin olduğunu ve onunla evlenmek istediğini söyledikten sonra aileler ilk olarak onların kimlerden olduğunu öğrenmek isterler, hatta halk arasında *"Od čijih kuća (hangi evlerden, soydan, ailelerden)"* diye bir söz var. Bunun yapılmasının sebebi kız ve erkek arasında herhangi akrabalık bağı olup olmadığını öğrenmektir.

Akraba ilişkileri hakkında genellikle büyüklerden öğrenilirdi, ayrıca ülkede yaşayan tüm Müslümanların âdetidir. Şeriat kurallarına göre de kuzenler arasında evlilik yapılamaz. Kan bağı ve sütkardeşi olanların evliliğine izin verilmez (Jurić, 2019: 210). Bilgilendirildikten sonra kız isteme kısmına geçilmektedir. İstemeye gidenler bazı yerlerde anne veya evli olan abla, bazı yerlerde ise baba veya amca olurdu. Annesi veya ablası olmayanlar akrabasından yaşça büyük bir kadını gönderirlerdi. Bu kadının ismi *svatica'dır*. *Svatica* (düğüncü kadın olarak karşılanabilir) kızın annesinin yanına gider ve erkeğin verdiği emanetini kıza takardı. (Emanet genelde yüzük ve para olurdu). O kadın eve geldiği zaman annesiyle müstakbel damat adayı hakkında konuşur, onu övmeye başlar ve onun aslında ne kadar iyi biri olduğunu anlatırdı. Övmeyi yeterli bulduğu zaman emanetini çıkarır ve: *"Allahun emrile, pejgamberun sunnetile bu çocuk kızınızı sevmiş ve onu sizden istemem için beni göndermiş."* sözleriyle kızın elini isterdi. *Svatica* evde olduğu sürece kız başka odada bekler ve kendisini asla göstermezdi (Hangi, 2016: 171). Görüldüğü gibi kız istemeye erkeklerle kadınlar birlikte gitmezler, ya sadece kadınlar veya sadece erkekler giderlerdi.

Anne, kızını vermek istemediğinde: "Benim evlenecek kızım yok, ta yeni büyümüş, yeni kız olmaya başlamış." sözleriyle iradesini ifade ederdi. Kızını vermeye razı olursa ama damat adayı hakkında kötü bir yorum duyarsa: "Şu an sana net bir şey söyleyemem" cevabını verirdi. Böyle durumlarda svatica damat adayının adını temize çıkarmaya, gelinin annesini ikna etmeye çalışırdı. Ardından evin hanımı kahve ikram ederdi. Bu ikram tatlıysa annenin cevabı evet demektir ve kızın ailesinin razı olduğunun göstergesidir. İkram edilen kahve acı ise svatica bunu hemen anlar ve erkekten bir daha söz etmez, kahvesini içer ve bu konuyu tekrar açmazdı. Kahve tatlı ise herkes sevinir, sohbete devam edilir, ayrıca kahve ikramından sonra şerbet de içilir ve svatica erkeğin ailesine güzel haberleri vermek için hızlıca eve dönerdi (Hangi, 2016: 172).

Erkeğin evinde svatica'nın hayırlı haberle gelişi dört gözle beklenirdi. Svatica eve girer girmez haberleri verirdi, erkeği tebrik edip *mubarećleiše* (Mübarek olsun) derdi, erkek de ona bahşiş veya çeşitli hediyeler verirdi. Svatica damat adayının evinden ayrıldıktan sonra kız evi tarafından oğlan evi tarafına boşçaluklar getirilirdi. Kızın ailesi erkek tarafının her birine birer tane *boščaluk*-boşçaluk (bohçaluk) gönderirdi. Boşçaluk'un içerisinde gömlek, şal, havlu, ev süsü gibi el işlemeli hediyeler bulunurdu (Kahrimanović ve Omerović, 2014: 127). İsteme merasiminden sonra svatica kısa bir süre içerisinde kız evine tekrar gider, kızın ailesi ile düğün için yapılacaklar hakkında konuşurdu. Bu kız istemenin bir yoluydu. Ağa ve beylerin olduğu yerlerde kız istemeye sadece erkekler giderdi. Erkeğin babası, amcası veya akrabaları arasından yaşça büyük bir erkek giderdi. İstemeye gidilmeden önce kızın babasına mektup gönderilirdi, hatta bazı yerlerde güvenilir bir insanı seçip kızı istemek için gelmeleri için uygun olup olmadıklarını sorması istenirdi. Kızın babası buna razı değil ise ve kızını vermek istemiyorsa mektuba cevaben 'Boşuna uğraşmayın' diye karşı mektup gönderirdi, ancak kızını vermeye karar verirse gönderdiği haber olumlu olurdu. Erkeğin ailesine, özellikle babasına selamlar gönderir, misafirlğe davet ederdi ve kızını oğullarına vereceği haberini gönderirdi, hatta hangi gün gelebileceklerini söylerdi. İstemeye bazen baba tek bazen de kardeşi veya akrabasından birileriyle giderdi. Karşı tarafa giderken babalar hediye, para ve takıları (bilezik, altın, gerdan, yüzük) alıp müstakbel gelinin evlerine giderdi. Kız istemedeki hediyeler ve takılar ailelerin imkânlarına göre değişirdi. Metinde bahsedilen durumlar genelde ağalar ve beylerin zengin ailelerinde görülürdü. Kızı istemeye bazen bir tek yüzükle gidilirdi.

Hatta alınan o yüzük de ödünç olurdu. Yüzüğün ödünç alınmasının nedeni âdetin yerini bulmasının istenmesidir.

Kararlaştırılan günde kızın babası kızını isteyen aileyi kapıda karşılayıp içeri buyur eder. Kahve ikramı ve sohbetlerin ardından artık erkeğin babası kalkıp şöyle derdi: "Arkadaşım, inşallah arkadaş olacağız, kızını benim oğluma vermek ister misin?" Buna kızın babası "Tüm kalbimle kızımı size veriyorum" sözleriyle bu güzel âdeti tamamlardı. Anlaştıktan sonra babalar birbirlerini tebrik edip selamlaşırlardı. Boşnak Müslümanlarında çocukları evlenen ailelerdeki anne ve babalar birbirleriyle kuzen olmazlar ve birbirlerine akraba da demezler, bunun yerine birbirlerine prijo/prijatelj (arkadaş anlamına gelir) derler (KK 33, KK 34).

Kızını verdikten sonra baba evin haremine girer ve eşine, kızın artık gelin olacağını haber verirdi. Örneğin: "Sana mutluluğunu buldum ve seni Ali Bey'in oğlu İbrahim'e verdim" gibi ifadeler kullanır, kız da buna cevap olarak: "Sözünüzden mutluym ve beni nereye göndermek istiyorsanız ben buna razıyım" gibi ifadeleri kullanarak kendi düşüncelerini söylerdi. Haberleri aldıktan sonra kız gider ve en güzel kıyafetlerini giyip en güzel takılarını takar ve babasının peşinden onu istemeye gelenlerin oturduğu odaya giderdi. Misafirlere o mevsimde hangi meyve varsa o meyveden hazırlanmış şerbet ikramında bulunur ve bunu genelde birinin eşliğinde yapardı. Bardakları teker teker misafirlere dağıtır, ancak öncelikle erkeğin babasına verirdi. Adam bunu içtikten sonra hemen bardağını geri verir ve kız onu elinden öperdi. Bunun sonrasında babası hemen getirdiği hediye ve takıları verir; özellikle kendi elleriyle yüzüğünü takardı. Kız onu elinden tekrar öper ve misafirlerin oturduğu odanın bir köşesinde dururdu (KK 39).

Misafirler şerbetini içtikten sonra kız, istemeye gelenlere boşçuluklar verir, karşılığında ise para veya başka hediye alırdı. O akşam misafirler uzaktan gelirlerse o evde konaklarlar, sabahleyin de diğer aile üyelerine takı takıp düğün gününü kararlaştırıp evlerine geri giderlerdi. Bu kız isteme yöntemi daha fazla yaygındı ama belirtildiği gibi imkânı olanlarda daha fazla yaygındı. Bazen babalar aralarında anlaşip hediye olarak tarla, hayvan veya ellerinde ne varsa verirdi (KK 22). Bu yüzden insanlar hep zengin ailenin kızı veya oğluna bakarlardı. Böylelikle ekonomik durumu iyi olanın gücü artacak ve toplum arasında daha da saygın olacaktı.

3.2.2.3. Svadba (Düğün)

Düğün her kültürde insanların mutluluklarını ifade eden törenler arasındadır. Düğünün amacı yapılan evliliğin etrafa duyurulmasıdır, ayrıca her düğün bağlı olduğu kültürün kural ve kalıplarına göre gerçekleştirilir (Altun, 2004: 92). Evlenmenin en belirgin özelliği düğündür. Geleneklerle beraber en uygun biçimde uygulanması için çaba sarf edilmektedir. Kıyılan nikâhla beraber yapılan düğün, din ve bağlı bulundukları topluluğun üyelerinin onayı ile geçerli sayılır. Yapılan düğünle evlilik toplumun gözünde kutsallaştırılır ve geçerli kılınır (Örnek, 1995: 93).

Düğünler evlenecek olan çiftin ve ailelerinin isteklerine ve imkânlarına göre özellikle son iki üç nesilde değişiklik göstermektedir. En ideal evlenme şekli de gerçek düğün ziyafeti vererek halka açık bir şekilde yapılmasıdır. Bir taraftan da bu gelenek varlık açısından güçlü olanların ekonomik durumlarını açık bir şekilde sergilemek için kullanılmıştır (Bringa, 1995: 121). Düğün hazırlıkları fazla sürmezdi. Gelin ve damat hazırlar ise kız istemenin birkaç gün sonrasında düğün yapılmaktaydı. Boşnak müslümanların düğün merasimleri genelde perşembe veya pazar günlerinde yapılırdı. İnanişâ göre mübarek cuma veya pazartesi öncesinde gerçekleştirildi. Kız tarafı hazır değil ise biraz beklerlerdi ancak bu bekleyiş bir aydan fazla sürmezdi. Zengin ve büyük ailelerin düğünleri çok ihtişamlı olur, yakın, uzak akraba ve arkadaşları için bazen beklenir ama genellikle düğün hazırlığı hızlı yapılırdı. Ancak bölgede yapılan çalışmaların sonuçlarına göre son seksen yıl içerisinde düğün ziyafetlerinin büyük oranda azaldığını söylemek mümkündür (KK 26).

Kuba'nın folkloristik kayıtlarında yazılan düğün şarkılarına göre bölgede düğün töreni şöyle gerçekleştirilirdi: düğün hazırlıkları, gelin alma, gelin evinde yapılan merasim, düğün konvoyunun gelinin evine gelişi, gelinin aile evinden çıkışı, düğün konvoyunun hareket etmesi, gelinin getirilmesi, düğün konvoyunun karşılanması ve düğün derneği olarak ayırt edilmiştir, ancak bu sıralama bazı farklılıklarla uygulanmaktadır. Geçmişte yörede damada aynı zamanda *đuvegija* Türkçe 'güvey' kelimesiyle hitap edilirdi, gelin ise *mlada* genç kız ve yeni gelin olarak bilinir. Bir ailede en genç olan gelin için yıllarca bu lakap kalırdı. Günümüzde bu kelimeler çok nadir kullanılmaktadır (1984: 20).

3.2.2.3.1. Spremanje Ruha (Çeyiz Hazırlıkları)

Boşnakça çeyiz *ruho* hatta *miraz* olarak da bilinmektedir. Evlenen bir kızın baba evinde hazırladığı ve yeni evine götürdüğü mal ve mülktür. Bir ailenin kız çocuğu

olduğu zamandaha küçük yaşlarında çeyiz biriktirmeye ve dizilmeye başlanmaktadır. Çeyiz, gelin ve damadın evlendikten sonra yeni evlerinde kullanacakları bazı şahsi eşyalar, giysiler, ev ve süs eşyalarından ibarettir (KK 26, KK 63, KK 67). Bunun en büyük ve en önemli özelliği ise gelinin el emeği ürünleri olmasıdır.

Boşnaklar için çeyiz çok önemlidir ve ailede bir kız çocuğu doğduğu zaman anneler onlar için çeyiz hazırlıklarına başlarlar. Zamanla bu hazırlıklara kızlar devam eder ve gelecekteki evlilikleri için yapacakları maddi katkılarını kendi elleriyle yapmak isterler. Eski zamanlarda kızlar çeyizlerini ahşap sandıklara dizip damat evine öyle gönderirlerdi. Ahşap sandıkların ismi *bavla* idi (bavul). (bkz. Şekil 6). Çeyiz sandığı bazı söylentilere göre gelinin gittiği gün gönderilirdi, ancak bazen düğünden birkaç gün önce veya sonrasında gönderildiği de olurdu. Aileler duruma ve isteğe bağlı sandıkları gönderirdi (KK 53).

El işi danteller, şallar, kenarları işlemeli el ve yüz havluları, el işlemeli ev süsleri, kenarları işlenmiş yastıklar, *jemešnica* (yemešnitsa) denilen duvar köşesi süsü gibi örtüler ve çeşitli tığ işlemleri gibi eşyalar hazırlanan çeyizin önemli parçaları idi. (bkz. Şekil 7-8-9-10-11). Eskiden çeyizde kullanılan eşyalar el emeği ile üretildiği için çok daha değerliydi. Zamanla yapılan el işlemelerin yanında artık yatak örtüleri, nevresim takımları, yemek takımları gibi eşyalar eklenmektedir. Gelin tarafı imkânlarına göre çeyizlerine farklı eklemelerde bulunur ve artık çeyizlerine ev eşyaları, halı, dolap, koltuk, masa ve sandalye takımı gibi eşyalar eklenir (KK 58, KK 60).

Yörede yapılan derleme sonucunda çeyizle ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır: Bazı yerlerde çeyiz erkek tarafına hemen verilmezdi. Kız tarafından henüz evlenmemiş bir kız sandığa otururdu ve kalkmak için bir bahşış isterdi. Kendisini tatmin edecek bahşışı aldığı zaman sandığın üzerinden kalkar ve gönderilmesine izin verirdi (KK 23, KK 26). Kızların hazırladıkları çeyiz eşyaları arasında hem yeni evine göndereceği şeyler vardı hem de düğün konvoyunda gelen misafirlere takacağı süsler bulunurdu. Gelini almaya gelen misafirlere el işlemeli küçük çiçek veya işlenmiş mendil takılırdı. Eskiden gelin at veya at arabasıyla evinden alındığı için çiçekler ve el işlemeli mendiller de atların kafasına takılırdı. Bütün bu işlemeleri kızlar kendi elleriyle yaparlardı (KK 26). Eski zamanlarda bazı yerlerde çeyiz serme, çeyiz asma diye bir âdetin olduğu söylenir ancak günümüze kadar devam etmemiştir. Gelin geldiği zaman yeni evinde çeyiz serilirdi ve komşular, akrabalar gelip görebilirdi. Kayınvalideler gelinin hamaratlığıyla gurur duyup çeyizlerini göstermek isterlerdi. Gelenler bazen sadece kendi çeyizleri için örnek alırdı ancak bazıları için bu dedikodu malzemesi

olurdu (KK 30). Gelin ne kadar el işlemesi hazırlarsa o kadar hamarat sayılırdı (KK 19). Yeni gelinler hamaratlıklarını göstermek için el ile yapılabilecek ne varsa yaparlardı. Ortaya çeşitli, süslü ancak kullanışlı şeyler çıkardı (KK 9, KK 12). Bazı kızlar fazla teklif ve görücü alamazdı. Onlar evlenebilmek için çeşitli eşyalardan oluşan çeyizler hazırlardı (KK 16, KK 20). Zamanla çeyiz içeriği değişti ve daha çok modernleşti. El işlemleri yerine aileler kızlarına beyaz eşya ve ev eşyası alabilecek kadar para verir (KK 35).

Yörede günümüzde çeyiz denilen bir uygulama yoktur. Çeyiz uzun yıllar geleneksel anlamda hazırlanmıyor. Yeni evlenen çiftlere ailesi para vermekte veya ev için gereken çeşitli hediyeleri almaktadır ve böylece ev için maddi katkıda bulunmaktadır. Eskiden düğün konvoyuyla gelin almaya gelen misafirlere veya atlara takılan süsleri artık gelin tarafı yapmak yerine düğün organizasyon firmalarından satın almaktadır.

3.2.2.3.2. Obznanjivanje Svadbe i Poziv (Düğüne Davet)

Düğün günü belirlendikten sonra hazırlıklara başlanır. Geçmişte yöre halkının okuma yazma oranı oldukça düşük olduğu için günümüzdeki gibi davetiye bastırma uygulaması bulunmamaktadır. Geçmişte o yerleşim yerinde bir düğün olduğunda davulcu dolaşarak herkesi düğüne davet ederdi. Ayrıca akrabalar içinden küçük çocuklar kapı kapı dolaşarak herkesi düğüne davet ederdi. Her iki taraf düğüne imkânlarına göre akraba ve arkadaşlarını davet ederdi. Davet edilenlere hem çeşitli hediyeler hem de ikramların verilmesi gerektiği için bazı insanlar imkânlar yüzünden ve fazla harcamadan kaçabilmek için sözde kız kaçırmayı tercih ederdi (KK 37).

Bazı düğünlere insanlar davulcu ile davet edilirdi. Davulcu bir meydana çıkıp yüksek sesle düğünle ilgili bilgileri açıklardı. Bu şekilde yakın komşular ve çocuklar hazırlanıp en azından gelini görmeye gitmek isterlerdi (KK 40). Bazı yerlerde ise davulcular davet edilecek kişinin kapısına kadar gelir ve evdekileri düğüne davet eder ama günümüzde yapılan düğünler için davetiyeler basılır ve dağıtılır, hatta bazı yerlerde sadece telefonla arayarak düğüne davet edilir (KK 10).

3.2.2.3.3. Spremanje svadbe-(Düğün Hazırlıkları)

Düğün tarihi belirlenip davetler yapıldığı zaman sıra düğün hazırlıklarına gelmektedir. Kız isteme töreninden kısa bir zaman sonra düğün yapılır ve gerekli hazırlıklar kısa bir süre içerisinde tamamlanmaktadır. Orta Bosna Kantonu bölgesinde

yaşayan müslüman topluluk düğünlerini şeriat kurallarına göre yapmaktadır. Buna bağlı bazı uygulama ve inanışlar vardır.

Boşnak müslümanlarının âdetlerine göre damadın babası bulundukları cemaat imamının yanına gidip *ilmi haber* verirdi. *İlmi haberde* alınacak kızın razı ve yetişkin olduğuna, iki tarafın akraba olmadıklarına ve evlilik için başka herhangi engel olmadığına dair bilgi yazılırdı. Genelde mektup şeklinde hazırlanırdı. İmam buna göre gençlerin evlenmesine herhangi engelin olmadığını tespit edip ilmi haber yazıp kadiya gönderirdi (Mulahalilović, 1989: 82). Kadı *ilmi haberi* gördükten sonra şahadetname yazıp mühürlerdi. Şahadetname aslında şahitlerin önünde gençlerin nikâhının kıyılmasına verilen resmi izindir. Şahadetname veya diğer ismi ile *nićah murasela* şöyle yazılırdı: "*Djevojka Fatima, kći Sulejmana Ibrahimpasića iz dzemata Fetije, udaje se za Huseina Hodžića iz džemata Hotnica bez ikakve zapreke, to jest obje su stranke zadovoljne i nijesu malodobne. Vjenčajte ih dakle sa većilima i šahitima obiju stranaka sa mehri- muadželom ili mehri- muedželom.*-Fetiye cemaatından, Suleyman İbrahimpasiç'in kızı Fatima, Hotnica cemaatından Husein Hociçile herhangi bir engel olmadan evleniyordur, yani her iki taraf birbirinden memnun, mutlu ve küçük değiller (reşitler). Mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel ile vekilleri ve şâhitleri önünde onları evlendirin." (Hangi, 2016: 178).

Düğün hazırlıkları sürecinde mehir belirlenir ve bu evlenirken erkeğin kıza vermesi gereken maldır. Mehr-i muaccel nikâhtan önce verilir ancak mehr-i mueccel nikâhtan sonra verilmektedir.

Yörede düğün hazırlıkları ile ilgili derlenen bilgiler şunlardır:

Düğün hazırlıkları sürecinde gençler dışarıda görüşemeyip pencerede görüşmeye devam ederler. Dışarıda görüşmek istediklerinde yaşça büyük birinin eşliğinde ve kalabalık ortamda görüşme gerçekleşir. Eşlik eden kişi genellikle kızın akrabasından bir kadın veya abisi olurdu ancak şimdi her şey serbest ve hazırlıklar sürecinde en önemli rolü gençler üstlenir. Yapılan her şey sadece onların isteklerine bağlıdır (KK 13).

Düğün vaktinin iki bayram arasına gelmemesine dikkat edilirdi, çünkü uğursuzluk getireceğine inanılırdı. Düğünleri de cuma gününe denk getirmeye çalışılırdı (KK 22).

Düğünü genelde sonbahar mevsiminde yapmaya çalışılırdı. Bu dönem tarım işlerinin sonuydu ve evlerde misafirleri ağırlayacak kadar yeterince ürün bulunurdu (KK 11).

Mehir hakkında gelin ve damat anlaşılır ancak evlenmeden önce verilmesi istenirdi. Zamanla istenilen şeyler de değişti, eskiden imkânlara göre altın ve para daha çok istenirdi ancak şimdi kızlar genellikle hacca gidebilecek kadar mehir isterler (KK 6).

Eski zamanlarda yapılan düğün hazırlıkları ile günümüzde yapılan hazırlıklar arasında çağın modernleşmesi nedeniyle sadece hazırlık süreci değişmiştir.

3.2.2.3.4. Svadba/ Vjenčanje (Düğün Töreni)

Günümüzde yapılan düğünler bir gün sürmektedir. Gelin alma, nikâh töreni ve düğün salonunda yapılan eğlencelerden oluşmaktadır. Geçmişte yapılan düğünler biraz farklıydı. Düğünler en az üç, en fazla bir hafta sürer ve onlara ‘svadbeni pir’ diye isim verilirdi. Svadbeni düğün şenliği anlamına gelmektedir. Gelin alma töreni ile başlar ve birkaç gün sürer. Düğün şenliği boyunca çeşitli gelenekler uygulanır. 80’li yıllarda şenlik yaparak günler boyunca uygulanan gelenekler yerini birkaç saatte gerçekleştirilen düğünlere bırakmıştır. Basitliği ne kadar kolay olsa da geçmişte uygulanan geleneklerin ayrı bir güzelliği vardı (KK 31, KK 37, KK 62).

3.2.2.3.4.1. Odlazak po Mladu (Gelin Alma)

Düğün günü hem gelin hem de damat tarafı için çok önemlidir. Bütün hazırlık sürecinin sonunda gelin alma töreni vardır. Sabah erkenden her iki evde tatlı telaşlar ve heyecanlar başlar. Yakın akraba ve arkadaşlar bazen erkenden yardım etmek için damat ve gelin evlerine giderler. Gelinin evine onun akraba ve yakın arkadaşları gelir. Günümüzde gelinin yakın ve onun yanında olan arkadaşlarına *djeveruša* (nedime) ismi verilir. Bu kızlar geline yardım eder ve gelen misafirlerle ilgilenirler. Gelin normalde kendi odasında yakın kız arkadaşlarıyla süslenir ve babasının veya abisinin onu almaya gelmesini bekler. Diğer gelen misafirler ağırlanır ve onlar için çeşitli ikramlarda bulunulur. Diğer tarafta ise damadın evinden genelde yirmi (az veya fazla olabilir) kişilik gruplar toplanır ve düğün konvoyu oluşturur. Bu konvoyun ismi *svatovi*’dir ve onlar gelini almaya gidenlerdir. Gelen misafirlerin bir kısmı damadın evinde ağırlanır ve gelinin gelmesini bekler. Âdete göre düğün konvoyunda *stari svat* (damat tarafındaki en büyük erkek) denilen önemli rolü olan bir kişi bulunur. *Stari svat* konvoyun gidişi ve gelin alma töreni ile ilgilenirdi (Softić- Aličić, 1999: 183). Bu kişi eski zamanlarda çok önemliydi. Onun yanında *djever* (kayın) damadın abisi veya erkek kardeşi olur ve konvoyun bayan kısmı ile ilgilenen ve gelini teslim alan *jenga* (yenge)

bulunur. *Jenga* geline düğünde neyi, nasıl yapacağını anlatır, ayrıca gelin alımında ve gelinin yeni evine yerleşiminde çok önemli rol üstlenir. *Jenga* zaten kız isteme döneminde kız ile tanışmaktadır ve bu gelin kızın gitmesi için bir kolaylık olarak görülür. *Djever* geline damadın emanetini takan kişidir. Bu emanet genellikle altın takıdır. Damadın annesi ve kız kardeşleri eski zamanlarda olduğu gibi günümüzde de gelin alınırken onu evlerinde beklerler. Düğün konvoyuna katılmazlar. 20. yüzyılın ortalarına kadar, düğün konvoyu damat olmadan gelini almaya giderdi. Eski âdetlere göre onun yerine *stari svat* veya *djever* bu rolü üstlenirdi (Jurić, 2019: 211). Sonraki yıllarda düğün konvoyunda damat gelini almaya gitmiştir.

Gelin ve damadın yaşadıkları yerlere göre düğün konvoyunun gidiş şekli farklı olurdu. Gelinin evi uzak değilse, aynı köy veya kasabada ise düğün konvoyu akşamleyin yola çıkıp gelini almak için yürüyerek gider (Hangi, 2016: 182). Eski zamanlarda gelini almak için konvoy at ve at arabasıyla giderdi ancak zamanla her şey modernleştiği gibi kullanılan araçlar da değişti. Gidecek olan misafirler toplanıp aracı olanlarla beraber giderler. Svatovi denen heyet müzik eşliğinde yola çıkar. Farklı farklı şarkıları söyleyerek bir neşe imgesi canlandırırlar. Örneğin,

Kad su svati oten polazili,	Düğün konvoyu oradan geçerken,
zasviraše jasni davulvbasi,	davulcular sesli çalardı,
zakucaše bubnji limenjaši,	teneke davullar seslendi
zapucaše puške kraj divojke.	kızın yanındaki tüfekler ateş ettiler. (Efendić, 2015: 73).

Svatovi gelene kadar gelin hazırlanıp konvoyun gelmesini heyecanla bekler. Davet edilen misafirler ağırlanır ancak etraftan düğünü görmek isteyen herkes gelir ve evin olduğu yerde toplanır. Düğün günü tüm misafirler ellerindeki en güzel kıyafetlerini giyip süslenir. Düğün konvoyu gelinin evine geldiği zaman onları gelinin ailesi karşılar. Babası, annesi onlarla kapıda selamlaşır ve onları evde ağırlar. Misafirlerin bayan kısmı özellikle eski zamanlarda erkeklerden ayrı olan yerde otururdu. Erkekler salona, kadınlar ise başka bir odaya geçer (Hangi, 2016: 183). Kapıdan girerken *stari svat*, *djever* ve *jenga* olan kişilere keten gömlek hediye edilir. Bu çoğunlukla gelinin eliyle diktği gömlekler olur. Diğer misafirlere eski zamanlarda elle işlenmiş bir süs verilir veya hiçbir şey verilmez ancak günümüzde düğün konvoyunda gelen tüm misafirlere küçük çiçek süsü takılır. Kapıda karşılanırken anne ve babanın yanında *djeveruša* durur ve süsleri taktıktan sonra onun karşılığında para toplar. Süsleri genelde kıyafet üzerinde iğne ile takar veya bileklerine bağlar. Bu süsler

evli olanların sol tarafına, bekâr olanların ise sağ tarafına takılır. Herkes vermek istediği kadarıyla para verir (KK 2, KK 5).

Kadınlar genellikle gelinin olduğu odada otururdu. Gelinle beraber onun akraba veya yakın arkadaşları olurdu. Onlardan bir iki kişi onunla beraber yeni evine gider. Onun ismi *obikuša* dır (alıştırmacı anlamına gelir). Gelinle yeni evine giden ve ilk birkaç gün onunla beraber kalan ve onun alışmasına yardımcı olan kadınlara *obikuša* denir (KK 10). İlk giren kişi *jengadır* ve gelin onun elini öper. Gelen misafirlere boşnak kahvesi, geleneksel yemekler (börek, sarma, dolma, kuru fasulye, kırmızı et) ve tatlı (baklava, kurabiye, şekerpare, kek) ikramında bulunulur. Bu sırada her iki taraftan misafirler ve gelinin ailesi arasında hoş sohbetler geçer. Bu oturmalar bazen bir saat, bazen daha fazla sürebilir. Gelin alma vakti geldiği anda *djever* gelinin olduğu odaya gider ve ona damadın verdiği emaneti takar. Buna kadınlar farklı farklı şarkılarla eşlik eder. Örneğin,

Oj divere moj zlatni prstene! Kayınbiraderim altın yüzüğüm benim!
Sramota je u te i gledati, Sana bakmak ayıp bile,
a kamo li s tobom govoriti seninle konuşmak gibi (Efendić, 2015: 73).

Toplanan insanlar evin önüne çıkar ve gelinin çıkma anını bekler. Gelinin abisi veya babası onu odasından alıp tekbirler eşliğinde evin kapısına kadar götürür. Geçmişte bazı yerlerde *stari svat*, bazı yerlerde ise *djever* gelini babasından alırdı ancak zamanla gelini almak için damat da gelmeye başladığı için onu damat bekler. Gelini vermeden önce kapıda 'satın almaları lazım'. Eskiden *djever* şimdi ise damat gelini alabilmek için zaten hazırlıklı gelir ve ailesine bir miktar para veya çeşitli hediyeler verir. Gelin ailesiyle vedalaşır ve düğün konvoyuna katılır. Onun yanında *obikuše*, amca, hala, teyze ve arkadaşları gider ancak anne ve babası evde kalır. Âdete göre gelinin ailesi evde kalır ve düğüne katılmazlar. Ailesi gelini verdikten sonra *svatovi* yola çıkar ve nikâhın kıyılacağı yere, ondan sonra da damadın evine giderler (KK 11, KK 45).

Yörede gelin alma töreni ile ilgili kaynak kişilerden edinilen bilgiler şunlardır:

Düğün konvoyuna katılanlar hatta düğüne gelen tüm davetliler en güzel kıyafetlerini giyip süslenirler (KK 14). *Jenga* genelde damadın halası veya teyzesi olur (KK 13).

Eskiden gelen misafirlere kapıda keten gömlek ve el işi süsler takılırdı ancak şimdi bu süslerin adı *kićenice*dir ve plastik çiçek, dantel ve ipek kumaştan yapılır. Bunlar düğün organizasyonu yapan firmalardan alınır. Takılan *kićenice*lere karşılık

olarak para verilir ve toplanan bu paralar genellikle gelinin evinde kalır ve düğün masrafları için kullanılır. *Svatovi* atlarla geldiği zaman gelinlerin elleriyle hazırladığı atlara takılan süsler vardı ama günümüzde arabaları süslemek için kurdele ve büyük çiçek aranjmanları satın alınır (KK 6).

Geçmişte düğün konvoyunda *stari svat* ve *djever* olurdu ama günümüzde gelini damat alır. Damadın yanında onun seçtiği yakın erkek arkadaşı *kum* (sağdıç) rolünü üstlenir. *Kum* en önemli kişilerden biridir. Resmi ve dinî nikâhta şahitlik yapar, nikâhta takılacak olan yüzükleri taşır. *Kum* için özel bir süs yapılır ve genelde bu süs diğer misafirlere takılan çiçeklerden farklı olur çünkü etraftaki insanlar sadece buna bakarak onun aslında *kum* (sağdıç) olduğunu anlarlar (KK 10, KK 11, KK 13).

Düğün günü evlerin önünde çeşitli süslemeler yapılır, balonlar ve kurdeleler takılır. Böylece komşular o gün evde düğün olduğunu bilir ve etrafta öğrenmeyen kalmaz. *Svatovi* gelmeden önce komşular evin önünde toplanır ve gelinin çıkmasını merakla beklerler. Damat kimmiş, neredenmiş ve gelinlik nasılmış herkesin merak ettiği şeylerdir. Gelinin gitmesinin ardından anne ve babası toplanan komşulara kahve ve tatlı ikramlarında bulunur (KK 5).

Geçmişte gelinler düğün günü en güzel geleneksel kıyafetleri giyerdi ancak günümüzde beyaz gelinlik giyerler. Beyaz renk kızın saflığını ve temizliğini temsil eder (KK 9).

Günümüzde gelin düğün günü sabahleyin kuaföre gidip makyajını ve saçlarını yaptırır. Eve geldiği zaman ayrı bir odada arkadaşlarıyla beraber hazırlanır. Yanında genelde sadece yakın arkadaşları olur ve onlara *djeveruše* (nedimeler) denir. Aralarında gelinin seçtiği ve çoğunlukla kardeşi veya çok yakın bir arkadaşı olan kız *kuma* rolünü taşır. *Kuma* aslında kadın sağdıç olarak görülür ve genellikle resmi nikâhta şahitlik yapar. Bazen yüzükleri o alır, ayrıca onun için ayrı ve daha gösterişli bir süs takılır, böylece kumanın önemi vurgulanır. Gün boyunca gelinin yanından ayrılmaz ve her şeye yardımcı olur. Geline gelinlik giyme konusunda yardım eder, eşyalarını yanında taşır, verilen hediyeleri toplar ve salona gelen davetlilerle ilgilenir. Gelinler bu yüzden kumaları olarak daha varlıklı ve sorumlu olan kişiyi seçerler (KK 4, KK 8).

Gelinle beraber giden, onunla beraber kalan ve alışmasına yardımcı olan *obikuša* denilen kadınlar 80’li yıllardan bu yana artık pratikten çıkmıştır (KK 7).

Gelin evden çıkıp ailesinden ayrıldığı zaman onun sadece ileriye adım atması gerektiğine inanılır. Evden biraz uzaklaştığı zaman, birkaç adım olsa bile geri dönmesi,

geri adım atması, ailesinin yanına bir kez daha gitmesi veya çok fazla ağlamasının uğursuzluk getireceğine inanılır (KK 19).

Eskiden kadın ve erkekler ayrı odalarda otururdu ama günümüzde genellikle karışık otururlar. Misafirlerin bir kısmı evde ağırlanır, diğerleri için evin önünde masalar kurulur (KK 16). (bkz. Şekil 31).

Geline önceden duvak takılırdı ancak günümüzde böyle bir gelenek kalmadı (KK 28).

Gelini evden abisi veya babası tekbir eşliğinde çıkartır. Damat onu kapıda bekler. Bazı yerlerde kapıyı biraz kapatıp açmaları için damat beyden para istemektedirler. İstedikleri parayı alana kadar gelini vermek istemezler. Gelin çıktığı zaman ve arabaya geçene kadar onun üzerine şeker, bozuk para ve pirinç atılır. (bkz. Şekil 24). Bunları yerden genellikle küçük çocuklar toplar ve onlara ayrı bir mutluluk verir. Erkek tarafı gelin verildiği zaman silahları çıkartıp havaya ateş ederler. Gelin arabaya oturduğu zaman konvoyun önüne engeller koyulmaktadır. Komşu çocuklar büyüklerin yardımıyla yolun iki tarafında durup gelen konvoyun önüne bir dal veya ip koyarak onların gitmelerini engellerler. Engeli kaldırmak karşılığında para isterler. Bu “Gelini kolay kolay veremeyiz.” anlamına gelmektedir. Gelinin o yere bağlı ve değerli olduğunu göstermektedir. Misafirler çocuklara para vererek yoluna devam ederler (KK 12, KK 21, KK 22).

Gelin arabası konvoyda en güzel ve en süslü araç olur (KK 23).

3.2.2.3.4.2. Doček Mlade (Gelin Karşılama)

Gelini aldıktan ve koyulan engelleri geçtikten sonra düğün konvoyu yola çıkar. Yörede bazı yerlerde gelinin evden gitme anına farklı şarkılarla eşlik edilir. Bazı nakaratlar gelinin evden gitmesi, ailesini bırakması, yeni eve gitme heyecanını anlatır. Bu tarz şarkılara gelenekte büyük önem verilir. Sözlerinde şenlik havası bulunur, bir yandan neşe aynı zamanda ise nostalji doludur çünkü genç bir kızın aile evinden ayrılışı anlatılır (Pešić, 1984: 208). Örneğin,

Zlatni topi u grad udariše	Altın toplar şehre çarpmış,
Zlatni topi u grad udariše,	Altın toplar şehre çarpmış,
našoj Fati duvak postaviše,	Fata'mıza duvak takılmış,
Naša Fato je l' ti žao majke?	Fata'mız, annen için üzülüyor musun?
Što će meni biti žao majke,	Neden annem için üzüleyim ki,

u mom dvoru ljepšu majku kažu. Diyorlar ki benim avlumda daha güzel bir annem varmış.

Naša Fato je l' ti žao babe? Fata'mız, baban için üzüliyor musun?

Što će meni biti žao babe, Neden babam için üzüleyim ki,

u mom dvoru boljeg babu kažu. Diyorlar ki benim avlumda daha iyi bir babam varmış.

Naša Fato je l' ti žao sestre? Fata'mız kardeşin için üzüliyor musun? (Hadžić, 199:169).

Damadın evinde konvoyun gelişi heyecanla beklenir. Aileye katılacak olan yeni üye çok önemlidir. Gelinin gelmesiyle yeni bir aile kurulmuş olur, hatta bir zaman sonra aile büyür. Gelinin gelmesine özellikle kız çocuğu olmayan damadın annesi çok sevinir. Genç bir kızın gelmesi hem evde bir kadının daha olması hem de ev işlerine yardım edecek birinin olması anlamına gelir.

Yola çıkmadan düğün konvoyundan damadın evine konvoy gelmeden ulaşacak bir kişi seçilir. Onun ismi muštulukdžija veya haberdžijadır. Bu kişi konvoy damadın evine yaklaştığı zaman herkesin önünde yürüyerek, atla veya arabayla gider ve damadın ailesine muštuluk yani mutlu bir haber verir. Verdiği haber karşılığında damadın ailesi ona çeşitli hediyeler verir. Bu hediyeler genelde gömlek, havlu, tatlı veya paradır (Delić, 2001: 51).

Damadın annesi ve babası, misafirler ve etraftan toplanan komşular damat evinde konvoyun gelmesini bekler. Toplanan insanlar yeni gelini merak ettikleri için saatlerce bekleyebilirler. Damadın anne ve babası kapıda gelen konvoyu karşılar. (bkz. Şekil 27). Konvoydaki erkekler havaya ateş ederler, kızlar damat ve gelinin başına şeker, bozuk para veya pirinç atar. Bu şekilde şenliğin başladığı belirtilir ve gelinin gelmesinden herkes haberdar olur. Gelinin damat ile eve girmesinden önce çeşitli ritüeller uygulanır. Eskiden eve girdikten sonra kadın ve erkekler ayrı odalarda otururdu ancak ilerleyen zamanlarda karışık oturulmaya başlandı. Eve girer girmez gelin evin köşesine oturtulur ve kucağına soyun devamını sağlaması amacıyla erkek çocuk verilir. Düğün şenliği yapıldığı zaman nikâh hemen kıyılmazdı ve gelinin yanında evde obikuše kalır, gelen misafirlere çeşitli ikramlarda bulunurdu.

Yörede yapılan derleme sonucunda gelin karşılama töreninde uygulanan bazı gelenekler şunlardır:

Muštulukdžija mutlu haberi veren kişidir. Bunu yapmak için genelde genç bir erkek seçilir. Çoğunlukla damadın evine yaklaştığı zaman yüksek sesle: Eto svatova u

zdravlju i veselju! Eto svatova!- Düğün konvoyu sağlık ve mutlulukla geliyor! Düğün konvoyu geliyor! diye bağırır. Bazen sadece damadın annesine Svekrvo eto ti mlade!. Kaynana gelinin geliyor! diye seslenir. Verdiği mutlu haber karşılığında hediye alır (KK 2). Yörenin bazı yerlerinde düğün konvoyundaki önemli kişilerden biri bajraktar idi. Bu, konvoyun ön kısmında bayrak taşıyan kişiye verilen isimdir. Taşıdığı bayrağı çok iyi tutar, çünkü gelin tarafından biri onu "çalarsa" bajraktar onu tekrar alabilmek için para vermek zorundadır. Çalan kişiden bu şekilde bayrağı satın alır, çünkü konvoyun bayraksız geri gitmesi söz konusu olmamaktadır (KK 7).

Gelini kapıda kayınvalidesi karşılar. Girişte onun sağ eline dinine düşkün olması amacıyla Kur'an-ı Kerim, sol eline ise evliliği bereketli olsun diye poğaça gibi hamur işi verilir. Ardından evliliğinin tatlı, eşiyile mutlu olması için bal verilir. Bazı yerlerde bal yerine meyve suyu veya sembolik olması için ellerinde olan herhangi tatlı olabilir. Damat kapının eşiğine kolunu dayar ve gelin damadın kolunun altından geçer. Bunun nedeni damadın gelini her zaman korumasının istenmesidir (KK 15).

Geçmişte bazı yerlerde damadın babası gelinin haberi olmadan önüne birtakım engeller koyardı. Bu sandalye, ibrik veya el süpürgesi gibi eşyalar olurdu. Gelinin eve girerken bu engelleri aşma şekilleri onun kişiliği hakkında bazı mesajlar verirdi. Gelin bunu eline alıp yerine koyarsa ailesi çok gurur duyar hatta etraftaki herkes yeni gelinin aslında hamarat olduğunu öğrenir (KK 6).

Gelin eve girdiği zaman arkasından diğer misafirler de gelir. Eskiden ayrı oturdukları zaman damat gelinin yanına gelemezdi. Düğün şenliği başlamadan damat ve gelin ayrı otururdu ve gelinin yanında onunla gelen kızlar ve jengeler uyurdu. Bazı yerlerde ise nikâh hemen ilk gece kıyılırdı ve hemen halvete girerlerdi (KK 8).

Düğün şenliği genelde daha varlıklı olan aileler tarafından yapılırdı. Gelen tüm misafirler için çeşitli ikramlar hazırlanırdı. Şenlik devam ettiği sürece bunu yaparlardı. İkinci günde geline kına yakarlardı. Bunun yanında çeşitli halk oyunları düzenlenirdi. Eğlenmek için hatta gençlerin tanışması için çok güzel bir fırsattı ancak düğün şenliği uygulaması maalesef günümüze kadar korunamadı (KK 10).

Geçmişte yapıldığı gibi nikâh bazen damadın evine geldikten sonra kıyılır, bazen ise eve gelmeden imamın yanına gidip önce nikâh kıyılır, ondan sonra gelini eve getirirler (KK 7).

Geçmişte yapılan ikramlar günümüzde de yapılır. Damadın evinde belli bir kadın grubu oluşturulur ve onlara şerbetarice diye bir isim verilir. Şerbet dağıtan kadınlar anlamına gelmektedir. Gelen misafirlere şerbet ikram edip karşılığında para

alırlar. Yörenin Travnik Belediyesine bağlı bölgelerde bu gelenek halen devam etmektedir. Diğer yerlerde ise genelde bu ikram kahve olur ve kahveyi alan tepsiye para bırakır (KK 3).

Svadbeni pir denilen düğün şenliği geleneği uzun yıllar uygulanmayan bir gelenektir. Genellikle kıyılan nikâh sonrasında başlardı, bu şenliğin cuma gününe denk gelmesi için dikkat edilirdi. Şenlik boyunca yapılan etkinlik ve uygulanan âdetler (halk oyunları, at yarışı, koşu yarışı, taş atma vb.) günümüzde artık uygulanmamaktadır, ancak diğer gelenekler gelin alma töreni gibi küçük farklılıklarla aynı şekilde uygulanmaktadır. Gelin alma, karşılama ve eve giriş aynı şekilde yapılır. Günümüzde gelinin yeni evine gelmesinden önce hem resmi hem dinî nikâh kıyılır. Evdeki yapılan karşılamadan ve yeni evine ilk sembolik girişinden sonra tüm davetliler düğün salonuna geçer ve eğlenceye devam edilir. Takı merasimi düğün salonunda yapılır ve gelin ve damat pasta keserler. Pasta kesildikten sonra gelinin belirlediği iki nedime pastayı misafirlere dağıtır. Bir kız pastayı verir, diğeri misafirin pasta diliminin üzerine koyduğu parayı toplar. Dağıtım sonunda para geline gider ve düğün masraflarının karşılanmasına katkı olarak görülür. Günümüzde gençlerin arasında çok sık rastlanan sadeleşmiş düğünler tercih edilir. Çoğunlukla sadece en yakın aile üyeleri için yemekli organizasyon yapılır, ayrıca düğüne gelmek isteyen evli çiftin evine gelir, düşüncesi hâkimdir (KK 19).

3.2.2.3.4.3. Sklapanje Braka (Nikâh)

Orta Bosna Kantonu'nda yaşayan müslüman topluluğun uyguladığı iki tür nikâh vardır. Bunlar, resmi nikâh ve dinî nikâhtır. Boşnaklar, evliliğin istenilen amaca ulaşabilmesi için dini kurallara uyarak resmi nikâhın yanı sıra dinî nikâhı da kıyıp dua ederek Allah'tan yeni evliler için lütuf ve bereket dilerler. Eski zamanlarda farklı sebeplerden dolayı her ikisinin yapılmasının karşısında bazı engeller olduğu için aileler genelde onların zamanında yapılabilen türü uygulardı. İktidar, şartlar ve yaşadıkları yer değişimiyle nikâh kıyma imkânı ve töreni değişiklik gösterdi. Kıyılan nikâhın sonucunda gelin ve damadın evliliği yasa, din ve toplumun onayı ile geçerli sayılmaktadır. (bkz. Şekil 16-21).

Hem modern hem ilkel toplumlarda evliliğin geçerli sayılması için bazı şeylere ihtiyaç vardır. Bunlar geçmişten günümüze gelen farklı törenlerdir. Evlenmenin tamamlanması amacıyla yapılan ritüel ve törenlerin ardından nikâh gelir. Bu, yetkili kişi tarafından gerçekleştirilebilir. Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları

dönemleri boyunca imam nikâhı bazen mahkemelerde kadılar tarafından bazen ise vekilleri imamlar tarafından köy camilerinde veya aile evlerinde kıyılırdı. Bu durum 1946 yılının mart ayında Bosna Hersek'te şeriat mahkemelerinin kaldırılmasına ilişkin yasanın yürürlüğe girmesine değin devam etmiştir. O zamandan itibaren tüm Müslüman halk için yetkili memur önünde resmi nikâh kıyılma zorunluluğu getirilmiştir (Duranović, 2020: 45). Sonraki dönemde komünist yönetimin ilk yıllarında sosyal hayat tüm yönleriyle laikliğe empoze edilmeye başlanmıştır ve böylece kıyılan imam nikâhlarının sayısı çok azalmıştır. *Glasnik* dergisinde yayımlanan yazılara göre 90'lı yıllara kadar kayıtlı imam nikâhlarının sayısı yıldan yıla azaldı ancak bu dönemde Yüksek İslam Muhtarlığı'nın tüzüğüne göre kayıtlı resmi nikâhtan sonra cemaat imamlarının da dinî nikâh kıyabilmelerine dair karar verilmiştir (İz, 1982: 168). Kayıtlı olmayan, gizli bir şekilde aile evlerinde kıyılan imam nikâhlarının sayısı bilinmemektedir, ancak bunun pratiği uzun süre uygulanmıştır. Geçmişten getirilen karar günümüzde de uygulanmaktadır. Dini nikâhın öncesinde resmi nikâhın kıyılmış olması şarttır. Yetki verilen cemaat imamı kendisine getirilmiş yasal onaydan sonra dinî törenini devam ettirebilir. Resmi nikâh belediye ofisinde veya nikâh ofisinde kıyılır. Bunun öncesinde başvuru yapılır ve ofisten tarih alınır. Verilen tarihte yetkili memur huzurunda ülkenin yasa çerçevesi ve şâhitler eşliğinde nikâh kıyılır. Şâhitler gelin ve damat tarafından önceden belirlenmiş olur ve genellikle onların yakın akraba veya arkadaşlarından biri olur. Bunlara *kum* ve *kuma* (sağdıç) denir ve onların birkaç tane görevi vardır. Sağdıçlar olarak düğün günü hem şâhitlik yaparlar hem de takılacak olan yüzükleri alırlar. Takılan yüzüklerin ismi *burma; vera* (alyans)tır (KK 34, KK 58).

Resmi işlemlerden sonra imam nikâhı için anlaşılan yere gidilir. Çiftler genelde şehirde veya köydeki camiye gidip imam nikâhını dinî kurallara göre kıyarlar. Camideki tören için gelen davetliler uygun bir şekilde giyinir ve başörtü takar. Gelin ve damat şâhitleriyle beraber imamın önünde oturur. Damadın yanında damadın belirttiği, gelinin yanında ise gelinin belirttiği şâhit oturur. Din kurallarına göre şâhitler iki erkek veya bir erkek iki kadın olarak belirlenir. Çoğunlukla çift resmi nikâh ve imam nikâhı için farklı kişileri seçer, böylelikle akraba ve yakın arkadaşları arasından onlara çok yakın olan kişiler şâhitlik yapar. İmam törene besmele ile başlar, dua okur ve kısa bir şekilde evliliğin ve ailenin önemi hakkında konuşur, ardından toplanma sebebini hatırlatır. Sorulara geçmeden önce evlilik için herhangi engel olup olmadığını tespit eder ve mehir sorar. Eski zamanlardan bu yana yapıldığı gibi mehir konusunda

gelin ve damat arasında anlaşır. Yapılan araştırmalara göre gelinler çoğunlukla hac masrafı büyüklüğünde mehir isterler (KK 17).

İmam ilk önce geline damadı eşi olarak kabul edip etmediğini sorar ve bu soru üç defa tekrarlanır. Cevap yüksek sesle ve herkesin duyabileceği şekilde söylenmelidir. Gelinden sonra damada da soruyu aynı şekilde üç defa sorar, ardından şahitlerin hatta toplanan tüm misafirlerin cevaplarına şahitlik yapıp yapmadıklarını sorar. Yeni evlenen çift şahitleriyle beraber evli çiftlerin sicil kaydına imza atarlar ve böylece nikâh kıyılmış olur (Mustafic, 1999: 28). Nikâh kıyıldıktan sonra tüm davetliler yeni evli çiftin evliliğini kutlar ve onlara mutluluklar diler. Yörenin çoğu yerinde kıyılan nikâh sonrasında düğüne salon veya lokantada devam edilir.

Yörede nikâh töreni ile ilgili kaynak kişilerden edinilen bilgiler şunlardır: Geçmişte yapılan düğünlerde nikâh hemen kıyılmazdı. Gelin eve geldikten sonra birtakım yöresel etkinlikler yapılırdı. Bu etkinlikler ailenin imkânlarına göre genellikle üç veya yedi gün sürerdi. Evde kına gecesinden sonraki günde nikâh kıyılırdı. Çoğunlukla cuma gününe denk gelmesi için dikkat edilirdi. Aynı günde düğün şenliği de başlardı (KK 16). Bir zamanlar imam nikâhı törenine köy camileri veya aile evlerinde sadece gelin ve damat ile vekil ve şahitleri katılırdı. İlerleyen zamanda artık vekillerin katılması yerine gelin ve damat katılırdı ancak yine de gizli bir şekilde kıyılırdı. Gelen misafirler arasından kimse katılamazdı. Aile evinde yapıldığı zaman ayrı bir odada yapılırdı. Günümüzde ise büyük tören yapılır (KK 17).

Bazı yerlerde imam çifti evlendirmeden önce onların din bilgisini kontrol eder, sureler sorar veya Kur'an-ı Kerim'den bir sayfa göstererek okumalarını ister. Bunu yaparken onlara bir seçim sunar, cevaplarını şimdi ister ya da öbür dünyada ona borç olarak kalabileceğini söyler. Çift bazen hemen cevaplarını verir, bazı insanlar ise ahiret borcu olarak seçer. İmam sonunda yeni evli çiftte hediye olarak Kur'an-ı Kerim verir (KK 2).

Resmi nikâhın kıyılabilmesi için başvuranların reşit olması şarttır. Bu yüzden geçmişte erken yaşta evlendikleri zaman ilk başta sadece imam nikâhı kıyılır ve reşit oldukları zaman çift belediye ofisinde yasal olarak evlenirdi. Bunu beklemek istemedikleri zaman yerlerine babaları vekil olarak imza atardı (KK 5).

İmam nikâhı kıyılabilmesi için artık sadece belediyeden tarih alındığına dair onay yeterlidir (KK 9).

3.2.2.3.4.4. Kna, Krna (Kına Gecesi)

Geline kına yakmak geçmişte yapılan düğünlerin çok önemli uygulamalarından biri olarak görülür. Evlenme âdetlerinin önemli bir parçası olmasına rağmen varlığı sürdürülmemiştir. Osmanlı döneminde yayılmış, ancak zaman içerisinde yörenin diğer geleneklerine uydurulmuştur. Yörede *kna*, *krna* olarak adlandırılır. Bazen gelinin evinde, ancak çoğunlukla yeni eve gelmesinin birinci veya ikinci gününde yapılırdı. Kına gecesinde gelin damadın ona gönderdiği kıyafetleri giyip süslenir, başına da duvak takar. Bu genelde geleneksel kıyafet olurdu. Beyaz bezli gömlek ve *dimije* denilen geleneksel şalvar olarak giyilirdi. Üzerine yelek, beline kuşak ve eline de en güzel takı takılırdı (KK 25).

İmam nikâhı kıyılmadan damadın evinde yeni geline kına yakılır. Kına yakma törenine sadece kadınlar katılır. Törenin yapılmasında en önemli kişilerden biri kayınvalide ve jenga olur. Kına gecesi damadın odasında yapılır. Bu oda aslında artık onların odası olacaktır ve *halvat odası* olarak da adlandırılan odanın kösesinde bir sandalyenin üzerinde ipekli yastık bulunur. O sandalyede gelin oturur. Oturduğu zaman arkasına diğer kadın davetliler, jengalar ve kayınvalidesi gelir. Başlamadan önce kızlar odaya şerbet getirir ve ilk içen gelin olur ve bardağı aldığı tepsiye para koyar. Bu bardak hemen damadın yanına götürülür, onun da içmesi ve para vermesi beklenir. Böylece müstakbel eşine karşı olan sevgisini belirtir. Diğer misafirlere şerbet, ardından da kahve ikram edilir. Kahve ikramı sonrasında da ikram yapılan kızlara önce gelin ve jenga sonra da diğer kadınlar tarafından çeşitli hediyeler ve bahşişler verilir. İkramlar bittikten sonra odaya sağdıç ve eşi gelir. Sağdıç geline altın yüzük takar. Eskiden takılan bu yüzük alyans olarak geçirdi ve gelin onu hayat boyunca takardı. Yüzüğün kaybolmasının büyük uğursuzluk getireceğine inanılır. Sağdıçın eşi ise jenganın yanına gider ve ikinci kına jenga'sı olarak bilinir (Hangi, 2016: 190). Sağdıçın geline yüzük takma anına kadınlar bu şarkıyla eşlik ederler:

Hod' ti kume, diko naša	Hadi sağdıçım, gururumuz
dičila se majka naša.	annemiz gurur duysun.
U džepu ti zlatna kesa,	Cebinde bir altın çanta,
a u kesi sto dukata.	ve çantada yüz altın para.
Dukat nama, a sve tebi.	Bir altın para bize, kalanı sana.
Bolje ti se zadužiti,	İnsanların önünde kendini rezil etmektense
neg` pred svitom naružiti.	Borç almak senin için daha iyidir.

Hod' ti djevere, diko naša, Hadi kaynım, gururumuz,
Hod' ti svekre, diko naša, Hadi kayınpederim, gururumuz,
svekrvice, diko naša, kayınvalidem, gururumuz,
zaovice, diko naša, itd. görümcem, gururumuz, vs. (Hadžić, 1999: 172).

Söylenen şarkı sayma şeklindedir. Böylece aile üyelerini sayarak onların geline takı takmaları istenir. Sağdıç odadan çıktığı zaman bir kız kâsede kına tozu, yanında da gül suyu getirir ve jengalara verir. Gelin odanın ortasına oturtulur. Jengalar kınayı karıştırmaya başlarlar, o arada kızlar da gelinin etrafında duvağın köşelerini ellerinde tutarlar. Diğer ellerine mum alırlar. Jenga ilk önce gelinin sağ eline ve sağ ayağına ondan sonra da sol eline ve sol ayağına kınayı yakar. Bunu yaptıktan sonra gelinin kınalı elleri ve ayakları kırmızılı bezle kapatılır. Bu süreçte etrafta toplanan kızlar gelinin başı üstünde duvakla oynayıp çeşitli şarkılar söylerler. Şarkılarla hem aile üyelerini takı takmaları için davet eder hem de geline tavsiyeler verirler. Kayınvalide şarkıda ismini duyduğu zaman gelinin yanına gidip sağ eline altın para koyar. Diğer söylenenler ise parayı duvağın üzerine atarlar. Bu parayı sonrasında kızlar kendi aralarında paylaşırlar (Hadžić, 1999: 150).

Nasihat veren şarkı örneği:

Čuj djevojko:

Dinle kızım:

Čuj djevojko pod puli duvakom,
boj se vojna (muža) baš ko liti groma,
svekrvice - žive žeravice,
svekra babve, zmaja žestokoga,
diverova - baš ko gušterova,
gibi,

Dinle kızım, süslü duvağın altında,

Kocadan kork, şimşekten korktuğun gibi,
Kayınvalideden - canlı közden gibi,
Kayınpederden, şiddetli ejderhadan gibi,
Kayınlardan - tıpkı kertenkelelerden

zaovice - zmije iz procjepa.
gibi (Hadžić, 1999: 171).

Görümceden - bir yarıktan çıkan yılan

Şarkıları bazen damadın ismini de anarak söylerlerdi: *Duvegijo podvij brdu brke, okniše ti tvojoj Hanki i noge i ruke* (Güvey Bey bıyıklarını yukarı çevir, Hanka'nın ellerine ve ayaklarına kına yaktilar) (KK 62).

Hareketli ve mutlu sözler içeren şarkılar yanında kızlar gelini ağlatmak amacıyla hüznü şarkılar da söylerler. Yeni hayatın getirebileceği durumlar karşısında gelinler genellikle ağlarlar. Kalan kınayı kadınlar evlerine veya kendilerine yakabilmeleri için diğer evlenmemiş kızlara verirler. Kına yakma geleneği günümüze kadar eski şekliyle gelmemiştir, ancak düğün öncesinde gençler arasında yapılan *djevojačko veče* (kız

gecesi) diye modern bir gelenek uygulanır. Gelinin sağdııcı, nedimleri ve diğer yakın akraba ve arkadaşları sadece kadınların katılabileceği kız gecesi düzenlerler. Bu etkinlik salon veya lokantada yapılır. Kızlar genellikle aynı renkte kıyafetler giyerler, gelin ise beyaz giyer. Farklı yemekler ikram edilir ve müzik eşliğinde eğlenilir. Gece sonu yaklaştığı zaman gelinin arkadaşları ona çeşitli hediyeler verir. Yeni yapılmaya başlanan gelenek kına gecesi gibi olmasa bile o geleneği anımsatır.

3.2.2.3.4.5. Derdek (Gerdek)

Yeni gelin eve geldikten sonra nikâh kıyılana kadar onun yanında jenga ve obikuše uyur. Yapılan resmi nikâh ve imam nikâhından sonra damat ve gelinin bir araya gelmelerine gerdek denir. Yörede *derdek* veya *halvat* olarak bilinir. Bu, çiftin kalacağı yer anlamına gelir, hatta bazı yerlerde ‘gerdek odası’ diye adlandırılır. Gelin ve damadın artık aile olmak için bir araya gelmelerine ve beraber oldukları geceye *gerdek gecesi* denir (Örnek, 2016: 273). Gerdeğe girmeleri evliliğe adım atmış olmaları anlamına gelmektedir (Delić, 2001: 53). Damat odaya gelmeden önce jenga gelinin yanına gider ve onun birazdan geleceğini haber eder. Odaya çifte yemek, ibrik, leğen ve havlu getirir. Hazırlıklar bittiği zaman damadı kapıda karşılar. Damat gelirken arkadaşları tarafından yumruklanarak gelir, hatta çoğu zaman gerdeğe giderken arkasından kahkaha ve bazı şarkılar duyulur. Yörede söylenen şarkılar şunlardır:

Zlatni topi u grad udariše,	Altın toplar şehre çarpmış,
dvoje mladih u halvat svedoše.	İki genç gerdeğe götürülmüş.
O ti Mujo gorjanine vuče,	Ah sen Mujo dağın kurdu,
ti ne gledaj što ti mlada huče.	Sen gelinin söylenmesine bakma.
ve: Oj, lipa Fato, zelena livado,	aman ah güzel Fata'mız, yeşil çayırım, aman
Aj, lijep Mujo, dogo bez biljega.	Ah, yakışıklı Mujo'muz, kusursuz güveyi.
Otrže se dogo bez biljega,	aman kusursuz güvey kaçmış, aman
pa opasa zelenu livadu.	Ve yeşil çayırına sarmış. (Hadžić, 1999: 177)
Lipi Mujo i primorski vuče,	Güzel Mujo'm kıyı kurdum,
Ne daj Hanki svu noć zaspat' muče.	Hanka'ya bütün gece uyumasına izin verme.
Izvadi joj jastuk ispod glave,	Başının altındaki yastığı al,
Podmetni joj svoju bilu ruku...	Yastığın yerine beyaz kolunu koy... (Efendić, 2015: 78).

Gerdege girme ve bu âdete eşlik eden uygulamalar günümüze kadar gelmemiştir. Son yıllarda evlenen çiftler gerdek gecesini evlerinden uzakta veya şehir dışında bir otelde geçirmeyi tercih etmektedirler. Buna “balayına çıkma” denir.

Çalışma yapılan sahada gerdek ve sonrası ile ilgili uygulamalar şunlardır:

Gerdek odası jenga tarafından hazırlanır ve odada geline duvak takılır (KK 9). Çift için çeşitli yemekler hazırlanır. Genelde çorba, börek ve kurabiye tarzında yemekler hazırlanırdı. Bazı yerlerde büyük bir poğaça hazırlanır ve onu gelin ve damat aynı zamanda alıp bölerler. Elinde daha büyük parça kalan kişinin daha uğurlu ve daha uzun yaşayacağına inanılırdı (KK 22).

Baş başa kaldıkları zaman damat gelinin başından duvağı kaldırırdı ve bazen bu gelinin yüzünü gördüğü ilk an olurdu (KK 16).

Damadın arkadaşları onu gerdege kahkahalarla, yumruklayarak ve sırtına feslerini veya ayakkabılarını atarak uğurlardı. Odaya girdiği zaman evin etrafında yüksek sesle: “*Vuk, vuk...Kurt, kurt...*” diye bağırarak dolaşırlardı. Damadın ailesi bu durumdan utanıp komşuları rahatsız etmemeleri için onları kovmaya çalışırdı ama sadece bahşiş verdikleri zaman herkes evine giderdi (KK 11).

Sabahleyin gelin ve damat erken uyanırdı. Damat yastığın altına para, gelin ise odada bohçaluk bırakırdı. Onlar çıkar çıkmaz odaya jenga girip ona düğün boyunca hizmeti karşılığında bırakılan hediyeleri toplardı (KK 20).

Gelinin temiz ve bâkir olmasına çok dikkat edilirdi. Geçmişte uygulanan gelenek sonrasında gerdeğin sonucu beklenirdi. Gelin kız “temiz” çıktığı zaman kayınvalide nevresimi alıp avlunun bir yerinde asardı ve böylece gelen geçen namuslu bir gelin getirildiğini bilirdi. Ulaşılan sonuç tam tersi ise gelin reddedilip babasına gönderilirdi ve büyük ayıp olarak bilinirdi (KK 30).

Ne kadar gelinin ilk günden çalışmaması lazım denilse de gelinler yine de ilk sabahtan evdekilere ve gelen misafirlere hizmet etmeye başlardı (KK 25).

3.2.2.3.4.6. Düğünde Takılan Hediyeler

Evlenme sürecinde aileler tarafından evlenen çifte çeşitli hediyeler verilir. Yeni evlenen çifte verilen hediyeler yanında düğünde önemli rol taşıyan kişilere de küçük ve sembolik hediyeler verilmektedir.

Evlenmenin her aşamasında geline sunulan hediyeler yöresel özellikleri sayesinde farklı çeşitlemeler gösterir, ancak hepsi aynı amaca yöneliktir. Geline hediye verilmesi önemli bir gelenektir ve âdetin yerine getirilmesine büyük özen gösterilir.

Sunulan hediyeler arasında "takı" olarak bilinen ve geline damadın ailesi ve yakın akrabası tarafından verilen en yaygın olandır (Örnek, 2000: 198-199).

Davetliler düğünlerde gelin ve damada yakınlık derecesine göre takı takarlar (Şişman, 2017: 69). Geline verilen hediyeler yanında gelinin yaptığı ve damat tarafı için hazırladığı hediyelerin de büyük önemi vardır. İkramda bulunan kadın, jenga veya davetlilere takılan süsler karşılığında verilen para ve hediyeler çeşitli olmasıyla beraber evlenmenin aşamalarının önemini gösterir.

Yörede yapılan çalışmada düğünde takılan hediyeler konusunda derlenen bilgiler şunlardır:

Kız istemede damadın geline gönderdiği emanet genelde yüzük olurdu ve yüzük gelinin takı takımının önemli bir parçasıdır (KK 9).

Evli çiftin taktığı alyans yüzükler yörede "burma" ve "vera" olarak bilinir. Bu yüzükler çiftin evli olduklarının göstergesidir ve nikâhta takılır. Gelin ve damadın sağdıkları tarafından alınır ve hayat boyunca takılmasına özen gösterilir (KK 11).

Aile üyeleri yakınlık derecesine göre geline takı takarlar. Kayınvalide ve kayınpederi genelde altın, para, kolye ve küpe setleri, bilezik veya altın yüzük takar. Bu özellikle geline verilen önemi göstermek ve diğer akraba üyelerinin görebilmesi için düğün sırasında yapılır (KK 8).

Yakın akraba üyeleri altın takı, uzak akraba ve komşular para vermeyi tercih ederler. Verilen hediyeler maddi durumlara göre değişir. Akraba tarafından en sık takılan takı kolye ve bileziktir (KK 6).

Geçmişte altın paraçiftin üzerine atılarak veya ellerine konularak verilirdi. Günümüzde davetliler parayı zarf içine koyup düğün sırasında gelin veya damadın yanına gider, zarfı verir ve mutluluklar diler. Para yerine yeni eve alınabilecek şeyler de hediye edilir ve böylece çiftin evi dizmesine bir katkı sağlanmış olur (KK 17).

3.2.2.3.4.7. Düğün Yemekleri

Aileler düğünü geleneksel bir şekilde ve toplum tarafından belirlenen kurallara göre yapmak için çaba sarf ederler. Kendi aralarında anlaşır maddi durumlarına göre ve geleneklere uygun bir şekilde ağırlayabilecekleri kadar misafiri düğüne davet ederler. Düğün sırasında her iki evde de gelen misafirlere çeşitli yemek ve içecekler ikram edilir. Gelin alma töreninden başlayarak düğün şenliği süresince büyük ziyafetler verilir, ayrıca düğün sonrasında yeni gelini görmeye gelen komşulara çeşitli ikramlarda bulunulur (KK 67, KK 71).

Nikâhın bir sonraki gününde *pir* denilen düğün şenliği başlardı. Yörenin bazı yerlerinde buna *pilav* denir ve gelen misafirler aslında *pilav* geleneğine gelirler. Yapılan çeşitli etkinliklerin arasında yemek sofralarına büyük önem verilirdi (KK 65).

Eskiden köylerde yapılan düğünlerde damadın evinde yemek yapacak birkaç kadın belirlenirdi. Bunlara *aščije*, *aščikadune* ve *maje* (aşçı kadın) denirdi (KK 30).

Bir tarafta erkeklere sofralar kurulurdu, diğer tarafta ise kadınlara kurulurdu. Aileler çoğunlukla ayrı bir sofrayı ise etraftaki fakir insanlar için kurardı (KK 14).

Yemek genellikle evin içerisinde yapılırdı, mutfak tüm aşçıların yemek yapması için küçük ise bazı yemekler evin avlusunda kazanlarda pişirilirdi (KK 19).

Genellikle farklı çeşitleriyle meşhur olan boşnak böreği yapılırdı. Daha zengin aileler kıymalı olanı tercih edebilirken, genellikle peynirli, patatesli, ıspanaklı veya yağlı olan tercih edilirdi (KK 10). (bkz. Şekil 21).

Böreğin yanında et çeşitleri olurdu. Varlıklı olan aileler misafirleri için birkaç tane kuzu çevirip boğa eti de pişirirlerdi (KK 8). (bkz. Şekil 17).

Sunulan çeşitli çorbalar arasında en meşhur olan *begova-beyin* çorbasıdır. *Potkriža* veya bazı yerlerde “cevap” olarak adlandırılan geleneksel yemeklerden biridir. Dilimlenmiş poğaçaya üzerine ilk önce baharatlarla karıştırılan sıcak su, sonrasında ise kızarmış yağ dökülür. Bazen ince kesilmiş et de eklenir. Soğan dolması, biber dolması, sarma, pilav gibi tuzlu yemekler ikram edilirdi (KK 7).

Tatlı olarak genellikle ağdalı olan tatlılar ikram edilirdi. Geleneksel tatlılar olan *hurmašica*, *ružica* ve *sutlija* (sütlaç) ikram edilirdi (KK 11).

İçecek olarak şerbet, hoşaf ikram edilirken vazgeçilmez olan ise kahve idi. Kahve günün her anında içilir ve herkese ikram edilirdi (KK 5).

Kahve müslümanlarımızın çok sevdiği bir içecek. Onlar kahvenin sadece keyifli değil, hatta çok sağlıklı olduğunu söylerler. Kahve, insanı yazın serinletir, kışın ısıtır, sabah uyandırır, akşam güçlendirir diye söylerler. Bu yüzden, evine gelersen, dükkanına gelersen sana kahve ikram ederler. Yeni bir şey aldığın veya sattığın zaman, evlendiğin veya bir mutluluğu yaşadığın zaman sana kahve verir (Hangi, 2016: 90).

Günümüzde yapılan düğünlerde eskisi kadar hazırlıklar yapılmasa bile gelen misafirler için sofralar kurulur ve geleneksel yemekler ikram edilir. Aileler evde yemekleri hazırlamalarına rağmen salonda yemekler hazırlatılır (KK 16).

Düğün yapılan bir evin yemeksiz olması ayıplanma gerekçesidir (KK 8).

3.2.2.3.4.8. Eğlenme Araçları

Pir denilen düğün şenliği nikâhın sonraki sabahından itibaren başlayıp üç veya yedi gün boyunca sürerdi. Aileler davetlileri ağırlamak için yapılan büyük ziyafetlerin yanı sıra *kolo* (halay) gibi halk oyunları oynanırdı. Sabah erkenden düğün olan eve erkekler toplanmaya başladılar, öğlenden sonra kadın ve çocuklar da gelirdi. Gündüz yapılan etkinliğe bir kelimeyle *teferić* denirdi. Halk oyunlarının yanı sıra yarışmalar da düzenlenirdi. Bu etkinlikler gençlerin büyüklerin gözetiminde sosyalleşmesi için güzel bir fırsattı. Çocuklar yarışmalara katılıp ödülleri kazanarak mutluluklarını paylaşırdı ve böylece herkes için *pir* aynı zamanda eğlence süreci anlamına gelirdi. Gündüz yapılan eğlence gece saatlerinde de devam ederdi. Bunun adı *igranka* ve çoğunlukla sosyalleşmek için yapılan halk oyunlarından ibaretti. Âşıklık ve sevdalık etmenin zamanı idi. Günümüzde bu etkinliklere çok nadir rastlanır, sadece kırsal alanlarda bulunur ve benzer bir şekilde yapılır (KK 68).

3.2.2.3.4.8.1. Düğünde Söylenen Şarkılar

İnsanlar düğün süresince yapılan uygulama ve törenlere uygun şarkılarla eşlik ederler. Bosna Hersek'in geleneksel şarkısının ismi *sevdalinka*'dır. Sevdalinka anonim aşk şarkısıdır. Arapçadan Türkçeye geçen “sevda” kelimesi, Türkçeden Boşnakçaya geçmiştir ve “Aşk, sevgi; güçlü aşktan doğan bir çeşit hastalık; heves, arzu, istek” (Devellioğlu, 2008: 946) anlamına gelmektedir.

Sevda kelimesi Boşnakçada, Türkçe anlamıyla özdeş olarak; *sevda/sevdah* şeklinde kullanılmaktadır. Türkçede “Âşık” anlamına gelen, sevdalı kelimesi; Boşnakçada aynı anlamda; *sevdalija/sevdahlja/sevdelija* şeklinde ifade edilmektedir. Türkçedeki, “Âşık olma eylemi” anlamındaki sevdalık ifadesi; Boşnakçada, *sevdaluk/sevdahluk* şeklinde telaffuz edilmektedir (İyiyol ve Çatoviç, 2012: 248).

Sevdalinkaların ana teması aşktır ve sözleriyle melankoli, tutku, özlem, arzu ve heyecan ifade etmektedir. Gençlerin aşk hayatına ilk adımı atmasından itibaren onlara eşlik eder ve tüm düğün geleneklerinin önemli bir parçasıdır. Düğün şenliği ve yapılan etkinliklerde *harmonika* (akordeon) eşliğinde çeşitli sevdalinkalar söylenir. (bkz. Şekil 16). Seyahatname yazarı Bašeskija'ya göre akordeonun yanında *tambura*, *saz* (bağlama) gibi başka enstrümanlar da kullanılırdı. Günümüzde müzik tarzı ne kadar değişse bile sevdalinkanın özel bir yeri vardır ve o eğlencelerin vazgeçilmez bir parçasıdır (KK 46).

Trepeljika Trepetala

Trepeljika trepetala, puna bisera,

Haj ovi naši bijeli dvori, puni veselja,
 Haj ovi naši bijeli dvori, puni veselja.
 Svi se redom veseljaše, majka najviše,
 Haj doveli joj đul-nevjestu, đulom miriše.
 Spustila se zlatna žica, sa vedra neba,
 savila se mladoženji oko fesića,
 sa fesića, đul-nevjesti oko duvaka.

İncilerle dolu parlayan titrek kavak titremiş,
 bu beyaz avlularımız, neşe dolu,
 bu beyaz avlularımız, neşe dolu.
 Herkes sırayla sevindi, en çok anne,
 ona bir gül gelini getirdiler, gül gibi kokan.
 Berrak gökyüzünden, altın bir tel inmiş,
 damadın küçük fesinin etrafında bükülmüş (sarmış),
 küçük festen, gul-gelinin duvağının etrafına (sarmış) (KK 23).

U ovom, u ovom dvoru bijelom	Bu, bu beyaz sarayda
u ovom, u ovom dvoru bijelom,	bu, bu beyaz sarayda,
odavno kolo ne igra	uzun zamandır halay çekilmiyor
odavno pjesma ne pjeva,	uzun zamandır şarkı söylenmiyor.
A sada kolo poigra	Ama şimdi halay çekiliyor
i glasna pjesma zapjeva.	ve sesli şarkı söyleniyor.
Ovo se Meho oženi (ime mladoženje)	Bu kesin Meho evlenmiştir (damadın ismi)
uzima Fatu djevojku (ime mlade).	Fata kızı alıyor (gelinin ismi).
Djevojku zlatnu jabuku,	kız altın elma gibidir
a svojoj majci odmjenu.	annesine yardımcıdır.(Hadžić, 1999: 157).

Sevdalinka: Zapjevala bulbul ptica

Zepjevala bulbul ptica	Bülbül kuşu şarkı söylemeye başlamış
misli zora je, aman aman	şafak olmuş zannetmiş, aman aman
misli zora je.	şafak olmuş zannetmiş.
Ustaj Fato, ustaj zlato,	Uyan Fato, uyan altın kızım

spremaj darove. Aman, aman	bohalarını hazırla. Aman, aman
spremaj darove.	bohalarını hazırla.
Ja sam mlada i sirota,	Ben çok genç ve yoksulum,
nemam darova, aman, aman,	bohalarım yok, aman, aman,
nemam darova.	bohalarım yok.
Kad si mlada i sirota,	Madem genç ve yoksulsun,
što se udaješ?	neden evleniyorsun?
Aman, aman što se udaješ.	Aman, aman, neden evleniyorsun?
Udaje me stara majka,	Yaşı annem beni evlendiriyormuş,
nisam ni znala, aman, aman,	haberim bile yokmuş, aman, aman,
nisam ni znala	haberim bile yokmuş (KK 37).

3.2.2.3.4.8.2. Düğünde Oynanan Oyunlar ve Yarışmalar

Düğün şenliğı boyunca müzik sesleri eksilmez. Müzik duyulduğı zaman halk oyunlar oynar. Tüm lke çapında ünlü olan *kolo* denilen halay oynanır. Bu oyun geçmişten günümüze düğünlerin hatta tüm etkinliklerin vazgeçilmezidir. Kolo halayı kolektif halinde oynanan bir halk oyunudur. Bir daire şeklinde oynanır ve oynayanların temposu bakımından farklılıklar gösterebilir. Eskiden erkek ve kadınlar bu oyunu ayrı ayrı oynardı, ancak beraber oynadıkları da görülürdü. Beraber oynamaları durumunda kız ve erkekler el ele tutuşmazdı, aralarında bir *jagluk* denilen ipekli mendil vardı. Günümüzde ise sadece halk oyunları gösterilerinde bu mendil kullanılır, bunun dışında kolo oynarken karışık bir şekilde oynanmaktadır (KK 9, KK 13).

Geçmiřte yapılan düğün şenliklerinin önemli bir kısmı yarışmalardı. Cuma sabahından başlayarak birkaç gün sürerdi. Çeřitli yarışmalar kategorilere göre yapılırdı. Bunlardan en sık yapılan: *bacanje kamena s ramena* (omuzdan tař atma), *trke odraslih i djece* (yetişkin ve ocuk yarışları), *trke konja* (at yarışları), *bacanje sohe* (mızrak fırlatma), *gağanje nişana* (hedef atışı) yarışmalarıdır. Yarışmaların sonrasında kazananlara damadın ailesi tarafından gömlek, el işlemeli havlu, şeker gibi çeşitli hediyeler verilirdi. Bu tarz oyunlar günümüzde de farklı etkinliklerde yapılır ancak aralarından en yaygın olan omuzdan tař atma oyunudur. Festival ve düğünlerde oynanan bu halk oyunu Balkanlarda hâlâ oynanır. Oyun için orta veya büyük bir tař gerekmektedir. Oyuncunun fiziksel yeteneğıne bağlıdır (Kulenović, 2004: 10). Taşın bir tarafı oyuncunun avucuna oturabilmesi için oldukça düz olmalıdır. Oyunun amacı taşı mümkün olduğunca uzağa atmaktır. Aynı şekilde oyunun ortamı ve yeri taşın

uçuşuna engel olmaması için düz olmalıdır (Vrčević, 1868: 68). Katılımcı sayısı sınırsızdır, ancak oyuna çoğu zaman sadece en güçlü erkekler katılır, böylece güç ve yeteneklerini toplanan kalabalığın önünde göstermek isterler. Gençler oyunu kızlara kendilerini ispatlamak için kullanmaktadırlar. Arazide seçilen yere çizgi çizilir, atanların taşı atarken o çizgiyi geçmemesi gerekir. Hakemler ve sayaç seçildikten sonra, her şey oyunun başlaması için hazırdır. Her yarışmacı sadece bir atış hakkına sahiptir, bu yüzden taşı aldığı anda tamamen konsantre olmalı, yani zihinsel ve fiziksel olarak hazır olmalıdır. Oyunun sonunda taşı en uzağa atan kazanır ve hediyesini alır.

Diğer oyunlar da yarışmalar hâlinde yapılır. Genç erkekler kendi yeteneklerini hem ölçtürmek hem de kızlara göstermek için bu etkinlikler dışında da kendi aralarında prova yaparak oynardı (KK 19).

Yörede düğündeki oyunlar hakkında yapılan derleme sonucunda şunlar söylenebilir:

Kazananlara verilen hediyeler genellikle gelinin el işlemleri olurdu (KK 21).

Kendi atı olan insanlar at yarışlarına katılırdı. Genellikle bunu daha önce yapanlar olurdu. Kazanan kişi gömlek alırdı, ata ise süs tarzında bir şey takılırdı (KK 16).

Nişan denen hedef atma oyununda herkes kendi tüfeğini getirirdi. Tüfekte hedefi kaçıranlarla bazen etraftaki kişiler dalga geçerlerdi ve: "Sanki tüfeğin biraz yanmış, soğuması için biraz suya batır" tarzında cümleler kurarlardı (KK 32).

3.2.3. Evlenme Sonrası

Evlilik hayatına giriş yaptıktan sonra, kısa bir süre içerisinde kalan bazı gelenekler uygulanmaktadır. Tıpkı evlenme öncesinde yapılan hazırlık ve etkinlikler gibi evlenme sonrası dönemine ait hazırlıklar da vardır. Dünya evine giriş yapan yeni evli çift aileleriyle beraber âdetleri yerine getirmektedirler.

3.2.3.1. Düğün Sonrası Yapılan Ziyaretler

Düğün sonrasında aileler arasında yapılan ziyaretler ve hediyeleşmelerle yeni evlenen çift düğün telaşı içindeki durumlarından çıkarak artık emin adımlarla düğün sonrasındaki dönem ve gerçek hayata geçmekteler. Bu dönemde geleneğin bir parçası olan aile arası ziyaretler yapılmaktadır.

Yörede yapılan mir (barışmak amaçlı) ve pohodeolarak iki farklı tür ziyaret yapılmaktadır. Mir denilen aile ziyareti sadece düğün yapılmadığında gençlerin

kaçarak evlendiklerinde yapılır. Gelinin annesi kızın kaçarak evlendiğini öğrendiği zaman küser ve bu durumu düzeltebilmek için damat tarafından yakın akraba üyelerinden biri gelinin evine gider ve ailesini ziyaret eder. Giderken mutlaka çeşitli hediyeler götürür. Damat ve ailesi hakkında konuşur, ayrıca onlar ile gelinin ailesi arasında iyi bir ilişki kurmaya çalışır (Bringa, 1995: 136). Ebeveynler genelde uzun süre küs kalmazlar ancak bu durum aileden aileye değişir. Ailelerin barışması sonucunda pohode denilen ziyaret yapılmaktadır.

Pohode denilen ziyaret daha özel, daha büyük hazırlıklar sonrasında belli kurallara göre yapılmaktadır. Pohode kelimesi ziyaret, bir yere gitme hatta yürüyerek gitme ve yeri ziyaret etme anlamı taşımaktadır. Verilen anlamlara bağlı geçmişte yapılan ziyaretler bazen yürüyerek yapılırdı ve tüm aile üyeleri ziyaret edilirdi. Yapılan ilk pohode ziyaretinde gelin, damat ve onun ailesi gelinin ailesine giderler. Ziyaret düğünün iki veya üç hafta sonrasında yapılır. Gelinin ailesindeki tüm üyeler için ayrı ayrı hediyeler hazırlanıp götürülür. Âdete göre götürülen hediyeler genelde bellidir, büyüklere eskiden bohçaluk şeklinde hediyeler verilirdi ancak günümüzdeki tek fark hediyelerin süslü poşetlerde verilmesidir. Damadın babası aile arasında yakın olan kişileri yanında götürür ve büyük aile ziyareti yapılır. Misafirler geldiğinde evde onlara çeşitli yemekler, sonrasında ise kahve ve tatlılar ikram edilir. Toplanan aileler arasında hoş sohbetler sırasında aile üyelerine getirilen hediyeler verilir. Geçmişteki bohçaluklar içerisinde genelde bez gömlek, havlu, çamaşır gibi giysiler bulunurdu. Günümüzde verilen hediyeler benzer eşyalardan oluşmaktadır. Giysiler yanında çeşitli tatlılar da verilmektir (Delić, 2001: 54).

Gelinin ebeveynlerini ziyaret ettikten sonra, onların da kızlarına ve onun yeni ailesine ziyarete gelmeleri için belli bir süre geçmesi gerekir. Genelde bu ziyaret onlara yapılan ziyaretin ardından iki üç hafta geçtikten sonra yapılır. Gelinin ailesi de hediyeler konusunda, ailedeki kişi sayısına göre hediye hazırladıkları için ve aynı şekilde karşılık vermeleri gerektiği için, bu iki üç haftalık olan süreç bazı yerlerde hediyeleri hazırlayabilmek için biraz daha uzun da sürebilir. Gelinin babası onların ailesinden yakın olankişileri seçer ve hepsi beraber gelinin yeni evine giderler. Karşılama aynı şekilde yapılmaktadır ve yapılan ikramlar ve verilen hediyelerden sonra misafirler evlerine dönerler.

Yörede ziyaretler konusunda yapılan derleme sonuçları şunlardır:

Söz konusu mir denilen ziyaret olunca aileleri barıştırmak amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Aileler barıştıktan sonra pohode'ye gidilir. Gelinin ailesi misafirlerini

karşlamak için büyük hazırlıklar yapıp çeşitli yemekler hazırlar. Gelin ve yeni ailesinin yanında yakın olan akrabalarından da çağırırlar. Damadın tarafından önceden belirlenen kişi gelinin tarafından onun kaçacağını bilen ancak ailesinden saklayan kişiyi ayağına bir şey bağlayarak çekerdi. Bu geleneğe povući (çekmek) denir. Bunu genelde kalın bir ip veya ince bir zinciri bu kişinin ayağına hızlı bir şekilde bağlayıp yerde sürükleyerek yaparlar. Çekilen kişi o anda bunu bekliyor olabilir ve yanlarında genelde para veya başka hediye olur. Onları çeken kişiye bu hediyeyi verip daha fazla çekilmekten kurtulurlar. Bu gelenek herkesi eğlendirmek amacıyla yapılır (KK 22).

Geçmişte yapılan pohode ziyaretlerine anne babaların yanında yaşça büyük yakın olan akrabalarından kişiler de giderdi ve bazen on kişilik grup oluşurdu. Gidecekleri yer uzak ise hemen eve gitmeyip birkaç gün yatıya kalırlardı (KK 13).

Günümüzde yapılan ziyaretlere çok kişilik gruplar hâlinde gidilmez ve genelde sadece anne, babalar giderler. Hediyeler biraz modernleşmiştir ve giysilerin yanında nevresim takımları, yemek setleri gibi eşyalar da alınır (KK 27).

3.2.3.2. Düğün Sonrası Geline İlk Ziyaretler ve Gelinin Ailedeki Statüsü

Pohode denilen aileler arasında hediye alışverişlerinin yapıldığı büyük ziyaretlerin sonrasında daha küçük ziyaretler başlamaktadır. Bu küçük ziyaretler genellikle mahalle ve köydeki insanlar tarafından yapılır. Bu geleneksel ziyaretlere slatko (tatlıya gelme) adı verilir. Evde evlilik gibi güzel şeyler olunca komşular tatlı yemeye ve kahve içmeye gelirler (Bringa, 1995: 135). Gelirken genelde gelinlere hediye getirilir. Gelinin nasıl olduğunu, onun konuşma, yürüyüş ve çalışma şeklini görmek için büyük bir fırsattır çünkü yeni gelinler gelen misafirleri ağırlar ve çeşitli ikramlarda bulunur. Ziyaret sonrası özellikle kırsal alanlarda olanlar için dedikodu malzemesi olurdu.

Damat ve gelinin ailesi pohode ziyaretlerinden sonra birbirlerine gitmeye devam ederler, tek fark büyük hediyeleşmelerin olmamasıdır. Böylece akrabalık bağlarını kuvvetlendirmek isterler (KK 16).

Gelin bir yandan yeni hayat ve düzene alışırken diğer taraftan gelen konu komşuyu karşılamakla uğraşmaktadır. Bu bazen bunaltıcı gelmiş olabilir ancak gelenek böyledir. Evlendikten sonra çiftin hayatında oluşan değişiklikler genelde daha çok kadını etkiler. Eskiden kadınlar ailesini terk edip eşinin ailesinin yanında yaşamaya başlardı. Buna yörede život u zajednici (aile toplumu içerisinde hayat) denir. Genelde insanlar arasında kadınların koca evine alışmasının daha kolay ve daha doğal

olduğunu düşünenler var. Erkekler aile evine düşkün olarak görülür ve söz konusu evlenip gelin tarafına yaşamaya gidilmesi olunca bu durumlarla dalga geçilir. Gelin eve geldiği zaman ona genellikle herkes tarafından mlada (gelin, genç kadın) olarak hitap edilir ve anne olup gelinlik sürecini tamamladığında artık ona ismi ile hitap edilmeye başlanır (Husić, 2017: 59).

Toplum tarafından genellikle geçmişteki evliliklerde kadın üstünde olan baskı tüm konularda görülürdü. Aile içerisinde hitap şekli olsun, onun sorumlulukları olsun, etraftaki insanlar tarafından dört gözle bakılmasıyla birlikte kadının tüm bunları "iyi bir gelin" olmak için beklendiği gibi yapması gerekirdi. Eşinin anne babasına, kayınvalide ve kayınpeder demek yerine anne ve baba demek lazımdı. Başka şekilde hitap ederse, özellikle isimleriyle hitap etmesi durumu çok ayıplanırdı. Eskiden kalabalık aile tipleri daha yaygın olduğu için kadın gelin geldiği evin tüm üyelerine karşı saygı duyup onları dinlemeliydi, özellikle kayınvalidesini dinleyerek, onun her dediğini yaparak iyi bir gelin rolünü üstlenirdi. Anlaşamama durumlarında haklı olmasına rağmen genelde toplum gelin tarafı yerine kayınvalide tarafını savunur ve gelin "kavgacı" olarak nitelendirilirdi (KK 19).

Aile içerisinde bu tür olaylar ayrılma sebebi olabilirdi ama kadın her şeyin ayıplandığı gibi hatta onun ailesi tarafından bile bu tarz rezalet kabul edilemeyeceğini bildiği için bunlara katlanırdı. Ortada bir çocuk olunca özellikle böyle olurdu çünkü kocasından ayrıldığı durumda çocuğu almasına izin verilmezdi ve toplum tarafından ona vratila se (geri dönmüş) denirdi (KK 9).

Kalabalık aile içerisinde yaşamak çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Büyük ailelerde özellikle de kırsal alanlarda yoksulluk sorunu olurdu ve kadınlar yetersizlik ve beklenti sorunlarıyla baş edemezken bu sorunla da karşılaşırdu. Damat hem erkek hem de o evin oğlu olduğu için ondan böyle beklentiler yoktu. Eşinin akrabasına eşi nasıl hitap ederse o da öyle hitap ederdi ancak, farklı şekilde olunca bile ayıplanmazdı. Eşinin ailesiyle aynı evde yaşamadığı için çatışma fırsatı genelde olmazdı. Tüm konularda genel olarak kadın kadar baskı altında bulunmazdı. Zamanın geçmesi ve durumların değişmesi sonucunda bu tip aileler, bu tarz evlilikler yapılmamaya başlandı. Günümüzdeki evliliklere bakıldığında zaman bu alışkanlıkların pek kalmadığı görülmektedir. Eğitim oranlarının artması ve ekonomik durumların değişmesiyle birlikte aile kurma ve ayrı eve çıkma diye bir gelenek oluşarak yeni evlenen çiftte kolaylık getirilmiştir (KK 24).

3.2.3.3. Akrabalık Terimleri

Evlilik sadece gelin ve damadın hayatlarını birleştirmeleriyle bitmemektedir. Bunun yanında aileler arasında akrabalık bağı kurulmaktadır ve birbirlerine isim yerine farklı şekillerde hitap etmeye başlarlar.

Çalışma yapılan yörede kullanılan akrabalık terimleri şunlardır:

Mladoženja: Damat, gelinin eşi

Zet: Damat; gelinin eşi; aileye evlilik yoluyla katılan erkeklere genellikle zet denir.

Badže: Kız kardeşlerin eşlerine hitap şekli

Šura: Gelinin erkek kardeşi

Mlada: Gelin; damadın eşi

Svekrva: Kayınvalide yani damadın annesi

Svekar: Kayınpeder yani damadın babası

Punica: Gelinin annesi, damadın ona hitap şekli

Punac: Gelinin babası, damadın ona hitap şekli

Djever: Kayın, damadın erkek kardeşi

Jetrva: Elti, damadın erkek kardeşinin eşi

Zaova: Görümce, damadın kız kardeşi

Svastika: Gelinin kız kardeşi

Prijatelj: Arkadaş, gelinin ve damadın babaların birbirlerine hitap şekli

Prija: Arkadaş, gelinin ve damadın annelerinin birbirlerine hitap şekli

Prijateljji: Dünür, arkadaşlar, gelin ve damadın genel anlamda tüm aile üyelerinin birbirlerine hitap şekli.

Kum: Sağdıç, damadın seçtiği bir kişi, genelde yakın arkadaşı veya kuzeni olur, düğün boyunca onun yanında olup yardım eder.

Kuma: Kadın olan sağdıç, gelinin seçtiği bir kişi, genelde yakın arkadaşı veya kuzeni olur, düğün boyunca yol gösterir ve yardım eder.

Yazmış olduğumuz gelenekler yüzyıllardır bu bölgede derinden kök salmıştı ancak 21. yüzyılda bu gelenekler, düğünler, eş seçimi, yaşam tarzı ve hayata bakış tarzı büyük ölçüde değişmiştir. Bir kısmı hâlâ uygulanıp korunmaya çalışılmaktadır ve günümüzde uygulanan gelenekler, modern ve geleneksel uygulamaların birleşmesinin sonucudur. Bunu gösteren "Bolje da nestane sela nego običaja- köylerin yok olması

geleneklerinden yok olmasından daha iyi"ve "Nova vremena novi obiçaji- Yeni zamanlar, yeni âdetler" (KK 20) söylentilerinden anlamaktayız.

3.3. Ölüm

Ölüm bireyin hayatını sonlandıran bir olay olarak yaşam döngüsü çerçevesinde önemli bir yer tutmaktadır. Ölüm her zaman birçok dini, mitolojik, felsefî ve etik tartışmaların konusu olmuştur ve her varlığın sonu olduğu için muhtemelen hep öyle kalacaktır.

Kur'an-ı Kerim içerisinde ölüm konusunu barındıran birçok ayet geçmektedir. "Her canlı ölümü tadacaktır" (Ankebut, 29/57) ayetinde ölüm tüm canlılar için kaçınılmaz son olarak nitelendirilmektedir. Bazı dinlere göre ölüm farklı açılardan anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun neticesinde farklı anlamlar ortaya çıkarılmıştır, ancak gündelik hayatta ölüm olayı söz konusu olunca insanların içlerinde uyanan korku nedeniyle konudan uzak durulmak istenmektedir. Din, ölüm korkusunu ne kadar hafifletmiş olsa da tamamen kaldıramamıştır (Başçetinçelik, 2009: 328).

Boşnak müslümanlarının diğer geleneklerinde olduğu gibi ölüm geleneklerinin de dini inanış, halk inanışı ve uygulamalarının karışımı olduğu bilinmektedir. İslam dinini kabul ettikten sonra bile Eski Slav inanışlarından etkilenerek bazı uygulamaları hâlâ devam ettirmektedirler. Bazıları ise bu uygulamaların doğruluğunu ve tam anlamını bilmeden kabul edip uygulamaktadır. Ölüm ile birçok gelenek ilişkilendirilir ve bunlara bağlanan çeşitli ilkeler ve uygulamalar vardır. Bu çeşitli geleneklerin en büyük sebebi ise vefat eden kişiyi dine göre ve toplum tarafından kabul edilen doğru şekilde hazırlamak ve defnetmektir. Böylece kişinin ruhunun ahiret âlemine sorunsuz geçişi ve iyi bir yerde kalması sağlanmaya çalışılır. Diğer geçiş dönemlerindeki gibi Boşnakların tarihi, tören ve geleneklerin çeşitliliğine sebep olmuştur. Birey doğduktan sonra ölüm anının geleceğinin farkında olur ve ölüm için hazırlanmak ve ölümü kabullenmek için zamanı vardır. Bu durum ne kadar kabullenilmeye çalışılsa bile ölüm bir eylem olarak her zaman dramatik bir şekilde yaşanır, çünkü birinin ölümü sadece onu bağlamamakta, etrafındaki insanlar üzerinde de etki bırakmaktadır. Ölüm, ölen kişinin ait olduğu toplumu da farklı şekillerde etkiler. Bunun yanı sıra ölüm gerçekleştiği evin alanını da kapsar. İnsanlar, ölüm, kötü şans ve kötü eylemlerin gerçekleşmesinden korkarak geleneksel olarak farklı uygulamalar gerçekleştirmektedir. Böylece ölüm yaşayanlar için o anda zararsız hâle getirilmiş olur.

Ölüm dünya üzerinde kendine bir süre yer bulan herkesin kaçınılmaz son durağı olduğu için ölümün ardından gerçekleştirilen âdet ve işlemler evrensel anlamda bir özellik kazanmıştır. Bu nedenle aralarında hem coğrafi hem de kültürel farklar bulunan toplumların ölümün ardından uyguladıkları dini ritüel ve uygulamalarının benzerlik gösterdiği görülmektedir.

3.3.1. Ölüm Öncesi

Dünyaya gelen her kişinin yaşam süresi Allah tarafından belirlenmiştir, ancak kimse bu sürenin ne zaman sonlanacağını bilmemektedir. İnsanlar da bu düşünceyle ölümü hatırlatan davranışları uygulamaktan kaçınarak ölümü engellemek, geciktirmek hatta önceden öğrenebilmek istemektedir. Bu nedenle bu süre zarfında önlemler almış, bazı davranışları uygulamaktan uzak durmuştur.

3.3.1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Geçmişten günümüze toplum içerisinde tekrar eden bazı davranışlar, araç ve gereçlerin bazı kullanılışları, hava olayları, hayvanlarda görülen bazı hareketler ve hayvanların çıkardıkları bazı sesler ile rüyalarda görülenler vb. ölümü düşündüren ön belirtiler olarak bilinmektedir.

3.3.1.1.1. Hayvanlarla İlgili Belirtiler

Toplum tarafından benimsenen halk inanmalarında ölümü önceden haber veren belirtiler içerisinde belki de en önemlisi hayvanlara ait olan belirtilerdir. Vahşi hayvan, kuş, köpek, at gibi hayvanların olağandışı ses ve hareketleri toplum tarafından ölümün işareti olarak kabul edilir. Hayvanların bir olayı seziş özellikleri insana göre daha iyi olduğu için hayvanlar yaklaşan bir olayı hissederler. Bu tür hayvanlar içerisinde baykuş, karga ve köpek önemli yer tutmaktadır.

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde halk tarafından hayvanlarla ilgili ölümün belirtisi kabul edilen davranışlar şunlardır:

Bir evin etrafında kırk gün boyunca baykuş görünür ve ses çıkarırsa o evde yaşayan kişilerden birinin öleceği düşünülmektedir. İnsanlar baykuşun sesini duyduklarında bu hayvanın ölümü işaret ettiğini bildikleri için onu kovmaya çalışırlar. Çuk (ishak kuşu) baykuşun bir türüdür, ondan daha küçük ve ürkütücü ses çıkaran bir kuştur. Yöre halkı bu kuşun sesini küçük bir çocuğun ağlamasına benzetmektedir (KK 15, KK 40, KK 42).

Kuzgun, baykuş, guguk kuşu, karga gibi kuşlar uğursuzluk getiren kuşlar olarak bilinmektedir. Görünüş ve davranışlarıyla ölümü düşündürmektedirler (Reljić, 1989: 126).

Karga bir evin çatısına konarsa ev ahalisinden bir kişinin başına bir uğursuzluk geleceği hatta öleceği düşünülmektedir. Böyle bir durumda orada yaşayan kişiler kargayı uzaklaştırmak isterler (KK 46).

Evcil hayvanlarda görülen birtakım davranış ve sesler de ölümün belirtisi olarak kabul edilmektedir. İnanişaya göre ahırdaki hayvanlar sahiplerinin öleceğini hissederler ve o anda hem kendilerine hem de çevredekilere zarar verme eğiliminde bulunabilirler. Bu nedenle o anda hayvanların bağlı olduğu zincirler birbirlerine karışır. Ayrıca evcil hayvan ölümün ardından cenazenin peşinden gitme isteğinde bulunabilmektedir (Kajmaković, 1973: 164).

Sabah ve akşam ezanı vaktinde köpeğin uluması uğursuzluk olarak kabul edilmektedir. Böyle bir durumda köpeğin uzaklaştırılması sağlanır (KK 59).

3.3.1.1.2. Rüyalarla İlgili Belirtiler

Halk inanmalarında görülen ön belirtilerden biri de rüyalarla ilgili belirtilerdir. İnsanların rüyalarında gördükleri bazı olaylar ölümü haber verme özelliğine sahiptir. İnanişaya göre bazı insanlar rüyalarında gördükleri olaylar neticesinde kendi ölüm zamanını da anlayabilmektedir. Kişinin rüyasında tanıdığı ölmüş bir kişiyi görmesi ölümün habercisi olarak algılanır. Rüya gören kişinin rüya sırasında dişlerinin düşmesi, makine yardımıyla tarla sürmesi, rüya sırasında toprak parçasının parçalanarak ayrılması vb. kötü bir olayın olacağına yorumlanır. Bir kişinin rüyasında evinin temelini yıkılması, çatısının çökmesi ölümün habercisi olarak görülmektedir. Görülen bu rüyalar gören şahıs tarafından kimseye anlatılmamaktadır. Çünkü anlatılırsa gerçekleşeceğine inanılır (KK 61).

Kişi rüyasında vefat eden bir kişiyi görür ve o kişi el işareti yaparak kendine çağırırsa ölümün olacağı düşünülür. Ayrıca rüyada bir evin çatısı sökülürse bu da yakın zamanda çevrede ölümün olacağına işarettir (KK 51).

3.3.1.1.3. Psikolojik ve Fizyolojik Değişimle İlgili Belirtiler

Ölümün yaklaştığı insanda görülen psikolojik ve fizyolojik değişimlerle de kendini göstermektedir. Bu değişimler bazen hasta olan kişilerde görülürken bazen de sağlıklı olduğu düşünülen kişilerde de görülebilmektedir.

Çalışma yapılan yörede kişide görülen psikolojik ve fizyolojik değişimlerle ilgili belirtiler şunlardır:

Ölümü yaklaşan kişinin rengi soluklaşır. Güçsüzleşir, iştahlı olmaz, dudakları morarmaya başlar, konuşmak istemez, öncelikle ayakları soğumaya başlar ve gözleri tavana dikilir (KK 71).

3.3.1.1.4. Doğa Olayları İle İlgili Belirtiler

Gök cisimleri öteden beri insanların yaşamlarında belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle yıldızlar teknolojinin gelişmemiş olduğu zamanlarda insanların yer yön bulmalarında, hava durumu ile ilgili bilgilenmelerinde vs. onlara yardımcı olmuştur.

Bosna Hersek'te yaşayan müslümanlar Güney Slav milletleri gibi gökyüzünde her insana ait bir yıldızın varlığına inanmaktadırlar. İnanışa göre kişi doğar doğmaz gökyüzünde ona ait olan yıldız belirir ve yaşamı boyunca bu yıldızın varlığı devam eder (Dragičević, 1907: 314). Gökyüzünde kayan yıldızı gören kişiler yörede bir kişinin öleceğini düşünmeye başlar.

Gökyüzünde belirgin olarak görülen yıldızların üst düzey kişilere ait olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca daha az parlayan yıldızların normal düzeyde olan insanlara ait olduğu düşünülmektedir (KK 50).

Halk arasında şanslı olduğuna inanılan kişinin roğen pod sretnom zvijezdom (mutlu bir yıldızın altında doğduğu düşünülür) (KK 60).

3.3.1.1.5. Diğer Belirtiler

İnanışa göre insanlar arasında kader diye adlandırılabilen “kudret sahat” denilen bir durum vardır. Kırk gün boyunca kişinin başına kötü bir şey geliyorsa insanlar kişinin ölümünün yaklaştığına inanmaya başlarlar (KK 1).

3.3.1.2. Ölümü Uzaklaştırmak İçin Yapılan Uygulamalar

Ölümün hayatın bir parçası olduğunu bilen insanoğlu ölümün bu soğuk yüzünü görmemek için onu uzaklaştırmaya, saptırmaya vb. çalışmaktadır. Bunun için de çeşitli uygulamalara başvurmaktan çekinmemekte, ayrıca bazı davranışları uygulamaktan da kaçınmaktadır. Başvurulan bu dini veya toplumsal uygulamalar her toplumda farklılık gösterse de içeriğinde bulunan gaye aynıdır.

Orta Bosna Kantonu bölgesinde halkın ölümü uzaklaştırmak için gerçekleştirdiği uygulamalar şunlardır:

Cenazenin defnedilmesinden sonra ölü yakınları dönüş yolunu değiştirerek evlerine farklı yollar üzerinden giderlerdi. Çünkü ölünün ardından kötü bir şans gelerek etrafta yine bir ölümün gerçekleşeceği düşünülürdü (KK 34).

Cenazeye katılan halk ölü defnedildikten sonra dönerken hiç kimsenin evine uğramazdı. İnanişâ göre bu esnada birinin evine uğranırsa o eve ölümün geleceği düşünülürdü (KK 27).

Sofraya oturan kişilerin on üç kişi olmamasına dikkat edilir. Eğer yemek yeme esnasında sofrada on üç kişi varsa bu kişilerden birinin yakın zamanda öleceğine inanılırdı (KK 20).

Meit/Mejit (ölü), gasilhane veya mezarlığa götürülürken ıslanmamalıdır. Bölge halkı bu olayın yaşanmamasına çok dikkat eder. Çünkü eğer ölü bu esnada ıslanırsa çok yakın zamanda akrabalarından birinin öleceği düşünülür (KK 11).

Arazide toprak kazarken yılan çıkarsa o kişi yılanı asla öldürmemelidir. Eğer öldürürse çevresinden birinin veya kendisinin öleceğine inanılır (KK 3).

Mezarlık çevresinden araçla geçiş yaparken ölüleri rahatsız ederek onların bedduasını almamak için müzik kapatılmalıdır. Ayrıca mezarlığa gidildiğinde kesinlikle mezarların üzerine basılmamalı ve mezarlıktan çiçek, ot vb. koparılıp alınmamalıdır. İnanişâ göre böyle bir davranışta bulunulursa geceleyin ölünün ruhları bunu yapan kişinin yanına giderek mezarlıktan aldığını geri vermesini söyler ve kişiyi rahatsız eder (KK 7, KK 8).

3.3.2. Ölüm Sırası

İnsanoğlunu rüyadan uyandıran ve gerçek dünyayı hatırlatan ölüm olayının en dramatik anı ölüm zamanıdır. Ölümün kişinin bir nefes kadar uzağında olduğunu hatırlatan bu an kişinin eş, dost ve akrabalarını etkilemektedir. İnsanlar ne kadar etkilense de ölümün yaklaştığını anladıklarında bazı dinî vecibeleri yerine getirmeye başlarlar. Yapılan bu hazırlıklarda İslami usullerin gözetilmesine ayrı bir hassasiyet gösterilmektedir. Buradaki amaç ise kişinin ebediyete imanla gitmesine vesile olma düşüncesidir.

Ölümün gerçekleşmesinden sonra sırasıyla ölümün duyurulması, ölünün yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması ve ölünün defnedilmesi gibi adımlar izlenir. Bu esnada İslami kurallara ilave olarak çeşitli âdet ve uygulamalara da başvurulmaktadır (Başçetinçelik, 2009: 340).

Orta Bosna Kantonu bölgesinde yapılan çalışma neticesinde ölüm sırasında gerçekleştirilen uygulamaların şunlar olduğu tespit edilmiştir:

Geçmişte kişiler günümüzdeki gibi hastanelere yatıp tedavi görmedikleri için son nefeslerini de hastane yerine evlerinde vermekteydiler. Ölümü yaklaşan kişinin yanına aile içerisinde özellikle gençler arasında Yasin-i Şerif okumayı bilen biri varsa getirilir. Eğer yakın çevrede böyle bir kişi yoksa hoca çağırılır ve kişinin son nefesini bu şekilde vermesine yardımcı olunur (KK 12).

Ölümü yaklaşan kişiye akrabalarından bir kişi az da olsa zenzem suyu içirirdi. İnanişâ göre zenzem suyu kişinin günahlarını temizler ve kişinin ruhunu daha rahat şekilde teslim etmesine yardımcı olurdu. Eğer o anda zenzem suyu yoksa komşulardan temin edilirdi (KK 36). İnsanlar arasındaki inanişâ göre günahları çok olan kişiyi toprak kabul etmiyordu ve kişi can çekişerek ruhunu zor teslim ediyordu. Bunu kolaylaştırmak adına kişiye o anda zenzem suyu verilmesi sevaptı (KK 39).

Kişi hasta yatağında yatarken rahat ölmesi ve acı çekmemesi için iyilik yapılır ve sadaka verilirdi (KK 46).

Ölümü yaklaşan kişinin yanına çevredeki insanlar ve akrabaları gelerek helalleşirdi. Bu helalleşmenin hem sevap olduğuna hem de bu sayede kişilerin ömürlerini uzatacağına inanılırdı (KK 44).

Kişi gözü açık ölürse hayattan nasibini alamamış, gözü arkada kalmış vb. denilmektedir (KK 52).

Fani dünyaya gelen her canlı dünya üzerinde bir süre yaşadktan sonra kaçınılmaz olan sonu yaşamaktadır. Ancak her canlının ölümü aynı şekilde olmamaktadır. Bazı kişiler aniden, bazıları da hasta yatağında bir süre yattıktan sonra vefat etmektedir. Çalışmada hasta yatağında bir süre yatan kişinin ölüme yaklaştığı durumla ilgili inceleme yapılmıştır. Ölüm anının yaklaştığını anlayan akrabaların ne gibi uygulamalar ve hazırlıklar yaptıkları üzerinde durulmuştur.

Hasta yatağında yatan kişinin ölüme yaklaştığı zor nefes alıp vermesi, yüzünün sararması, ayaklarının soğuması, dudaklarının morarmaya başlaması vb. belirtiler sonucunda anlaşılmaktadır. Bu andan itibaren kişinin son nefesini daha rahat verebilmesi, acı çekmeden ölmesi için bazı uygulamalar yapılır. Akrabalar arasında Kur'an okumayı bilen bir kişi varsa o, yoksa imam kişinin başucunda Kur'an okumaya başlar, Kelime-i Şehâdet getirmesine yardımcı olur ve dua eder. Ayrıca kişiye tövbe ettirilir (KK 17).

Yakın akrabalar, kişi son nefesini vermeden önce kişinin bir vasiyetinin olup olmadığını öğrenmek ister. Eğer bir vasiyeti varsa bunu kayıt altına alırlar (KK 19).

Son nefesini vermeden önce kişiye zemzem suyu içirilir. İnanişa göre zemzem suyunun günahları temizlediği düşünülür ve günahı az olan kişi son nefesini daha rahat verir (KK 25).

Kişi son nefesini verdiğinde eğer gözleri açıksa “Hayattan nasibini alamamış; Beklediği biri var” gibi cümleler kullanılır. Bu durumda kişinin gözleri kapatılır (KK 29).

Ölen kişinin vücudu sertleşmeden önce hafifçe çenesinin tülbentle bağlanması, gözlerinin kapatılması, elleri, ayakları ve kollarının düz bir şekle getirilmesi gerekir. Kişinin üzerindeki elbiseler çıkarılır ve o elbiseler ya yakılır ya da gömülür. Ölü, başı kibleye gelecek şekilde uygun bir yere yatırılır, üzeri beyaz, temiz bir örtü ile kapatılır ve şişmesin diye üzerine bıçak, makas gibi aletler konur. Yıkanıncaya kadar yanında mekruh olduğu için Kur’an okunmaz (KK 15).

3.3.2.1. Ölümün Duyurulması

Ölüm olayının gerçekteşmesinin ardından duyurulması için çeşitli yollar vardır. Bu yollar arasında en doğal olanı ise ölen kişinin yakınlarının ağlaşmaları ve çığlıklarıyla oluşur. Bu sesleri duyan etraftaki komşular cenaze evine gelerek ölü yakınlarını teselli etmeye ve evde yapılacak hazırlıklara yardım ederler. Ayrıca bu esnada gerekli yerlere haber verilerek ölüm haberi etrafa yayılır. Bu duyurma işlemi zamansal bağlamda farklılık göstermiştir. Geçmişte bu haberi etrafa yaymak için bazı kişiler görevlendirilirken günümüzde modernleşmenin etkisiyle çeşitli yollarla insanlara ulaştırılmaktadır. (bkz. şekil 23).

XVIII. yüzyılda Bosna Hersek’te sadece zengin olan insanların sallası (salası) okunurdu. Salla okunmak için görevli kişi belli bir ücret verilmesini beklerdi. Ayrıca cenazenin kalabalık olması okunan sallaya bağlıydı çünkü sallanın okunması demek ölüm haberini daha fazla kişinin duyması ve cenaze namazına katılması demektir (KK 17).

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde bir kişi vefat ettiğinde vefat haberi şu yollarla çevreye duyurulmaktadır:

Kişi öldükten sonra o yerleşim biriminde bulunan camiden salla verilir. Ancak sallanın verileceği zaman dilimi farklılık gösterebilir. Kişi eğer gece öldüyse efendija (imam/hoca) sallayı sabahleyin verir ve cenaze namazı öğle namazını müteakiben

kılınır. Kişi gündüz vakti öldüyse salla bir süre sonra verilir, cenaze namazının kılınacağı zaman dilimini de ölü yakınları önceden hocaya bildirirler. Camiden verilen bu salladan sonra efendiya vefat eden kişinin kimliğini yakın akrabalarının isimlerini ve yakınlık derecesini açıkladıktan sonra söyler (KK 31).

Geçmişte vasimuhtar denilen bir kişi ölümün duyurulması konusunda ve cenazenin gömülmesine kadarki işlemlerde ön planda olurdu. Geçmişte bir kişi öldüğünde cenaze evinin önünde ezan okunurdu. Okunan bu ezan neticesinde çevredeki insanlar o evde bir ölünün olduğunu anlardı. Ayrıca ölüm haberini duyurmak için evlere küçük erkek çocuklar gönderilirdi. Bir diğer duyurma yöntemi ise bir tepeden diğer tepedeki kişilere bağırma yoluyla ölüm haberini vermektir (KK 47).

Yakın geçmişte başlayan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan covid-19 pandemisi döneminde müslüman ülkelerin bazılarında ölümlerin sallası okunmadan defnedildikleri bilinmektedir. Ancak Bosna Hersek'in Orta Bosna Kantonu bölgesinde pandemi döneminde yaşanan ölümler neticesinde mevtaların sallasının okunmasına dikkat edilmiş ama cenaze namazı ve defnetme işlemine az kişinin katılmasına azami ölçüde dikkat edilmiştir (KK 57).

Çalışma yapılan yörede verilen salla (sala) şöyledir:

"Namaz! Požurite na namaz prije nego što mu vrijeme prođe.

A požurite sa pokajanjem prije nego što smrt nastupi!

Svako živo biće smrt će okusiti,

A niko živ ne zna gdje će umrijeti!

Grob je (zna) ulaz na koji će sav svijet ući!

Smrt je napitak i cijeli svijet će ga ispiti!

Grob je kuća u koju će ući svako ljudsko biće!

Ćefini su odjeća koju će sva ljudska bića obući!

Tabut je nosiljka na kojoj će se sva živa bića nositi!

Pa, dozovite se, o vi koji pameti imate!

Požurite sa namazom prije nego što mu vrijeme prođe!" (Mulahalilović, 1989: 229- 230).

"Namaz! Namaz'a, vakti doldurmadan acele ediniz.

Tövbe ile de, ölüm gelmeden acele ediniz.

Her nefis ölümü mutlaka tadacaktır.

Her nefis de ölüm yerini bilemez!

(Bil ki) mezar tüm dünyanın içinden girecek olan bir giriştir.
Ölüm ise bir içecektir ve bütün âlem o içeceğinden içecektir.
Mezar tüm dünyanın içine gireceği bir evdir.
Kefinler ise tüm dünyanın giyeceği kıyafettir.
Tabut da, tüm insanlığının içinde taşıyacağı bir araçtır.
Ya, akli olanlar, kendinize geliniz!
Namaza, vakti doldurmadan acele ediniz!" (Mulahalilović, 1989: 229-230).

3.3.2.2. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı

Kişi hayatını kaybettikten sonra en kısa sürede defnedilmelidir. Bu gömme işlemi için dinsel veya geleneksel olan hazırlığa geçilir. Bu hazırlık safhası üç alt başlıktan oluşur ve hepsi birbirleriyle bağlantılıdır. Ölünün gömülmeye hazırlanışında öncelikle ölü yıkama işlemi gerçekleştirilir. Ardından ölü kefenleme işlemi gelir ve son olarak da cenaze namazı kılınarak defnedilmeye hazır hâle getirilir. Bu üç işlemin içeriğine bakıldığında dinsel âdet ve inanmaların yanında birçok geleneksel âdet, inanma ve uygulamanın yer aldığı görülmektedir.

Kişi, gece veya sabah vaktinde ölmüşse öğle namazına müteakip gömülmesine dikkat edilir; öğle vakti vefat etmişse ikindi namazına müteakip defnedilmesi sağlanır; akşam vaktinde ölmüşse o gece bekletilerek bir sonraki günün öğle namazına müteakip gömülmesine dikkat edilir. Ölüm olayı gerçekleştikten sonra inanişaya göre kişinin artık dünya hayatıyla bir ilişkisi kalmadığı için hızlıca gömülerek ahiret hayatına intikal etmesi sağlanmaya çalışılır. Ancak bazı durumlarda kişinin defnedilmesi gecikebilir. Bu gecikmenin yaşandığı durumlar ise uzaktaki akrabaların beklenmesi, otopsi yapılması vb. olarak sıralanabilir.

Vefat eden kişinin bir an önce gömülmek istenmesinin nedenleri ise çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu'nda şu şekilde belirlenmiştir:

Mevta, bir süre sonra şişmeye başlar ve zaman geçtikçe bu durum daha da artar, bu nedenle daha fazla şişmesin diye kişi hızlıca defnedilmelidir (KK 53).

Geçmişte özellikle yaz mevsiminde sıcaklık derecesi yüksek olduğu için ölü erken kokmaya başlar, bu nedenle hızlıca gömülmesi gerektiği düşünülürdü. Günümüzde ise belediyelere ait soğutuculu araç olduğu için cenazelerde bu araçlar kullanılmaktadır (KK 66).

İnanişaya göre vefat eden kişinin o andan itibaren dünya üzerinde bulunduğu her saniye onun için bir azaptır. Bu azabı sona erdirmek için kişi bir an önce ait olduğu toprağına kavuşmalıdır (KK 17).

3.3.2.2.1. Ölüünün Yıkanması

Ölüünün gömülmeye hazırlanış sürecindeki ilk aşama yıkanmasıdır. Cenazenin yıkanmasındaki en önemli amaç ise onu ahiret âlemine temiz bir şekilde göndermektir. Kişinin yıkanabilmesi için müslüman olması gerekmektedir. Yıkama süresince İslami kurallara riayet edilmesine dikkat edilir.

Mevta, eğer kadın ise kadın yıkayıcı tarafından, erkek ise erkek yıkayıcı tarafından yıkanır. Yıkama işlemini bu işi meslek hâline getirmiş yıkayıcılar, hocalar, daha önce deneyim kazanmış insanlar vb. gerçekleştirmektedir. Çalışma yapılan yörede kadın yıkayıcıya bula (kapalı kadın) ismi verilmektedir. Bu görevli kişilerin yanında onlara yardımcı birkaç kişi daha bulunmaktadır, ayrıca ölüünün yakınlarından bir kişi de yıkama işlemi sırasında orada bulunabilir ve akrabasını yıkayabilir (KK 41).

Cenaze yıkama işleminin nerede yapıldığı ise dönem içerisinde değışiklik göstermiştir. Geçmişte yörede cenaze olduğu zaman ölü, evinin önüne hazırlanan ve etrafı çarşafarla örtülen yerde yıkanır. Günümüzde ise gasilhanelerde, cenaze yıkama araçlarında vb. yıkanmaktadır (KK 48).

Ölüünün yıkanacağı yerlerin geçmiş ve günümüz bağlamında farklılık gösterdiği yukarıda anlatılmıştı. Ancak mekân neresi olursa olsun ölüyü yıkamak için gerçekleştirilen uygulamalar ve kullanılan araç gereçler hemen hemen aynıdır.

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde ölü yıkama işlemi şu şekilde gerçekleştirilmektedir:

İster ev kapısında isterse de gasilhanede olsun ölüyü yıkamak için öncelikle teneşir yapılır. Mevta, hazırlanan bu teneşire ayakları kibleye gelecek şekilde yatırılır. Kişinin üzerinde kıyafet varsa yıkayıcı ve yardımcıları tarafından ya çıkarılır ya da makas gibi kesici aletle kesilir. Göbek ile diz kapağı arasındaki bölgenin üzeri bir bezle örtülür. Ayrıca ölen kişi kadınsa göğüs bölgesi de bir bez yardımıyla örtülür. Yıkama anında su kaçmasını engellemek adına yıkayıcı ölüünün ağız ve burnunu pamukla tıkar. Sonrasında ise ılık su dökerek lif yardımıyla ölüyü yıkamaya başlanır. Ölüünün ağzına ve burnuna su verilmez, başı mesh edilir. Öncelikle sol tarafına çevrilerek sağ tarafı yıkanır, ardından sağ tarafına çevrilerek sol tarafı yıkanır. Hafifçe kaldırılarak karnı mesh edilir. Ölüm gerçekleştikten sonra vücuttaki tüm kaslar gevşediğı için yıkama

işleminde sonra bir parça pamuk koyulur. Havlu ile kurulama işleminin ardından gül suyu, amber gibi güzel kokular sürülür (KK 17).

3.3.2.2.2. Ölünün Kefenlenmesi

Ölünün gömülmeye hazırlanış sürecindeki ikinci aşama ise kefenleme işlemidir. Kefen, sözlük anlamı olarak “Ölüyü sarmak için kullanılan bez” olarak tanımlanmaktadır. Dünya üzerinde yaşam süresini dolduran insanoğlu yanında yalnızca bir parça kefen götürmektedir. Kefenin kullanılma sebebi ise ölüye olan saygı ve toplum sağlığı denilebilir (Saraç, 2021: 253).

Kefen olarak kullanılacak bezin rengi beyazdır. Kullanılan kefen parçaları cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Erkek kefeni üç parçadan oluşurken, kadın kefeni beş parçadan oluşmaktadır. Erkek kefenini oluşturan bu üç parça bez şunlardır: omuzdan ayağa kadar örtülen bez gömlek, baştan ayağa kadar örtülen bez izâr ve yine baştan ayağa kadar örtülen bez lifâfedir. Kadın kefenini oluşturan beş parça bez ise şunlardır: başa örtülen bez himâr, göğüse örtülen bez dîr, göğüsten diz kapağına kadar örtülen geniş bez hırka, baştan ayağa kadar örtülen bez izâr ve yine baştan ayağa kadar örtülen bez lifâfedir (KK 8).

Erkek ölünün önce lifafesi temiz bir yere serilir ve üzerine güzel kokulu su serpilir. Lifafenin üzerine de izar serilir ve yine güzel kokulu su serpilir, onun üzerine de gömlek serilir ve kokulanır. Ölü bu örtülerin tam ortasına gelecek şekilde yatırılarak gömleğe sarılır. Daha sonra önce sol, sonra da sağ tarafında izar ve lifafe ile vücudu sarılır. Kadın ölünün kefeni de aynı şekilde serilir ve üzerine güzel kokulu su serpilir. Ölünün önce göğsü, göğüs örtüsü ile örtülür, üzerine gömleği sarılır. Daha sonra başörtüsü, izarı ve lifafesi ile sarılır. Son olarak hem erkek hem de kadın cenazenin kefeninin açılmaması ve mezara daha kolay indirilmesi için baş, bel ve ayak kısmı bir kuşakla bağlanır. Bu kuşaklar ölü mezara indirilince çözülür (KK 11).

3.3.2.2.3. Tabut

Kefenleme işlemi bittikten sonra ölünün cenaze namazının kılınması için camiye ve ardından gömülmesi için mezarlığa götürüldüğü genellikle tahtadan yapılmış sandığa tabut denir. Tabut yapımında kullanılan ağaç türü farklılık göstermektedir. Genellikle meşe ve köknar ağaçlarının kullanıldığı bilinmektedir. Mevta, tabuta konulup üzeri kapatıldıktan sonra cáburtija (üzerinde Arapça dualar yazan bir örtü)

tabutun üzerine örtülür. Bu örtüye éaburtija (tabut örtüsü) denilmektedir ve rengi genellikle yeşil olmaktadır (KK 20).

Kişi tabuta konulduktan sonra cenaze namazının kılınması için camiye götürülür. Bu zaman aralığında tabutu omuzda taşıyarak götürmek sevap olduğu için genellikle yürüyerek götürürler. Taşıma sırasında genellikle tabutun sağında üç, solunda üç olmak üzere altı kişi bulunur ve kişiler yorulduğunda yerlerine başkaları geçer. (bkz. Şekil 25). Ancak eğer yol uzunsa traktör, kamyonet, cenaze aracı gibi vasıtalarla mevta taşınabilmektedir (KK 22).

Mevta, mezarlığa omuzlarda taşınarak getirildikten ve gömüldükten sonra taşıma işlemini yapan insanlar arasında birtakım konuşmalar geçebilmektedir. Kişiler taşıma esnasında tabutun hafif olduğu yorumunu yaparlarsa inanişla göre o kişinin günahı azdır ve kişi cennete gidecektir. Ancak eğer tabutun ağır olduğunu düşünüyorlarsa kişinin günahı çoktur ve cehenneme gidecektir (KK 27).

3.3.2.2.4. Cenaze Namazı

Her Müslüman kişinin cenaze namazı kılınmalıdır. Cenaze namazının kılınabilmesi için gerçekleştirilmesi gereken bazı uygulamalar ve inanişlar vardır. Bu uygulama ve inanişlar kişinin müslüman olması, İslami kurallara göre yıkanmış olması ve cemaatin olmasıdır. Cenaze namazı dört tekbirden oluşur. Musalla taşına koyulan tabutun önünde imam, imamın da arkasında cemaat sıralanır. Ölen kişinin kadın veya erkek olmasına; kız çocuk veya erkek çocuk olmasına göre cenaze namazında okunan dualar farklılık gösterir (Örnek, 1979: 54-55).

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde cenaze namazı ve uygulamaları hakkındaki bilgiler şunlardır:

Cenaze namazına kadınlar asla katılmazlar. Çünkü inanişla göre o an ağlamak mekruhtur. Cenaze namazı cami önünde kılınmaz, mezarlıkta kılınır. Kişi, öğle veya ikindi namazına müteakip mezarlığa getirildikten sonra mezarlıkta bulunan mejtaş (musalla taşı) üzerine bırakılır. (bkz. Şekil 24). İmamın arkasında sıralanan cemaat eşliğinde kılınan ve dört tekbirden oluşan cenaze namazı ölü için bir aklanma durumudur (KK 55).

Cenaze namazının akabinde imam orada bulunan cemaate ölü kişiyle ilgili şu soruları sorarak onların şahitliğini almak ister: (bkz. Şekil 26).

“Kako ste poznavali merhuma/merhumu na ovom dunjaluku? (Siz bu merhum/merhumeyi dünya hayatında nasıl bilirdiniz?)”

“Poznavali smo ga kao dobrog. (İyi bilirdik.)”

“Da li halalite merhumu/ merhumu pred odlazak na ahiret? (Bu merhuma/merhumeye ahirete yönelik haklarınızı helal ediyor musunuz?)”

“Halalimo. (Helal olsun).” (KK 17).

3.3.2.2.5. Defin ve Talkın

Orta Bosna Kantonu’nda mezarı genellikle üç veya dört kişi kazar. Mezar kazıcılarla ilgili net bir sayı olmamakla birlikte ölü sahiplerinin ne kadar para verdiklerine bağlıdır. Kazılan mezarın boyutlarının ne kadar olacağı ise ölen kişinin ip yardımıyla boyunun ölçülmesinden sonra belirlenir ve o ölçüden bir karış daha uzun olur.

Kadınlar ile erkeklerin mezarlarının derinlikleri farklılık göstermektedir. Yöredeki inanışa göre kadınların erkeklere oranla daha günahkâr oldukları düşünülmektedir. Bu nedenle kadınların daha derine gömülmesi istenir (Đorđević, 1901: 225). Ayrıca diğer bir inanışa göre kadınlar ile erkeklerin namaz kılarken el bağladıkları bölge farklı olduğu için kadınlar göğüs hizasına kadar kazılan mezara koyulur, erkekler ise göbek hizasına kadar kazılan mezara koyulur (KK 17).

Ćaburtija (yeşil örtü) ile örtülen tabutla mezarın yanına getirilen ölü tabutun içerisinden çıkarılır ve oradaki kişilerin yardımıyla kabirde bulunan üç kişiye verilir. Bu üç kişi baş, bel ve ayak tarafından tutarak mevtayı ayak tarafı kibleye gelecek şekilde kabre indirir. Mevta yarım sağ tarafının üzerine yatırılarak arkasına toprak koyulur. Kabre inen üç kişiden ikisi kabirden çıkarılır ve kalan tek kişi ayak tarafından başlayarak *utitahteyi* (tahtaları) dizer, ardından o da kabirden çıkarılır. (bkz. Şekil 27). Kabre toprağı atan ilk kişi veya kişiler mezarı kazan kaburdžija olur. Sevap kazanmak için orada bulunan herkes ölünün üzerine toprak atmak ister ancak bunu yaparken küreğin elden ele verilmemesine dikkat edilir. Mezar oldukça hızlı kapatılır. Bu sırada imam Kur’an-ı Kerim okur ve en son dua edilir (KK 8).

3.3.3. Ölüm Sonrası

İnanışa göre ölen kişiyi sosyal olarak kabul edilen ve doğru bir şekilde uğurlamak ve yaşayanları onun tehlikeli eylemlerinden ve aynı zamanda ölümün çekebileceği diğer kötü güçlerden korumak için ölüm sonrası gelenekler oluşturulur (Zečević, 1966: 382).

Ölüm öncesi ve ölüm sırası dönemlerinden sonra gelen sonuncu dönem ölüm sonrasıdır. Ölüm sonrası dönemde defnedilen ölünün ardından birtakım dinsel, büyüsel inanış veya uygulamalar gerçekleştirilir. Gerçekleştirilen bu inanış veya uygulamaların amaçları ise ölünün ahiret hayatında rahat edebilmesi, günahlarının affedilmesi, geride kalanların tedirgin olmaması olarak sıralanabilmektedir.

3.3.3.1. Ölü Evi

Cenaze evdeyken ev içerisinde yalnızca kadınlar bulunur ve bu kadınlar o sırada ölü yakınlarını teselli ederler. Mejit (ölü), evden çıkarıldıktan sonra yakın akrabaları arkasından su döker ve şu cümleyi söyler: “Halali, mi smo tebi halalili.” (Hakkını helal et, biz sana hakkımızı helal ettik). Cenaze evden çıkarılıp cenaze namazının kılınması ve akabinde defnedilmesi için mezarlığa götürüldüğünde ölü evinde temizlik yapılır. Yapılan temizliğin amacı ise evde ölümden arta kalan kötü ruhların temizlenmesidir. Ayrıca kadınlar un, şeker, sıvı yağ ve su kullanarak halva (helva) yaparlar ve izjavljivanje saučešća (başsağlığı) için gelen kadınlara ikram edilir. Geçmişte odun ateşinde yapılan ve ahşap kaşıkla karıştırılıp sonrasında şekil verilen halva, günümüzde elektrikli ocaklarda yapılmakta ve içerisine yukarıda sayılan malzemeler dışında ceviz de koyulmaktadır. Halvanın yanında kahva (kahve) ve lepina (ekmek) dağıtılır. Dağıtılan halvaya mrtvačka halva (ölü helvası) denir. İnanışa göre ölünün ruhuna güzel kokması ve cennete girmesi için helva kavurmak önemlidir. Eğer helva, kişi ölmeden önce yapılırsa bu davranış kişi için büyük bir saygısızlığın göstergesi kabul edilmekte, ayrıca akrabalarının kişinin ölümünden mutluluk duyacağı anlamı taşımaktadır (KK 14).

Mejit (ölü) defnedildikten sonra akraba, dost ve komşular ölü evine gelerek oradaki kişilere başsağlığı dileklerini iletirler. Bu esnada “Bašum sagosum (Başınız sağ olsun), Bašun sag olsun (Başınız sağ olsun), Inna lil-lahi ve inna ilejhi radi’un (Allah’tan geldik ve Allah’a döneceğiz), Allah rahmetile veya Allah rahmet ejlesun (Allah rahmet eylesin), Da ga Allah uvede u Džennet (Mekânı cennet olsun), Da mu Allah oprosti grijehe i podari Džennet Firdevs (Allah günahlarını affetsin ve Firdevs ile ödüllendirsin)” diyerek ölü yakınlarını teselli etmeye çalışırlar (KK 50).

Geçmiş ve günümüz bağlamında ölü defnedildikten sonra cenaze evinde yemek ikramı yapıldığı görülmektedir. Özellikle eğer ölen kişinin uzaktan gelen akrabası varsa öncelikle bu kişilere, sonrasında ise diğer misafirlere ikram yapılır. İkram edilen yemekler arasında sarma, kuru fasulye, dolma, turşu, börek (ıspanaklı, kıymalı,

patatesli, kabaklı, peynirli, lahanalı), potkriža (et ile hazırlanmış yemek)vb. yemekler bulunmaktadır (KK 45, KK 51, KK 58).

Cenaze evinde kırk gün boyunca pencere kenarına su ve mum bırakılır. İnanişaya göre kişinin ruhu kırk gün boyunca evine gelir. Geldiğinde yolu bulabilmesi, su içip ferahlaması amacıyla böyle bir uygulamaya başvurulur (KK 34).

Kırk gün boyunca pencere kenarına su bırakılmasının bir diğer nedeni ise şudur: Eski Slavların inanişına göre kişi öldükten sonra ruhunun dünya âleminden ahiret âlemine geçebilmesi için bir suyun üzerinden geçmesi gerekiyordu. Bu nedenle ruh kolayca geçebilsin diye kırk günlük süre zarfında pencere kenarına su bırakılıyordu (Mencej, 1999: 200).

Ölü evinde kırk gün boyunca yansıması olan her cismin (ayna, televizyon vb.) üzeri beyaz bir çarşafı kapatılırdı. İnanişaya göre kişinin televizyon, ayna gibi cisimlerde yansıması belirecek ve insanları korkutacak. Bu nedenle insanlar böyle bir uygulamada çözüm aramak zorunda kalmışlardır (KK 29).

3.3.3.2. Anma Günleri ve Bunlarla İlgili İnanç ve Uygulamalar

Ölüyü anmakla ilgili inanç ve uygulamalar genellikle İslami kültür çevresinde şekillenmiştir ve ölünün anıldığı günler değişik adlar alarak İslami gelenek çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Ersoy, 2002: 86).

Ölüm olayı gerçekleşikten sonra belirli günlerde ölü yakınları ölüyü yâd etmek, kendilerini rahatlatarak iyi hissetmek amacıyla dini törenler eşliğinde ölüyü anmaktadırlar. Bu günlerde mevlit okutularak misafirlere yemek dağıtılmaktadır (KK 4).

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde ölü ardından gerçekleştirilen anma günleri yedisi, kırkı ve sene-i devriyesidir. Ölünün defnedilmesini takiben geçen yedinci günün akşam namazından sonra ölü evinde veya camide mevlit okutulur ve yemek ikramlarında bulunulur. Yapılan ikramlar arasında çorba (çorba), grah (kuru fasulye), burek (börek), punjene paprike (dolma), halva (helva) ve sarma(sarma) – yörede yalnızca beyaz lahanadan yapılan sarma vardır- bulunurdu (KK 6).

Ölünün gömülmesinin ardından sedmina (yedinci) ve četerestina/četeresnica (kırkıncı) günde okutulan mevlid öncesinde aile üyeleri hazırlık yapardı. Bu hazırlık döneminde zarf içerisine mum, gofret ve lokum koyulmaktadır. Hazırlanan bu zarf çevredeki komşulara dağıtılırdı. Ayrıca dağıtılan bu zarfın ön yüzünde ölen kişinin adı, mevlidin nerede okunacağı gibi bilgiler yer alıyordu. Günümüzde ise zarf dağıtma

âdeti yerine tatlı (lokum, gofret ve çikolata) dağıtmaâdeti bulunmaktadır ve yine komşular okunacak mevlide çağrılmaktadır (KK 10).

3.3.3.3. Ölü Yemeği

Ölünün ardından yemek verme geleneği çoğu toplumda devam eden bir uygulamadır. Gerçekleştirilen bu uygulamayla birlikte ölü yakınları ölünün ruhunun rahat ettiğini düşünmektedirler (Saraç, 2021: 261).

Çalışma yapılan yöredeki inanışa göre ölü evine başsağlığı için gelen kişiler asla aç gönderilmez, o kişilere mutlaka yemek ikramında bulunurlar. Bu inanışın tersi olarak kişi eğer geldiği ölü evinden aç gönderilirse ölen kişinin kabirde azap çekeceği, rahat olmayacağına inanılır (KK 30).

Ölünün ardından verilen bu ikram içerisinde çorba (çorba), grah (kuru fasulye), burek (börek), punjene paprike (dolma), halva (helva) ve sarma (sarma) bulunurdu. Ayrıca yemeklerin ardından hoşaf (hoşaf) ikramı yapılırdı. Bu hoşafın içerisine o mevsimde hangi meyve varsa o koyulurdu. İnsanların imkânlarına göre çeşit çeşit börekler yapılırdı. Yapılan bu börekler kıymalı, peynirli, tereyağlı, patatesli vb. olabilirdi. Ayrıca geçmişte yapılan bu ikramlarda insanlar yemekleri aynı tabaktan yerlerdi. Günümüzde ise akrabalar bu tür işlerle uğraşmak istemedikleri ve zaman kaybı yaşamamaları için yemekleri paket hâlinde ikram ederler. Kullanılan tabaklar genellikle plastik olur. Ölünün ardından okutulan mevlitten sonra aile üyelerinden olan çocuklar gelen misafirlere şeker dağıtır ve ardından ölünün ruhuna ithaf etmek üzere Fatiha suresi okunur (KK 33).

3.3.3.4. Ölünün Eşyaları

Kişi öldükten sonra kabre yalnızca beyaz bir kefen içerisinde koyulduğu için dünya hayatının gelip geçici olduğu ve hiçbir şeyin anlamının olmadığı insanlar tarafından hatırlanmaktadır. Ölüm gerçekleşince vefat eden kişinin eşyalarıyla ilgili birtakım dinsel ve büyüsel pratikler gerçekleştirilir. Ölünün eşyaları kişiden kalan son hatıra olarak kabul edildiği için gerçekleştirilen uygulamalara azami ölçüde dikkat edildiği bilinmektedir.

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde ölümün ardından ölen kişinin eşyalarıyla ilgili gerçekleştirilen uygulamalar şunlardır:

Kişi öldükten sonra yıkamak için üzerinden çıkarılan kıyafetler kişiye ait toprağa gömülür (KK 47).

Mevtanın ailesi anı olarak kalması için kişinin birkaç parça eşyasını saklar. Saklanan bu eşyalar arasında saat, takı, şal, şapka, ayakkabı vb. olur (KK 52).

Kişinin eşyaları ailesi tarafından ihtiyaç sahiplerine dağıtılır (KK 59).

3.3.3.5. Žalost (Yas)

Bir kişinin ölümünün ardından yakınlarının bu üzücü olay karşısında hissettiği şaşkınlık, acı ve isyana yas denmektedir. Yas, çeşitli yönlerden bağlı olduğumuz kişinin kaybindan duyduğumuz acı olması nedeniyle insancıl bir tepki olarak nitelendirilmektedir. Ölünün yakınları bu dönemde ölen kişinin bir daha geri gelmeyeceğini bildiği için acısını en derininde yaşamaktadır. Nitekim kaybedilen kişinin acısını yaşamak tüm toplumlarda yasin antropolojik temelini oluşturması bakımından önemlidir (Örnek, 2017: 98).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Beyrek'in ölümü üzerine yas ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

Beyregün babası kaba saruk götürüp yire çaldı, tartdı yakasın yırttı, oğul oğul diyüben böğürdi, zarılık kıldı. Ağ pürçeklü anası buldur buldur ağladı gözinün yaşın dökdi, acı tırnak ağ yüzine aldı çaldı, al yanağın tartdı, kargu gibi kara saçını yoldı, ağlayuban ısıklayubanı ivine geldi. Pay Püre Bigün dñnlügi altun ban ivine şiven girdi. Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ağ eline yakmaz oldu. Yidi kız kardaşı ağ çıkardılar kara tonlar geydiler (Ergin, 2018: 130).

Ölen kişinin ardından akraba ve komşular ağıt yakıp yas tutarlar. Ne var ki ölünün ardından ağlamak ve kendine zarar vermek doğru bir davranış değildir. Orta Bosna Kantonu bölgesinde yaşayan Müslüman halkın düşüncesine göre birinin ölümünden sonra sesli bir şekilde ağlamak, kendine zarar vererek yerlere atmak Hristiyanların bir geleneği olduğu için yöre halkı tarafından böylesi bir davranış hoş karşılanmamaktadır (KK 62).

Küçük çocuğu vefat eden annelerin yüksek sesle ağlaması hoş karşılanmazdı. Yöredeki inanişâ göre yüksek sesle ağlayan annenin bir daha çocuk sahibi olamayacağı düşünülmektedir (KK 67).

Çoğu toplum ve kültürde görülen yas döneminde kara giyme âdeti çalışma yapılan yörede uygulanmamaktadır. İnanişâ göre kara giymek yörede “diğerleri” (anam oni) olarak adlandırılan katoliklerin bir âdetidir (KK 70).

Yas döneminde evde bulunan ayna, televizyon gibi yansıtıcı özelliği bulunan eşyaların üzerine beyaz bir örtü serilir. Ayrıca bu dönemde aile üyeleri televizyon, radyo gibi cihazları kullanmazlardı. Bu dönemde saçları açık olan kadınlar kapanırdı ve normal kıyafet giyerlerdi. Çoğu toplumda uygulanan siyah renkli kıyafet giyme

âdeti çalışma yapılan yörede uygulanmamaktaydı. Çünkü inanışa göre siyah renkli kıyafet giymek yas dönemindeki Hristiyanların gerçekleştirdiği bir uygulamaydı (KK 56).

Yas döneminde çocuk sahibi olan kadınlar yalnızca beyaz renkli şal takmaktadır. Beyaz renk saflığı, temizliği ve nahifliği temsil etmektedir (KK 42).

Yas dönemi yörede bir düğün vaktine denk geldiyse düğün ileri bir tarihe ertelenirdi (KK 43).

3.3.3.6. Saučešće/Žalost (Başsağlığı/Taziye)

Başsağlığı dilemek, ölen kişinin yakınlarının acısını paylaşarak onları teskin etmeye yönelik bir âdettir. Ölenin yakınları, tanıdıkları, dostları kederli ailenin acısını paylaşmak için başsağlığı dilemekte kusur etmezler. Başsağlığı dilemenin en uygun olanı ölü evine gidilerek söylenendir. Ayrıca o anda farklı şehirlerde olan tanıdıklar da aile bireylerini arayarak başsağlığında bulunmaktadır (Örnek, 1979: 92).

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde başsağlığı dilemek veya taziyede bulunmak oldukça yaygın bir uygulamadır. Başsağlığı dilemek öncelikle cenaze namazının kılınması için mevtanın mezarlığa getirilmesiyle başlayan bir süreçtir. Ayrıca yörede cenaze namazının kılındığı yere kadınlar gelemeyi için kadınlar taziye evde kabul etmektedirler (KK 48).

Hem cenaze namazının kılındığı mezarlıkta hem de ölü evinde ölü yakınlarına “Bašum sagosum (Başınız sağ olsun), Bašun sag olsun (Başınız sağ olsun), Inna lil-lahi ve inna ilejhi rađi’un (Allah’tan geldik ve Allah’a döneceğiz), Allah rahmetile veya Allah rahmet ejlesun (Allah rahmet eylesin), Da ga Allah uvede u Džennet (Mekânı cennet olsun), Da mu Allah oprosti grijehe i podari Džennet Firdevs (Allah günahlarını affetsin ve Firdevs ile ödüllendirsin)” gibi cümleler söylenmektedir (KK 17).

3.3.3.7. Mezar (Mezar)-Mezarje (Mezarlık) ve Posjeta Mezarju (Mezarlık Ziyareti)

Her kişinin dünya hayatında belli süre geçirmesinin ardından varacağı son durak mezarlıktır. Müslümanlar ölümün ardından da yaşamın devam edeceğine inandıkları için ölen kişinin defnedileceği mezara özen göstermektedir. Mezarın etrafının ve mezarlığın temiz tutulmasına ayrı bir önem verildiği görülmektedir.

Kabir ve mezarlık ziyareti önemli bir gelenek ve insanlık kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır (Karavanić, 2015: 85). Kabir ziyaretlerinin özel bir türü de ölünün defnedilmesinden sonra yapılan ziyaretlerdir. Bu ziyaretler ölümden sonraki ritüellerin bir parçasıdır ve genellikle ölümden sonraki yedinci, bazen de kırkinci güne dek sürer. Bu ziyaretlerin özelliği Kur'an okumayı bilen kişiler vasıtasıyla ölünün ruhunu hoşnut etmektir (Softić, 2016: 233-234).

Çalışma yapılan Orta Bosna Kantonu bölgesinde mezar ve mezarlık farklı yerlerde bulunabilmektedir. Bu yerler arasında cami avlusu, köy girişi veya çıkışı, yol kenarı, özel mülk vb. bulunmaktadır. (bkz. Şekil 32). Mezarların veya mezarlıkların yol kenarında bulunmasının nedeni ise o güzergâh üzerinden geçen insanların ölümleri için dua okumalarının istenmesidir (KK 32).

Mevta, mezara yerleştirilip üzeri toprakla örtüldükten sonra baş ve ayak kısmına yeşil renkli tahta dikilir. Baş tarafındaki tahta, ayak tarafındaki tahtadan daha uzundur ve ölen kişinin adı soyadı, doğum tarihi ve ölüm tarihi yazılır. Ayrıca alt kısmında "Ruhuna Fatiha" yazısı bulunmaktadır (KK 18). Nişan/Başluk (mezar taşı) mezarın çökmesinden sonra dikilir. Mezarın çökmesi için ortalama bir yılın geçmesi gerekmektedir (KK 7). Nişanda ise alt alta gelecek şekilde soyisim, baba adı, ölen kişinin adı, doğum ve ölüm tarihi ve Kur'an-ı Kerim'den bir ayet yazılmaktadır (KK 12).

Bey, hafız, okumuş kişi vb. insanların nişanları (mezar taşı) daha farklı olmaktadır. O kişilerin mezar taşları düz olmak yerine yuvarlak olmakta ve fes şekline benzemektedir. (bkz. Şekil 31). Şehitlerin mezar taşlarında zambak işareti bulunmaktadır. (bkz. Şekil 30). Zambak işaretinin olmasının nedeni ise Dayton Antlaşması öncesinde Bosna Hersek bayrağında zambak işaretinin olmasıdır (KK 20). Ayrıca bazı insanlar diğer insanlardan üstün olduklarını göstermek için mezarlarının üstüne türbe yaptıran kişilerin yaptıkları bu eylemin doğru olmadığına ve bunun cezasını bu dünyada çekmezlerse diğer dünyada çekeceklerine inanırlar. Bunun yerine çoğu varlıklı aileler ölümden önce bir miktar parayı vakıflara ve camilerin yapılacağı veya destekleneceği fonlara bırakır. Bu para genelde camilerdeki çalışanlar veya tadilatlar için kullanılmaktadır. Eskiden bu parayla mumlar bile alınırdı. Elektriğin her yerde olmadığı zamanlarda yatsı veya teravih namazlarında bu mumlar yakılırdı. Parayı veren kişilerin adları mumların üzerine yazılırdı ve namaza gelen kişiler onu dualarında hatırlardı. Duaların sonunda genelde ölen kişinin ruhuna "Allah rahmet ejlesun" veya "Allah günahlarını affetsin" diye söylenirdi (KK 19).

Bu yöredeki mezarların üzerine çiçek bırakma âdeti yoktur. Çünkü inanışa göre mezarın üzerine çiçek bırakılması ve mezarın etrafının süslenmesi Hristiyan ve Katoliklerin âdetidir. Bu nedenle yöredeki Müslümanlar bu duruma çok dikkat etmişlerdir. Ayrıca özel günlerde mezarların ve mezarlığın temizlenmesi gerekirdi (KK 68).

Mezarlıklara selam vererek girmek önemlidir. Çünkü inanışa göre ölülerin ruhları mezarlığa gelen kişileri görmektedir ve eğer kişi mezarlığa selam vermeden girerse ölüler bundan rahatsızlık duyarlar. Ayrıca selam veren kişinin verdiği selama cevap vermesinin yanı sıra ölülere “Kako ste mi? Da vam Bog da lijepi Džennet” (Nasılsınız? Allah sizi cennetle ödüllendirsin) demesi önemlidir. Mezarlıkta kullanılan bu cümlelere cevap alan insanların olduğu da bilinmektedir. Ancak bu kişilerin farklı özelliklere sahip olması gerektiği bilinmektedir (KK 58).

Geçmişte mezarlık ziyaretlerine kadınlardan çok erkekler gitmekteydi. Ancak 1992-1995 yılları arasında gerçekleşen Bosna soykırımında Sırp ve Hırvatlar tarafından çoğunlukla Müslüman Boşnak erkekler öldürüldüğü için eşi, çocuğu ölen kadınlar bu tarihten itibaren mezarlık ziyaretlerini daha fazla gerçekleştirmeye başlamışlardır (KK 18). Bosna Hersek’te Ramazan Bayramı’nın ikinci günü İslami toplum takvimine göre Şehitler Günü olarak kabul edildiği için bu günde ülkedeki tüm Müslümanlar mezarlık ziyaretinde bulunurlar (KK 51).

Akşam ezanı okunduktan sonra mezarlığa girilmesi uygun değildir. Ayrıca gece vakti eğer mezarlık yanından geçmek gerekiyorsa hızlıca ve dua okuyarak geçmek gerekir (KK 46).

Mezarlığa abdestsiz girilmemelidir. Kadın eğer regl dönemindeyse mezarlığa girmemelidir (KK 42).

Ölen kişinin yakınları ilk mezar ziyaretini ölünün gömülmesini takip eden ilk gün sabah ezanından sonra yapmaktadır. Bu ziyaret yörede genellikle bir hafta devam etmektedir (KK 36).

Mezarlıkta bulunan hiçbir şey alınmaz. Orada büyüyen ve meyve veren bir ağacın bile meyvesi yenmez. İnanışa göre mezarlıkta bulunan her şeye ölülerin eti bulaşmıştır (KK 22).

Mezarlıkların temizlenmesi halk tarafından gönüllü şekilde topluca yapılmaktadır. Kabirler ise ölünün yakın akrabaları tarafından temizlenmektedir (KK 7).

4. SONUÇ

Kültür, toplumların tarihleri boyunca oluşturdıkları maddi ve manevi değerlerin bütünüdür. Kültür, statik değil dinamiktir ve kültürü oluşturan bu değerler yaşanan çağın gereksinimleri doğrultusunda gelişerek, değişerek ve dönüşerek sonraki kuşaklara aktarılır. Dünya düzeninin gelişen teknoloji ile farklı bir yapıya bürünmesi toplumları değişen bu düzene ayak uydurmaya zorunlu kılmıştır. Bunun sonucunda insanlar geçmişten gelen kültürel değerlerinden uzaklaşmaya başlamış ve birçoğunu unutmuştur. Bu nedenle toplumun temelini oluşturan kültürel değerlerin tamamen yok olmadan kayıt altına alınması önem arz etmektedir.

Yapılan bu çalışmada Bosna Hersek'in Orta Bosna Kantonu'nu oluşturan on iki belediyeden sekizinde hayatın geçiş dönemleri olarak adlandırılan ve her birinin kendi içerisinde öncesi, sırası ve sonrası şeklinde üç alt başlığa ayrıldığı doğum, evlenme ve ölüm dönemleri incelenmiştir. Orta Bosna Kantonu içerisinde yer alan diğer dört belediyenin çalışmaya dahil edilmeme nedeni ise bahsi geçen yerleşim yerlerinde yaşayan insanların çoğunlukla Hırvat ve Sırp olmasıdır. Çünkü Hırvat ve Sırp insanların dini, kültürü, yaşayış tarzı vb. Boşnak Müslümanlarındakinden çok farklıdır ve bu çalışmanın kapsamı içerisinde yer almamaktadır.

Çalışma sahasında yapılan derlemeler ve bölgeyle ilgili -az da olsa- kaynakların taranması ışığında Orta Bosna Kantonu bölgesinde yaşayan Boşnak Müslümanların geçmişten günümüze getirdikleri folklorik ve sosyo-kültürel birikimler ortaya çıkarılarak bu birikimlerin kalıcı hâle gelmesi için çaba sarf edilmiştir.

Bosna Hersek'te Geçiş Dönemlerinde Yaşayan Âdet, İnaniş ve Uygulamalar başlıklı bu tez çalışmasında yöre halkıyla derleme yapıldığı sırada bazı âdet, inaniş, tören ve uygulamaların geçmişten günümüze varlığını koruduğu, bazılarının ise unutulmaya yüz tuttuğu belirlenmiştir. Bu durumdan hareketle gelecek nesillerin günümüzdeki gibi yoksunluğa düşmemesi adına yapılan çalışma önem arz etmekte ve çalışmanın bilim dünyasına farklılık katacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- MAPS, *Bosna Karta u Evropi*, Karte Bosna i Hercegovina - Bosna - Bosna i Hercegovina, Erişim: 08. Ağustos 2022, <https://hr.maps-bosnia.com/bosna-karti-u-europi>
- Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Erzurum: AÜEF Yayınları.
- Acıpayamlı, O. (1974). *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Alićević, T. i Galešić, Đ. (2019). *Tragom Drevnih Bošnjana: Bosanska Država i Nacionalni Identitet Kroz Historiju*. Sarajevo: Connectum.
- Altun, I. (2004). *Kandıra Türkmenlerinde doğum, evlenme ve ölüm*. İzmit: Yayıncı Yayınları.
- Artun, E. (2010). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi.
- Başçetinçelik, A. (2009). *Adana halk kültüründe doğum-evlenme-ölüm*. Adana: Altın Koza Yayınları.
- Bojić, M. (2001). *Historija Bosne i Bošnjaka: VII- XX Vijek*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Boratav, P. N. (1994). *100 Soruda Türk folkloru*. 3. baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bringa, T. (1995). *Being Muslim the Bosnian Way- Identity and Community in a Central Bosnian Village*, United Kingdom: Princeton Press.
- Buconjić, N. (1999). *Život i Običaji Hrvatske Katoličke Vjere u BiH*, Matica Hrvatska, Mostar.
- Bukvica, A. (1956). *Sunnet (obrezivanje) muške djece kod muslimana sa higijenskog gledišta*, Glasnik Vis- a, Sarajevo, 4- 6. 148- 152.
- Cermanović- Kuzmanović, A. i Srejić, D. (1992). *Leksikon Religija i Mitova Drevne Evrope*. Beograd: Savremena Administracija.
- Čulinović- Konstantinović, V. (1996). *Tradicija Sklapanja Braka Otmicom u Bosni i Hercegovini*, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu: Etnologija, S. 48- 49. 145- 169.
- Delić, F. (2001). *Svadbeni i Drugi Veseli Narodni Običaji na Području Sokola*, Gračanički Glasnik- Časopis za Kulturu, S. 11. 48- 54.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, D. M. (1994). *Büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Ülke Yayıncılık.
- Đorđević, T. (1901). *Smrti Običaji u Turaka*, Godišnjica Nikole Čupića- knj. XXI Beograd, 221- 238.
- Đorđević, T. (1985). *Zle oči u vjerovanju Južnih Slavena*. Beograd: Prosveta.
- Dragičević, T. (1907). *Narodne Praznovjerice*. Sarajevo: Glasnik Zemaljskog Muzeja.
- Duranović, E. (2011). *Elementi Staroslavenske Tradicije u Kulturi Bošnjaka*. Bugojno: Grafika.
- Duranović, E. (2020). *Prikaz Vjerskih Običaja Bošnjaka Iz Životnog Ciklusa*, Context: časopis za iterdisciplinarne studine, 2: 37- 54.
- Efendić, N. (2015). *Bošnjačka usmena lirika- kulturnohistorijski okviri geneze i poetička obilježja*. Sarajevo: Slavistički komitet.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut Kitabı 1*. 9. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut kitabı 1-2*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Ersoy, R. (2002). *Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller*, Milli Folklor Dergisi. S. 54. 86-101.
- Gökalp, Z. (1990). *Türk Töresi*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Hadžibegić, H. (1950). *Kanun- nama Sultana Sulejmana Zakonodavca iz Prvih Godina Njegove Vlade*, Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine Sarajevo, S. 4- 5. 294- 310.
- Hadžić, H. (1999). *Tradicionalne Bošnjačke igre i njihova veza sa običajima*. Sarajevo: Bosanski Kulturni Centar.
- Hadžijahić, M. (1981). *Bračne Ustanove u Bosanskih Muslimana Prije 1946*. Godine, Prilozi za Orijentalnu Filologiju, S. 31. 155- 168.
- Halilović, S. (2011). *Običaji oko Rođenja Djeteta u Zukićima (Do sredine XX stoljeća)*, Baština, BiH, 4. 100-109.
- Hangi, A. (2016). *Život i Običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Dobra knjiga.
- Husić, A. (2017). *Bosna Hersek Seona Köyünün Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünlerinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Imamović, M. (1988). *Historija Bošnjaka*. Sarajevo: Preporod.
- İyiyol, F. ve Çatoviç, A. (2012). *Sevdalinkalarda Türk-Boşnak Halk Kültürünün Ortak Unsurlar*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi , 1 (1) , 246-264.
- IZ, (1982). *Pravilnik o Organizaciji i Radu odbora Islamske Zajednice*, Zbirka Propisa Islamske Zajednice i Državnih Propisa Koji se Primjenjuju u Radu Islamske Zajednice.
- Jurić, S. (2019). *Tradicija i Običaji u Bosni i Hercegovini sa Stajališta Interkulturalne Komunikacije*, Suvremena pitanja, S. 27. 202- 219.
- Kahrimanović, M. i Omerović, J. (2014). *Običaji Bošnjaka oko Zasnivanja Porodice- Sapna i Okolina*, Baština, S. 7. 123- 131.
- Kajmaković, R. (1973). *Promene u Narodnim Običajima i Verovanjima u Župči kod Breze*, Glasnik Etnografskog Instituta Sanu Beograd, S. 19- 20. 149- 175.
- Karavanić, I. (2015). *Starije Kameno Doba*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Klaić, V. (1878). *Bosna: Podaci o Zemljopisu i Poviesti Bosne i Hercegovine 1878*, I C, Naklad "Matica Hrvatske", Zagreb
- KLIX, (2015) *Mračni period BiH: Na današnji dan formirana je Kraljevina SHS*, Vijesti BiH, Erişim: 13. Ağustos 2022, <http://klix.ba/vijesti/bih/mracni-period-bih-na-danasnji-dan-formirana-je-kraljevina-shs/151130122>
- Krnjević, H. (1986). *Lirski istočnici, iz istorije i poetike narodne lirske poezije*, BIGZ, Beograd (ispraviti godinu u tekstu uspavanke)
- Kuba, L. (1984). *Pjesme i Napjevi iz Bosne i Hercegovine*. Cvjetko Rhitman (haz.), Sarajevo: Svjetlost.
- Kulenović, S. (2004). *Ponornica*, Sarajevo: Civitas.
- Lilek, E. (1898). *Ženidba i udadba u Bosni i Hercegovini*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, X, 4, Sarajevo.
- Mencej, M. (1999). *Vjerovanje u Vodi Kot o Meji Met Svetovima Živih in Mrtvih*, Etnolog 9 Slovenski Etnografski Muzej Ljubljana, 195- 200.

- Mulahalilović, E. (1989). *Vjerski Običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini (II Dopunjeno Izdanje)*. Sarajevo: El Kalem.
- Mulahalilović, E. (1995). *Vjerski običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini*. İstanbul: İslamska zajednica R BiH Ured rijaseta u İstanbulu.
- Mustafić, I. (1999). *Šeri'atsko Vjenčanje Nikah*, Preporod, S. 13- 14. 28- 29.
- Örnek, S. V. (1979). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları.
- Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Örnek, S. V. (2016). *Türk Halkbilimi*. 2. Baskı, Ankara: BilgeSu.
- Örnek, S. V. (2017). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: BilgeSu.
- Parlamentarna Skupština BiH, (2016). *O Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Erişim: 11. Mayıs 2022, <https://www.parlament.ba/Content/Read/233?title=OBosniHercegovini>
- Pešić, R. (1984). *Narodna Književnost*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Reljić, Lj. (1989). *Smrti Običaji i Kult Pokojnika*, Glasnik Etnografskog Muzeja u Beogradu, S. 52- 53. 125- 148.
- Rihtman, C. (1974). *Dječije Pjesme- Zbornik Nardoni Pjesama Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: ANUBiH.
- Saraç, Ö. (2021). *Samsun folklorunda ölüm ve kovid-19 salgını*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S. 50,6.
- SBK, (2018) *Kanton Središnja Bosna*, Vlada Knatona SBK, Erişim: 12. Haziran 2022, https://hr.m.wikipedia.org/wiki/%C5%BDupanija_Sredi%C5%A1nja_Bosna
- SBK, (2018) *Kanton Središnja Bosna*, Vlada Knatona SBK, Erişim: 27. Haziran 2022, <https://images.app.goo.gl/UdcudruydRmSdwQp9>
- Sedić, I. (2016). *Običaji Bošnjaka Utemeljeni na Hadisu*. Bihać: Islamski Pedagoški Fakultet.
- Sevindik, H. (1996). *“Akçaören ve Yeşilöz (Nevşehir) köylerindeki doğum geleneğinin halkbilimsel açıdan incelenmesi*, I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Softić- Aličić, A. (1999). *Ženidbeni Običaji Muslimana Sarajeva, Tradicionalne Bošnjačke Igre i Njihova Veza sa Običajima*, Sarajevo: Bosanski Kulturni Centar, 183- 193.
- Softić, A. (2016). *Obećani čas*. Sarajevo: Zemaljski Muzej.
- Sümbüllü, Y. Z. ve Ustavdić, E. (2015). *Boşnak Halk Kültüründe Doğum Geçiş Merasimi Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler*, Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi. C. 1, S. 2. 5- 31.
- Şimşek, E. (2016). *Anonim Halk Şiiri İçerisinde Ninnilerin Yeri*, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi. S. 8. 33-64.
- Şişman, B. (2017). *Türk kültüründe evlilik (geleneğin son yüzyılı-Samsun örneği)*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Vrčević, V. (1868). *Srpske Narodne Igre Koje Se Po Sastancima Zabave Radi Igraju*. Beograd: Naklada Dragutina Pretnera.
- Zečević, S. (1966). *Igre Našeg Posmrtnog Rituala*, Rad Kongresa Saveza Folklorista Jugoslavije u Novom Vindolskom 1964, 375- 383.

Kaynak Kişiler

- KK. 1 Adis Lizalo, 32 yaşında, Vinac/ Jajce, doktora, memur.
- KK. 2 Advija Lizalović, 58 yaşında, Vinac/ Jajce, lise, işçi.
- KK. 3 Ahmet Trako, 76 yaşında, Preočica/ Vitez, ilkokul, emekli.
- KK. 4 Alija Ajdinović, 60 yaşında, Vitez, lise, inşaat ustası.
- KK. 5 Alma Smajić, 47 yaşında, Mehurići/ Travnik, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 6 Amela Trako, 51 yaşında, Preočica/ Vitez, lise, ev hanımı.
- KK. 7 Amir Ganić, 51 yaşında, Turbe/ Travnik, lise, işçi.
- KK. 8 Armin Dervišić, 48 yaşında, Donji Vakuf, lise, seramik ustası.
- KK. 9 Asiha Trako, 61 yaşında, Preočica/ Vitez, okuryazar değil, ev hanımı.
- KK. 10 Azra Rebihić, 49 yaşında, Preočica/ Vitez, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 11 Began Rebihić, 82 yaşında, Kruščica/ Vitez, ilkokul, emekli.
- KK. 12 Bibija Dedić, 51 yaşında, Fojnica, lise, işçi.
- KK. 13 Đula Rebihić, 89 yaşında, Preočica/ Vitez, okuryazar değil, ev hanımı.
- KK. 14 Đuma Jusić Kokić, 47 yaşında, Turbe/ Travnik, lise, ev hanımı.
- KK. 15 Dženana Trako, 51 yaşında, Preočica/ Vitez, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 16 Ediba Viteškić, 63 yaşında, Bukve/ Vitez, ilkokul, satıcı.
- KK. 17 Edin Ljevaković, 25 yaşında, Vitez, lisans, imam.
- KK. 18 Emsada Krehić, 44 yaşında, Prnjavor/ Vitez, lise, ev hanımı.
- KK. 19 Ermina Trako, 54 yaşında, Preočica/ Vitez, üniversite, memur.
- KK. 20 Fadil Smajić, 60 yaşında, Bukve/ Vitez, lise, emekli.
- KK. 21 Fadila Mujezinović, 56 yaşında, Vrhovine/ Vitez, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 22 Fahrudin Krehić, 57 yaşında, Počulica/ Vitez, lise, metal ustası.
- KK. 23 Fata Rizvić, 66 yaşında, Novi Travnik, okuryazar değil, ev hanımı.
- KK. 24 Fatima Krehić, 53 yaşında, Počulica/ Vitez, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 25 Fatima Poturović, 75 yaşında, Vinac/ Jajce, okuryazar değil.
- KK. 26 Fatima Rebihić, 72 yaşında, Preočica/ Vitez, okuryazar değil, emekli.
- KK. 27 Fehim Fehret Trako, 61 yaşında, Preočica/ Vitez, ilkokul, emekli.
- KK. 28 Ferida Hodžić, 80 yaşında, Mehurići/ Travnik, okuryazar değil, ev hanımı.
- KK. 29 Hasiba Trako, 44 yaşında, Preočica/ Vitez, lise, ev hanımı.
- KK. 30 Hatida Dervišić, 51 yaşında, Turbe/ Travnik, ilkokul, ev hanımı (ölüm tarihi: 29.12.2022).
- KK. 31 Ibrahim Selava, 74 yaşında, Travnik, ilkokul, emekli.
- KK. 32 Ifet Dervišić, 59 yaşında, Kokići/ Travnik, ilkokul, işçi.
- KK. 33 Ifeta Trako, 59 yaşında, Ljubić/ Vitez, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 34 Ismeta Grabus, 62 yaşında, Travnik, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 35 Medina Sultanović, 27 yaşında, Bugojno, lisans, serbest meslek.

- KK. 36 Melka Hasanagić, 74 yaşında, Bugojno, okuryazar değil, emekli.
- KK. 37 Mihret Selava, 68 yaşında, Travnik, ilkokul, emekli.
- KK. 38 Mihreta Ridić, 51 yaşında, Travnik, lise, işçi.
- KK. 39 Mina Švago, 70 yaşında, Donji Vakuf, okuryazar değil, ev hanımı.
- KK. 40 Mirnes Trako, 51 yaşında, Preočica/ Vitez, lise, şoför.
- KK. 41 Mirsada Hadžić, 65 yaşında, Vinac/ Jajce, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 42 Mirsada Zolota, 68 yaşında, Zolote/ Travnik, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 43 Nađa Trako, 61 yaşında, Preočica/ Vitez, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 44 Nasira Meštrovac, 50 yaşında, Travnik, ilkokul, serbest meslek.
- KK. 45 Nazrina Rebihić, 53 yaşında, Kruščica/ Vitez, lise, ev hanımı.
- KK. 46 Nihad Mujezinović, 57 yaşında, Vrhovine/ Vitez, lise, kaynakçı.
- KK. 47 Nisvet Trako, 62 yaşında, Preočica/ Vitez, lisans, memur.
- KK. 48 Omer Meštrovac, 65 yaşında, Travnik, lisans, öğretmen.
- KK. 49 Pašo Hrustanović, 85 yaşında, Turbe/ Travnik, okuryazar değil, emekli.
- KK. 50 Rabija Dervišić, 45 yaşında, Donji Vakuf, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 51 Rabija Dervišić, 80 yaşında, Jemanlići/ Donji Vakuf, okuryazar değil, emekli.
- KK. 52 Rabija Trako, 85 yaşında, Preočica/ Vitez, okuryazar değil, ev hanımı.
- KK. 53 Rasma Aganović, 68 yaşında, Mosor/ Travnik, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 54 Razija Rebihić, 45 yaşında, Preočica/ Vitez, yüksek lisans, öğretmen.
- KK. 55 Remzija Maslić, 55 yaşında, Mudrike/ Travnik, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 56 Rezija Ribo, 61 yaşında, Mehurići/ Travnik, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 57 Safet Lizalo, 54 yaşında, Vinac/ Jajce, ilkokul, şoför.
- KK. 58 Safeta Ajdinović, 60 yaşında, Vitez, lise, şef.
- KK. 59 Sajda Trako, 66 yaşında, Preočica/ Vitez, okuryazar değil, emekli.
- KK. 60 Šehida Rebihić, 55 yaşında, Preočica/ Vitez, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 61 Seida Škiljan, 61 yaşında, Biokovine/ Jajce, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 62 Selava Kasim, 71 yaşında, Mehurići/ Travnik, ilkokul, emekli.
- KK. 63 Šemsa Poturović, 80 yaşında, Vinac/ Jajce, okuryazar değil, ev hanımı.
- KK. 64 Senada Hodžić, 65 yaşında, Mehurići/ Travnik, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 65 Senada Lizalo, 54 yaşında, Vinac/ Jajce, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 66 Ševada Rizvić, 52 yaşında, Novi Travnik, lise, işçi.
- KK. 67 Ševala Zahro, 64 yaşında, Gornji Vakuf, ilkokul, ev hanımı.
- KK. 68 Smaila Grabus, 50 yaşında, Travnik, hemşire.
- KK. 69 Suada Trako, 70 yaşında, Preočica/ Vitez, okuryazar değil, ev hanımı.
- KK. 70 Vahida Hrustanović, 90 yaşında, Preočica/ Vitez, okuryazar değil, ev hanımı (ölüm tarihi: 20.04.2021).
- KK. 71 Zejneba Fuško, 70 yaşında, Travnik, ilkokul, emekli.

EKLER

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
26.08.2020	7	2020/518

KARAR NO:
2020/518

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Hata TRAKO' nun Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR danışmanlığında “Bosna Hersek'te Geçiş Dönemlerinde Yaşayan Âdet, İnanış ve Uygulamalar” isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin mülakat, gözlem, video/ filim kaydı, ses kaydı ve karşılıklı görüşme çalışmalarını içeren 26751 sayılı dilekçesi okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Hata TRAKO' nun Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR danışmanlığında “Bosna Hersek'te Geçiş Dönemlerinde Yaşayan Âdet, İnanış ve Uygulamalar” isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin mülakat, gözlem, video/ filim kaydı, ses kaydı ve karşılıklı görüşme çalışmalarının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

FOTOĞRAFLAR

Şekil 4. Bebeğin doğduğu zaman yattığı tahtadan yapılmış beşika (beşik)

Şekil 5. Bebeklerin yürümeye başlamadan önce ayakta durmaya alışmaları için kullanılan stalak (ahşap alet)

Şekil 6. Geçmişte çeyiz için kullanılan sanduk veya bavla (sandık veya bavul)

Şekil 7. Çeyiz sandığının içerisindeki el işlemleri

Şekil 8. Geçmişteki düğünlerde atların süslenmesi için kullanılan mendil

Şekil 9. Gelinin çeyizi içerisinde bulunan ve genellikle duvara asılarak içerisine mum, kibrit vb. eşyalar koyulan süs

Şekil 10. Gelinin çeyizinde bulunan, genellikle duvara asılan jemešnica

Şekil 11. Gelinin çeyizinden çıkarılmış ve duvara asılmış süs

Şekil 12. Geçmiş düğünlerde çalınan harmonika (akordiyon) ve harmonikaş (akordiyon sanatçısı)

Şekil 13. Geçmiş düğünlerdeki düğün ikramlarından janjetina (kuzu çevirme)

Şekil 14. Geçmişte kadınların düğüne giderken taktıkları altınlar

Şekil 15. Geçmişteki düğünlere katılan davetliler

Şekil 16. Günümüz dini nikâhından bir görüntü

Şekil 17. Gelinin babasıyla nikâha gelme anı

Şekil 18. Gelinin baba evinden çıkarılma anı ve etrafa atılan şekerler

Şekil 19. Düğün konvoyunun önünü kesip bahşiş aldıktan sonra engellerin kaldırılması

Şekil 20. Kur'an-ı Kerim ve poğaçı ile gelin bekleme

Şekil 21. Kız evine gelen davetliler

Šekil 22. Düğüne gelen davetlilere dağıtılan yöresel börek

Šekil 23. Smrtovnica (Günümüzde ölen kişinin çevreye duyurulması için duvarlara yapıştırılan ilan)

Şekil 24. Mejtaş (Cenaze namazının kılınması için ölünün üzerine koyulduğu musalla taşı)

Şekil 25. Cenaze namazının kılınması için cenazenin omuzlarda taşınması

Şekil 26. İmamın cenazeye katılan kişilerle mevta hakkında konuşması

Şekil 27. Mevtanın üzerine dokuz tahtanın diziliş anı

Şekil 28. Erkek mevtanın mezar taşı

Şekil 29. Kadın mevtanın mezar taşı

Şekil 30. Şehidin mezar taşı ve taş üzerindeki zambak sembolü

Şekil 31. Paşa, vezir, âlim gibi önemli kişilerin türbe içerisindeki kabirleri

Şekil 32. Vitez şehrinde yer alan bir caminin etrafındaki mezarlık

ÖZ GEÇMİŞ

Hata TRAKO HARŞIT, lise öğrenimini Travnik’te; lisans öğrenimini Zenica’da Zenica Üniversitesinde tamamladıktan sonra 2019 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde yüksek lisans öğrenimine başladı. 2021 yılından itibaren İlkadım Emine – Ahmet Yeni Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde İngilizce öğretmeni olarak çalışmaktadır.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0003-0771-6688

Yayınlar:

1. Trako, H. (2022). Orta Bosna Kantonu’nda Yaşayan Boşnak Müslümanların Evlilik Âdet ve Gelenekleri, 2. *Uluslararası Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*.